Περιεχόμενα

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ....2
ΣΥΝΤΑΓΜΑ (ΕΝΝΟΙΑ-ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ-ΕΡΜΗΝΕΙΑ)....2
ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ – ΑΝΑΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ....6
ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ ΑΠ' ΤΟ 1975 ΚΑΙ ΜΕΤΑ....12
ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ....13
Συνταγματικός Πλουραλισμός....18
Ο διάλογος μεταξύ εθνικού-ενωσιακού δικαστή....21
ΟΙ ΠΗΓΕΣ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ....22
Ο ΝΟΜΟΣ (είδη, παραγωγή, ισχύς)....23
Έλεγχος αντισυνταγματικότητας....27
ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ....32
Η έννοια της μαχόμενης δημοκρατίας....35
Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ....36
Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ....38
I. ΤΟ ΕΚΛΟΓΙΚΟ ΣΩΜΑ....38
Εκλογές....38
II. Η ΒΟΥΛΗ....43
III. Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ....48
IV. Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ....55
V. ΤΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ....57
ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑ (και πολύ διοικητικό)....61
ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ....61
ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ....65
ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΑ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ (και τυπικών νόμων/αποφάσεων)....68
ΚΑΤΑΡΓΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΚΛΗΣΗ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ....73
ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ....74
ΣΥΝΘΕΤΗ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ....78
ΠΑΡΑΛΕΙΨΗ ΟΦΕΙΛΟΜΕΝΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ (ΠΟΝΕ)....79
ΑΣΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ ΔΗΜΟΣΙΟΥ....80

ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΕΣ (ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΕΣ) ΑΡΧΕΣ (ΑΔΑ) 83
ΓΝΩΜΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ 87
ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΑΚΡΟΑΣΗΣ 87
ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΣΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ 89
ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ 91
ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΟΥΣΙΑΣ ΚΑΙ ΑΚΥΡΩΤΙΚΕΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ - ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΠΙΛΥΣΗΣ ΠΡΑΚΤΙΚΟΥ 93
ΑΚΥΡΩΤΙΚΕΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ 96
ΑΙΤΗΣΗ ΑΚΥΡΩΣΗΣ (45-48 π.δ. 18/89) 96
ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΟΥΣΙΑΣ 112
I. ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ 112
II. ΠΡΟΣΦΥΓΗ ΟΥΣΙΑΣ (63-70 ΚΔΔικ) 117
III. ΑΓΩΓΗ (71-78 ΚΔΔικ) 120
IV. ΕΦΕΣΗ (92-100 ΚΔΔικ) 122
V. ΑΝΑΙΡΕΣΗ (53-57 π.δ. 18/89) 122
ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ 123
ΚΑΤ' ΑΛΜΑ ΕΦΕΣΗ-ΑΝΑΙΡΕΣΗ (άρθρ. 2 Ν. 3900/2000) 125
ΠΙΛΟΤΙΚΗ/ΠΡΟΤΟΤΥΠΗ ΔΙΚΗ (άρθρ. 1 Ν. 3900/2000) 125
ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΣΕ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΑΠΟΦΑΣΗ 127

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ

ΣΥΝΤΑΓΜΑ (ΕΝΝΟΙΑ-ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ-ΕΡΜΗΝΕΙΑ)

- Η ιστορία του ελληνικού Συντάγματος → Η πορεία που ακολουθήθηκε προκειμένου να φθάσουμε στο ισχύον ελληνικό Σύνταγμα δύναται να διαιρεθεί στα εξής στάδια:
    1. περίοδος του Αγώνα της Ανεξαρτησίας (1821-1833)
    2. περίοδος της απόλυτης μοναρχίας (1833-1843)
    3. περίοδος της συνταγματικής μοναρχίας (1843-1862)
    4. πρώτη περίοδος της βασιλευόμενης δημοκρατίας (1862-1924)
    5. πρώτη περίοδος της αβασίλευτης δημοκρατίας (1924-1935)
    6. πρώτη περίοδος των αυταρχικών καθεστώτων (1935-1946)

7. δεύτερη περίοδος της βασιλευομένης δημοκρατίας (1946-1967)
8. δεύτερη περίοδος των αυταρχικών καθεστώτων (1967-1974)
9. το Σύνταγμα 1975/1986/2001/2019.

- **Σύνταγμα:** το σύνολο των κανόνων που εγκαθιδρύουν τη θεμελιώδη νομική τάξη της πολιτείας, επιτελώντας ένα ρόλο συμβολικό και οργανωτικό, ο οποίος εγγυάται τη σταθερότητα της έννομης τάξης. Οι κανόνες αυτοί αφορούν:
  - την οργάνωση της παραγωγής και διαμόρφωσης συγκεκριμένης πολιτειακής βούλησης
  - τη διασφάλιση ατομικών, πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων
  - τις σχέσεις της εθνικής έννομης τάξης με υπερεθνικούς ή διεθνείς νομικούς σχηματισμούς στους οποίους μετέχει το Κράτος.
- Το Σύνταγμα διακρίνεται στο γραπτό και άγραφο, στο αυστηρό και ήπιο και στο ουσιαστικό και τυπικό.
- **Γραπτό Σύνταγμα:** οι γραπτοί κανόνες που ρυθμίζουν όσα προαναφέρθηκαν, ενώ **άγραφο Σύνταγμα** είναι το σύνολο των άγραφων κανόνων με το ίδιο αντικείμενο. Το γραπτό Σύνταγμα, κατά κανόνα, είναι ενιαίο, διατυπωμένο, δηλαδή, σ' ένα συστηματικά διαρθρωμένο, κωδικοποιημένο νομοθετικό κείμενο με αριθμημένες διατάξεις.
- **Αυστηρό** είναι το Σύνταγμα του οποίου οι κανόνες έχουν αυξημένη τυπική ισχύ. Θεσπίζονται δηλαδή, τροποποιούνται και καταργούνται με ιδιαίτερη διαδικασία, δυσχερέστερη από εκείνη που προβλέπεται για το κοινό δίκαιο.
- **Ήπιο** είναι, αντιθέτως, το Σύνταγμα το οποίο τροποποιείται με τη συνήθη νομοθετική διαδικασία που προβλέπεται για τη θέσπιση κανόνων κοινού δικαίου.
- **Ουσιαστικό Σύνταγμα:** το σύνολο των κανόνων δικαίου, οι οποίοι ανεξάρτητα από την τυπική μορφή τους, ρυθμίζουν ζητήματα που εμπίπτουν στο ρυθμιστικό πεδίο του Συντάγματος.
- **Τυπικό Σύνταγμα:** το σύνολο των γραπτών και αυστηρών, κατά την προαναφερόμενη έννοια, κανόνων δικαίου που ρυθμίζουν τη δομή και τη λειτουργία του Κράτους. Απαραίτητα στοιχεία το τυπικού Συντάγματος είναι η αυστηρότητά του και ο γραπτός τύπος. Χαρακτηριστικό του τυπικού Συντάγματος αποτελεί η νομική ισοτιμία των κανόνων που το απαρτίζουν.

- Σήμερα, επικρατούσα διεθνώς μορφή Συντάγματος είναι το αυστηρό και γραπτό Σύνταγμα, ο βαθμός όμως αυστηρότητας, με την έννοια της ευχέρειας τροποποίησης των συνταγματικών διατάξεων, ποικίλλει.
- Το Σύνταγμα, ιδίως εξαιτίας του γενικού τρόπου με τον οποίο είναι διατυπωμένο, έχει **ανάγκη ερμηνείας**. Ο ασφαλέστερος τρόπος ερμηνείας είναι η **αυθεντική**, εκείνη δηλαδή που γίνεται από τον νομοθέτη του Συντάγματος στο πλαίσιο της αναθεωρητικής διαδικασίας. Στις άλλες περιπτώσεις, εκτός της αναθεωρητικής διαδικασίας, η ερμηνεία του Συντάγματος γίνεται, κατ' αρχήν, με τους τρόπους ερμηνείας κάθε κανόνα δικαίου.
- Προηγείται η **γραμματική ερμηνεία**, ήτοι η αναζήτηση του νοήματος της διάταξης με βάση το γράμμα της. Η αναζήτηση, δηλαδή, του νοήματος του κανόνα γίνεται μέσα από τις λέξεις και τις γλωσσικές εκφράσεις που συγκροτούν το κείμενό του, το «γράμμα» του. Είναι εκ των πραγμάτων η αφετηρία του ερμηνευτικού εγχειρήματος λόγω του τυπικού χαρακτήρα του Συντάγματος και της προέλευσής του από τη συντακτική ή την αναθεωρητική εξουσία. Μάλιστα, σε ορισμένες περιπτώσεις η γραμματική ερμηνεία μπορεί να παρέχει αρκετά ασφαλές έδαφος για την απόδοση του νοήματος μιας συνταγματικής διάταξης, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση των συνταγματικών διατάξεων που είναι διατυπωμένοι ως κανόνες.
- Ακολουθεί η **λογική ερμηνεία**, δηλαδή η αναζήτηση του νοήματος της διάταξης με βάση τους κανόνες της λογικής. Στο πλαίσιο αυτής της ερμηνείας χρησιμοποιούνται διάφορα επιχειρήματα, όπως το e contrario, τα a fortiori. Η ερμηνεία αυτή ενίοτε μπορεί να δώσει λύσεις στην ερμηνεία του συνταγματικού κανόνα. Για παράδειγμα, η αρχή ότι η ειδικότερη διάταξη υπερισχύει – σε επίπεδο εφαρμογής – της γενικής, είναι χρήσιμη και στην ερμηνεία του Συντάγματος. Χαρακτηριστική περίπτωση είναι οι ειδικότερες εκφάνσεις της ελευθερίας, οι οποίες υπερισχύουν κατά την εφαρμογή σε σχέση με τη γενική ελευθερία του άρθρου 5§ 1 Σ.
- Χρησιμοποιείται, ακόμη, η **τελολογική ερμηνεία**, η αναζήτηση, δηλαδή, του σκοπού (τέλους) του κανόνα δικαίου. Η αντικειμενική – τελολογική ερμηνεία αναζητά, όχι τον ιστορικό σκοπό της διάταξης, αλλά την αντικειμενική ratio αυτής – τί δηλαδή ήθελε ο αφηρημένος και αντικειμενικός νομοθέτης να πετύχει. Αναζητεί τον σκοπό του νόμου, ο οποίος εξελίσσεται στο χρόνο, είναι δυναμικός.

Η ερμηνεία αυτή συγγενεύει με τη συστηματική, την οποία προϋποθέτει και συμπληρώνει, αφού αντικειμενικός σκοπός του νόμου είναι το σύνολο των λόγων που δικαιολογούν κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο τη ρύθμιση του νόμου ως τμήμα του συνόλου της έννομης τάξης. Δεν αναζητεί τον σκοπό του νομοθέτη, όπως η ιστορική ερμηνεία. Αυτή η μέθοδος ερμηνείας θέτει τα περισσότερα διλήμματα σε σχέση με τη δημοκρατική αρχή, διότι υπονοεί ένα υποκείμενο, τον νομοθέτη, που είναι κατά κάποιαν έννοια ιδανικός.

- Ο ερμηνευτής, όμως, του Συντάγματος θα πρέπει να λάβει υπόψη του και ορισμένα πρόσθετα στοιχεία κατά την ερμηνευτική διαδικασία:
  - Η ερμηνεία που δίνεται σε μία διάταξη του Συντάγματος θα πρέπει να συνάδει με τις υπόλοιπες και ιδίως με εκείνες που θεωρούνται ότι θέτουν τις οργανωτικές βάσεις του πολιτεύματος → **συστηματική ερμηνεία:** η ερμηνεία των κανόνων στον αναμεταξύ τους συσχετισμό και στην αλληλεπίδρασή τους. Πρόκειται για ερμηνεία των κανόνων σε σχέση πάντοτε με άλλους κανόνες, είτε ενταγμένους στο ίδιο νομοθέτημα είτε στον ίδιο κλάδο δικαίου είτε στο συνολικό δικαιϊκό σύστημα. Η συστηματική ερμηνεία διαδραματίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην ερμηνεία του Συντάγματος, ακριβώς γιατί το Σύνταγμα ως κείμενο αποσκοπεί να εκφράσει συνεκτικά το σύνολο της έννομης τάξης. Μάλιστα, έχουν υπάρξει διάφοροι τρόποι για να δηλωθεί η αυξημένη ανάγκη για συστηματική ερμηνεία στην περίπτωση του Συντάγματος. Για παράδειγμα, ιδίως στη γερμανική επιστήμη, γίνεται λόγος για την αρχή της πρακτικής αρμονίας μεταξύ των συνταγματικών διατάξεων ή της ενοποιητικής ολοκλήρωσης του Συντάγματος. Πίσω από την έμφαση στην εναρμόνιση των συνταγματικών διατάξεων υπονοείται η αγωνία να διατηρηθεί αλώβητη η λεγόμενη τυπική ισοδυναμία των συνταγματικών διατάξεων μπροστά σε «συγκρούσεις» συνταγματικών αγαθών και διλήμματα ιεραρχήσεων.
  - Πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η ιστορική, κοινωνική και πολιτική συγκυρία στο πλαίσιο της οποίας ψηφίσθηκε το ερμηνευόμενο Σύνταγμα → **ιστορική ερμηνεία:** διερευνά τη βούληση, τον σκοπό του νομοθέτη, που προκύπτουν από εξωτερικά δεδομένα, όπως η ιστορική συγκυρία, το προγενέστερο νομοθετικό καθεστώς. Ιδιαίτερα χρήσιμα για την ανεύρεση της βούλησης αυτής είναι τα πρακτικά των νομοπαρασκευαστικών επιτροπών, η αιτιολογική έκθεση του νομοθετήματος, οι συζητήσεις στη Βουλή. Το σύνταγμα είναι ένα ιστορικό προϊόν που έχει προκύψει μέσα από συγκεκριμένες κοινωνικοπολιτικές ζυμώσεις και

ιστορικές εμπειρίες, εφόσον, μάλιστα, κατά τον Αριστόβουλο Μάνεση, είναι ένα προϊόν του συσχετισμού των κοινωνικών δυνάμεων κατά τη συντακτική στιγμή. Η ιστορική ερμηνεία έχει αξιοποιηθεί ιδιαίτερα σε πρόσφατα συντάγματα, όπως είναι το Σύνταγμα του 1975, το οποίο, μάλιστα, έχει ήδη αναθεωρηθεί τέσσερις φορές, και υπό μίαν έννοια έχει «αναβαπτιστεί» κατά περιεχόμενο από τη νέα αναθεωρητική βούληση. Παραδείγματα ιστορικής ερμηνείας: **ΑΠ 8/2023** (ΚΚΕ – απαγόρευση κομμάτων), **ΑΠ 1159/2022** (έννοια οικογένειας).

- Οι συνταγματικές διατάξεις πρέπει να ερμηνεύονται στενά και μάλιστα, όταν αυτές αφορούν την προστασία των ατομικών ελευθεριών, η ερμηνεία πρέπει να λειτουργεί υπέρ του ατόμου.
- Ενδεχόμενα κενά του Συντάγματος στη ρύθμιση της άσκησης της κρατικής εξουσίας, καλύπτονται με την αναλογία, με τη συναγωγή δηλαδή κανόνα από άλλους που ρυθμίζουν παρεμφερή ζητήματα ή που διέπουν εν γένει τη συνταγματική έννομη τάξη (**αναλογική εφαρμογή διατάξεων**).

ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ – ΑΝΑΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

- Το Σύνταγμα είναι αποτέλεσμα της άσκησης της συντακτικής εξουσίας ή της αναθεωρητικής λειτουργίας. **Συντακτική εξουσία** είναι η κρατική εξουσία θέσπισης κανόνων δικαίου με αυξημένη τυπική ισχύ, θέσπισης δηλαδή Συντάγματος. Εκδηλώνεται κάθε φορά που τίθεται σε ισχύ, για πρώτη φορά, το Σύνταγμα ενός κράτους ή όταν τίθεται νέο Σύνταγμα, χωρίς φραγμό από το προϊσχύον. Αποτυπώνει, επομένως, η άσκηση της εξουσίας αυτής, τις κοινωνικές, οικονομικές, ιδεολογικές και πολιτιστικές συνθήκες που προκαλούν τη γένεση του Συντάγματος.
- Φορέας της συντακτικής εξουσίας είναι αυτός που διαθέτει τη δύναμη να θέσει σε ισχύ ένα Σύνταγμα. Όπου φορέας της εξουσίας αυτής είναι ο λαός, τότε ασκεί αυτός την εξουσία του με συντακτικές εθνικές συνελεύσεις ή με οποιαδήποτε διαδικασία επιλέγει και η οποία εξασφαλίζει τη λαϊκή συμμετοχή. Στο ελληνικό Σύνταγμα, πηγή κάθε εξουσίας και, κατά συνέπεια, φορέας της συντακτικής εξουσίας είναι ο λαός. Η συντακτική εξουσία, με την ανωτέρω έννοια, είναι νομικά αδέσμευτη και απεριόριστη. Δεν περιορίζεται από προγενέστερους συνταγματικούς κανόνες και για το λόγο αυτό ονομάζεται και πρωτογενής συντακτική εξουσία. Περιορίζεται

όμως, σύμφωνα με την ορθότερη γνώμη, από την υποχρέωση σεβασμού των αρχών που θεμελιώνουν τον ευρωπαϊκό νομικό πολιτισμό, διατυπώνονται στις διεθνείς συνθήκες και κινούνται με άξονες την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, την ελευθερία, την ισότητα, την κοινωνική δικαιοσύνη και τη δημοκρατική αρχή.

- Διακρίνεται η πρωτογενής συντακτική εξουσία από τη δευτερογενή, που ονομάζεται και αναθεωρητική λειτουργία, η οποία είναι μία συντεταγμένη κρατική λειτουργία, που προβλέπεται από το ισχύον Σύνταγμα, ασκείται σύμφωνα με τους όρους του και αντικείμενό της είναι η τροποποίηση, κατάργηση, αντικατάσταση, προσθήκη, αυθεντική ερμηνεία συνταγματικών διατάξεων.
- Η **αναθεωρητική λειτουργία**, εξορισμού, έχει μερικό χαρακτήρα, διότι η ολική αναθεώρηση του Συντάγματος ισοδυναμεί με άσκηση πρωτογενούς συντακτικής εξουσίας. Η λειτουργία αυτή, ως μία διαδικασία προβλεπόμενη από το Σύνταγμα, ελέγχεται, όσον αφορά την τήρηση του τύπου και της ουσίας της από τα δικαστήρια.
- Το ελληνικό Σύνταγμα θέτει τα όρια της αναθεωρητικής λειτουργίας με δύο τρόπους:
  - Ο πρώτος είναι ο αφηρημένος, κατά τον οποίο ορίζεται ότι δεν υπόκεινται σε αναθεώρηση οι διατάξεις που καθορίζουν τη βάση και τη μορφή του πολιτεύματος. Αυτές, από τη θεωρία του Συνταγματικού Δικαίου, προσδιορίζονται, ενδεικτικά, ως εξής: η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας, ο δημοκρατικός τρόπος ανάδειξης της Βουλής, οι νομοθετικές και ελεγκτικές αρμοδιότητές της, το αιρετό του αρχηγού του κράτους, ο αποκλεισμός του προεδρικού πολιτεύματος, οι διατάξεις που εξασφαλίζουν την πολιτική συμμετοχή, η ελευθερία ίδρυσης και λειτουργιάς πολιτικών κομμάτων, η διασφάλιση του κοινωνικού κράτους δικαίου.
  - Ο δεύτερος είναι ο συγκεκριμένος, κατά τον οποίο απαριθμούνται συγκεκριμένες διατάξεις που δεν υπόκεινται σε αναθεώρηση. Ο διατάξεις αυτές είναι εκείνες που θεσπίζουν: το σεβασμό και την προστασία της αξίας του ανθρώπου, την ισότητα των πολιτών, την εισδοχή μόνον Ελλήνων πολιτών στις δημόσιες υπηρεσίες, την απαγόρευση αναγνώρισης τίτλων ευγένειας ή διακρίσεων, την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, την ελεύθερη συμμετοχή στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας, το

απαραβίαστο της προσωπικής ελευθερίας, και της θρησκευτικής συνείδησης, την αρχή της διάκρισης των λειτουργιών.

- **Η διαδικασία της αναθεώρησης** προβλέπεται από το ίδιο το Σύνταγμα **(άρθρ. 110)**.

Άρθρο 110 Σ

1. Οι διατάξεις του Συντάγματος υπόκεινται σε αναθεώρηση, εκτός από εκείνες που καθορίζουν τη βάση και τη μορφή του πολιτεύματος, ως Προεδρευόμενης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, καθώς και από τις διατάξεις των άρθρων 2 παράγραφος 1, 4 παράγραφοι 1, 4 και 7, 5 παράγραφοι 1 και 3, 13 παράγραφος 1 και 26.
2. Η ανάγκη της αναθεώρησης του Συντάγματος διαπιστώνεται με απόφαση της Βουλής που λαμβάνεται, ύστερα από πρόταση πενήντα τουλάχιστον βουλευτών, με πλειοψηφία των τριών πέμπτων του όλου αριθμού των μελών της σε δύο ψηφοφορίες που απέχουν μεταξύ τους έναν τουλάχιστον μήνα. Με την απόφαση αυτή καθορίζονται ειδικά οι διατάξεις που πρέπει να αναθεωρηθούν.
3. Αφού η αναθεώρηση αποφασιστεί από τη Βουλή, η επόμενη Βουλή, κατά την πρώτη σύνοδό της, αποφασίζει με την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των μελών της σχετικά με τις αναθεωρητέες διατάξεις.
4. Αν η πρόταση για αναθεώρηση του Συντάγματος έλαβε την πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών, όχι όμως και την πλειοψηφία των τριών πέμπτων, σύμφωνα με την παράγραφο 2, η επόμενη Βουλή κατά την πρώτη σύνοδό της μπορεί να αποφασίσει σχετικά με τις αναθεωρητέες διατάξεις με την πλειοψηφία των τριών πέμπτων του όλου αριθμού των μελών της.
5. Κάθε ψηφιζόμενη αναθεώρηση διατάξεων του Συντάγματος δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως μέσα σε δέκα ημέρες αφότου επιψηφιστεί από τη Βουλή και τίθεται σε ισχύ με ειδικό ψήφισμά της.
6. Δεν επιτρέπεται αναθεώρηση του Συντάγματος πριν περάσει πενταετία από την περάτωση της προηγούμενης.

- Η διαδικασία έχει ως εξής: αποκλειστικά αρμόδιο όργανο είναι η Βουλή, χωρίς τη σύμπραξη ούτε του Προέδρου της Δημοκρατίας, ούτε της Κυβέρνησης.
- Η διαδικασία διακρίνεται σε δύο φάσεις:
  - Η πρώτη αρχίζει με τη διαπίστωση της ανάγκης της αναθεώρησης. Η διαπίστωση γίνεται με απόφαση της Βουλής μετά από πρόταση πενήντα τουλάχιστον Βουλευτών και με πλειοψηφία των τριών πέμπτων του όλου αριθμού των Βουλευτών. Η πρόταση πρέπει να ψηφιστεί δύο φορές και οι ψηφοφορίες πρέπει να απέχουν μεταξύ τους τουλάχιστον ένα μήνα. Με την περί αναθεώρησης απόφαση πρέπει να καθορίζονται και οι αναθεωρητέες διατάξεις, ο προσδιορισμός των οποίων δεσμεύει την επόμενη Βουλή. Η διαδικασία συνεχίζεται μόνον εφόσον η πρόταση συγκεντρώσει, τουλάχιστον, την απόλυτη πλειοψηφία του συνολικού αριθμού των Βουλευτών. Η απόφαση πάντως για αναθεώρηση δεν συνεπάγεται τη διάλυση της Βουλής, η οποία είτε εξαντλεί τη θητεία της είτε διαλύεται για τους λόγους που προβλέπει το Σύνταγμα.

- Η δεύτερη φάση της αναθεώρησης δεν κινείται από τη Βουλή που έκρινε την ανάγκη της αναθεώρησης **(προτείνουσα)**, αλλά από την επόμενη Βουλή **(αναθεωρητική)**. Η νέα Βουλή αποφασίζει με την απόλυτη πλειοψηφία των μελών της για τις αναθεωρητέες διατάξεις. Αυξημένη πλειοψηφία, τριών πέμπτων των μελών της Βουλής, απαιτείται η πρώτη απόφαση της Βουλής για αναθεώρηση λήφθηκε μόνον με απόλυτη πλειοψηφία των μελών της. Την ψήφιση κάθε διάταξης ακολουθεί η μέσα σε δέκα ημέρες από την δημοσίευσή της στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και η θέση της σε ισχύ με ειδικό Ψήφισμα. Το Σύνταγμα απαγορεύει την αναθεώρηση πριν περάσουν πέντε χρόνια από την προηγούμενη. Μετά την ολοκλήρωση της αναθεώρησης και την έκδοση και δημοσίευση του Ψηφίσματος, η αναθεωρητική Βουλή μετατρέπεται σε απλή.

- Οι ουσιαστικές και διαδικαστικές προϋποθέσεις της αναθεωρητικής διαδικασίας, όπως προσδιορίστηκαν παραπάνω, τηρήθηκαν κατά την αναθεώρηση του Συντάγματος 1975. Η αναθεώρηση αυτή, που έλαβε χώρα το 1986, είχε ως επίκεντρο το θεσμό του Προέδρου της Δημοκρατίας και στόχευε στην ελάττωση του θεσμικού εξοπλισμού του Προέδρου να παρεμβαίνει στη διαμόρφωση και την άσκηση της πολιτικής. Οι άξονες της αναθεώρησης υπήρξαν τρεις:
  - Η μείωση στο ελάχιστο της εξάρτησης της Κυβέρνησης από την εμπιστοσύνη του Προέδρου της Δημοκρατίας και γενικότερα η κατοχύρωση του ότι η πολιτική εξουσία ανήκει πρωταρχικά στην Κυβέρνηση και μόνον κατ' εξαίρεση και σε πολύ περιορισμένο βαθμό στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας.
  - Η αύξηση των αρμοδιοτήτων της Βουλής με αντίστοιχη μείωση ή κατάργηση ορισμένων προεδρικών αρμοδιοτήτων.
  - Ο περιορισμός της δυνατότητας του Προέδρου της Δημοκρατίας να παρεμβαίνει στο πολιτικό γίγνεσθαι μέσω της απευθείας επικοινωνίας του με την κοινή γνώμη.
- Η τελευταία αναθεώρηση του Συντάγματος, η οποία έλαβε χώρα το 2001, υπήρξε εκτεταμένη και ολική. Στο πλαίσιο της , αξιολογήθηκαν συνολικά οι συνταγματικές διατάξεις, πολλές απ' αυτές άλλαξαν ενώ άλλες προστέθηκαν. Η προαναφερόμενη αναθεωρητική διαδικασία, η οποία τήρησε τα διαδικαστικά και ουσιαστικά όρια της αναθεώρησης, όπως αυτά καθορίζονται στο άρθρο 110 του Συντάγματος, κινήθηκε με βάση πέντε αλληλένδετες αρχές:

1. **την αρχή της ασφάλειας του ατόμου:** εκδηλώνεται αυτή η αρχή με ενίσχυση του κοινωνικού κράτους δικαίου και με την εισαγωγή νέων δικαιωμάτων τέταρτης γενιάς.
2. **την αρχή της συμμετοχής του πολίτη:** νέες ρυθμίσεις, οι οποίες ενισχύουν την αποκέντρωση και την τοπική αυτοδιοίκηση, διευκολύνουν την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος των αποδήμων, προσδιορίζουν το θεσμικό ρόλο των δημοσίων υπαλλήλων, είναι μερικές από εκείνες τις αναθεωρητικές επεμβάσεις που έγιναν με στόχο την υλοποίηση της αναφερόμενης αρχής.
3. **την αρχή της διαφάνειας** στη λειτουργία του κράτους και στις σχέσεις κράτους και οικονομίας: θεσπίστηκαν εγγυήσεις διαφάνειας στο χώρο των μέσων ενημέρωσης και των οικονομικών των κομμάτων και των βουλευτών.
4. **την αρχή της συναίνεσης των πολιτικών δυνάμεων:** οι διατάξεις που αναφέρονται στην ισχύ νέου εκλογικού συστήματος από τις μεθεπόμενες εκλογές, εκτός εάν αποφασισθεί διαφορετικά από την αυξημένη πλειοψηφία των δύο τρίτων το όλου αριθμού των βουλευτών, καθώς επίσης και εκείνες που απαιτούν την ίδια αυξημένη πλειοψηφία για τη ψήφιση του νόμου σχετικά με το εκλογικό δικαίωμα των αποδήμων, υποδηλώνουν την υπέρβαση, από το αναθεωρημένο Σύνταγμα, της αρχής της πλειοψηφίας και την προσπάθεια εδραίωσης συναινετικών διαδικασιών στην πολιτική πραγματικότητα.
5. **την αρχή της Ευρωπαϊκής προοπτικής της χώρας:** ερμηνευτικές δηλώσεις και διατάξεις που προστέθηκαν στο αναθεωρημένο Σύνταγμα εκφράζουν το ενδιαφέρον της αναθεωρητικής διαδικασίας για τη θέσπιση συνταγματικού πλαισίου μέσα από το οποίο θα διασφαλιστεί η συμμετοχή της χώρας στη διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

- **Μπορεί να αναθεωρηθεί το άρθρ. 110 Σ;** Δεν υπάρχει ρητή πρόβλεψη περί απαγόρευσης αναθεωρήσεως του 110 Σ, άρα είναι μεν επιτρεπτό να αναθεωρηθεί, όχι όμως κατά τρόπο ώστε να αναιρεθεί η αυστηρότητα του Σ.
- **Μπορεί να αναθεωρηθεί το άρθρ. 35 Σ;** Η υπουργική προσυπογραφή δεν γίνεται να καταργηθεί, διότι θα άλλαζε η μορφή του πολιτεύματος **(110 § 1 Σ)**, αφού το άρθρο 35 Σ ορίζει την υποχρεωτικότητά της (όριο συνταγματικής αναθεώρησης).
- **Προτείνουσα – Αναθεωρητική Βουλή**. Σύμφωνα με το άρθρ. 110 §§ 2-4, η διαδικασία της αναθεώρησης γίνεται από δύο Βουλές. Η πρώτη, η προτείνουσα Βουλή, μετά από πρόταση 50 τουλάχιστον βουλευτών, και πλειοψηφία των 3/5

(180) σε δύο ψηφοφορίες που απέχουν μεταξύ τους τουλάχιστον ένα μήνα, καθορίζει τις διατάξεις που πρέπει να αναθεωρηθούν. Η δεύτερη, η αναθεωρητική Βουλή, αποφασίζει με απόλυτη πλειοψηφία (151+) σχετικά με τις αναθεωρητέες διατάξεις. Αν η πρόταση της προτείνουσας Βουλής δεν έλαβε πλειοψηφία 180 βουλευτών, αλλά απόλυτη πλειοψηφία (151+), η αναθεωρητική Βουλή μπορεί να αποφασίσει σχετικά με τις αναθεωρητέες διατάξεις με πλειοψηφία 180 βουλευτών.

- **Δεσμεύει η προτείνουσα Βουλή την αναθεωρητική;** Υπόθεση ΑΕΔ 11/2003: η δεύτερη Βουλή δεσμεύεται από τις πράξεις που προτείνει προς αναθεώρηση η πρώτη Βουλή και από τις ουσιαστικές κατευθύνσεις που μπορεί να προσδιορίζει ως προς το περιεχόμενο της αναθεώρησης. Σε αυτό συνηγορεί και η ανάγκη – στο πλαίσιο του Κράτους Δικαίου – οι κανόνες να είναι σαφείς, προσβάσιμοι και προβλέψιμοι. Σε περίπτωση που, για τον οποιοδήποτε λόγο, η αναθεωρητική Βουλή δεν σεβαστεί τις εν λόγω κατευθύνσεις, η τελική απόφασή της για την αναθεώρηση των σχετικών διατάξεων θα παραβιάσει το άρθρο 110 του Συντάγματος, όπως αυτό ερμηνεύτηκε, κατά τα προαναφερθέντα, με την απόφαση 11/2003 του ΑΕΔ. Η παραβίαση αυτή θα μπορεί να ελεγχθεί και δικαστικώς. Συμπερασματικά: Η δεύτερη Βουλή (αναθεωρητική) δεσμεύεται από τις διατάξεις που υποδεικνύει προς αναθεώρηση η πρώτη Βουλή (προτείνουσα), αλλά και από τις ουσιαστικές κατευθύνσεις που μπορεί να προσδιορίζει η πρώτη Βουλή ως προς το περιεχόμενο της αναθεώρησης των διατάξεων αυτών, όμως: Απόφαση ΣτΕ Ολ. 2512/2016: η απόφαση της προηγούμενης Βουλής σχετικά με τις διατάξεις που πρέπει να αναθεωρηθούν συνιστά «πρόταση». Ως εκ τούτου δεν υποχρεώνει την επόμενη (αναθεωρητική) Βουλή να προβεί στην προταθείσα μεταβολή της συγκεκριμένης συνταγματικής διατάξεως, δηλαδή αυτή μπορεί να μην αναθεωρήσει καμία.
- **Υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες το Σ αποκλείει τον δικαστικό έλεγχο;** **98 § 3 Σ:** οι αποφάσεις του Ε.Σ. (Ελεγκτικού Συνεδρίου) για υποθέσεις τις παραγράφου 1 δεν υπόκεινται στον έλεγχο του ΣτΕ. **90 § 6 Σ:** Τα προεδρεία των ανωτάτων δικαστηρίων τα ορίζει κατά αποφασιστική αρμοδιότητα ο ΠτΔ ύστερα από πρόταση του Υ.Σ. με κανονιστικό διατάγματα. → οι πράξεις αυτές δεν ελέγχονται δικαστικά. Είναι παραδεκτή αίτηση ακυρώσεως κατά διατάγματος που ορίζει πχ. τον Σάκη Ρουβά ως πρόεδρο του ΣτΕ, γιατί εξακολουθούν να ελέγχονται οι

προϋποθέσεις της πρότασης, παρόλο που η ίδια η πρόταση του Υ.Σ. είναι ανέλεγκτη.

ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ ΑΠ' ΤΟ 1975 ΚΑΙ ΜΕΤΑ

- **1986:** η αναθεώρηση εστίασε στον θεσμό του ΠτΔ, του οποίου η τότε κυβερνητική πλειοψηφία περιόρισε τις αρμοδιότητες.

- **2001:** η πλέον εκτεταμένη αναθεώρηση, υπήρξε προϊόν – κατά μεγάλο μέρος της – σύμπτωσης απόψεων μεταξύ του κόμματος της κυβερνητικής πλειοψηφίας και της αξιωματικής αντιπολίτευσης, γι' αυτό και έμεινε γνωστή ως «συναινετική». Συμβαδίζοντας με την τάση που αναδείχθηκε στην Ευρώπη περί διευρύνσεως και ενισχύσεως της προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων, υπό την ώθηση της νομολογίας του ΕΔΔΑ, ο αναθεωρητικός νομοθέτης εισήγαγε νέα δικαιώματα (πχ. δικαίωμα στην πληροφόρηση, συμμετοχής στην κοινωνία της πληροφορίας, στην προστασία από τη συλλογή/επεξεργασία/χρήση, ιδίως με ηλεκτρονικά μέσα, των προσωπικών δεδομένων). Εισήχθησαν καινοτομίες, όπως η υπαγωγή στην αποκλειστική αρμοδιότητα του ΕΣΡ του αποκλειστικού ελέγχου και της επιβολής διοικητικών κυρώσεων στους ραδιοτηλεφωνικούς και τηλεοπτικούς σταθμούς για σημειούμενες παραβάσεις, η ενίσχυση της προστασίας της ιδιοκτησίας επί απαλλοτριώσεως για δημόσια ωφέλεια, ο σχεδιασμός δημογραφικής πολιτικής. Στο πλαίσιο των κοινωνικών δικαιωμάτων, ενισχύθηκε η προστασία των ατόμων με αναπηρίες, υπήχθησαν στον έλεγχο ανεξάρτητης αρχής οι προσλήψεις στον δημόσιο τομέα και ορίστηκε η διενέργειά τους βάσει προκαθορισμένων αντικειμενικών κριτηρίων, και γενικότερα είχαμε δημιουργία ανεξάρτητων αρχών προς επίβλεψη και ρύθμιση διακριτών τομέων.

- **2008:** περιορισμένη αναθεώρηση, που αφορούσε πρωτίστως θέματα της Βουλής (κατάργηση επαγγελματικού ασυμβιβάστου, θέματα σχετικά με τον προϋπολογισμό και τον Κανονισμό της).

- **2019:** μέριμνα για τη σταθερότητα του πολιτεύματος, με την αποσύνδεση της εκλογής του ΠτΔ από την πρόκληση εκλογών, θέσπιση ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος (το οποίο γενικότερα είναι εξαιρετικά βιώσιμο!!!), διασφάλιση εύρυθμης επιλογής των μελών των ανεξαρτήτων αρχών, διεύρυνση δικαιωμάτων αντιπολίτευσης, εκλογικού σώματος και στρατιωτικών δικαστών.

ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

Άρθρο 1 Σ – Μορφή Πολιτεύματος

1. Το πολίτευμα της Ελλάδας είναι Προεδρευομένη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία.

2. Θεμέλιο του πολιτεύματος είναι η λαϊκή κυριαρχία.

3. Όλες οι εξουσίες πηγάζουν από το Λαό, υπάρχουν υπέρ αυτού και του Έθνους και ασκούνται όπως ορίζει το Σύνταγμα.

- Με τον όρο θεμελιώδεις αρχές του Συντάγματος νοούνται τα βασικά στοιχεία που το χαρακτηρίζουν και προσδιορίζουν, κατ' επέκταση, το πολίτευμα που αυτό καθιερώνει. Το ίδιο περιεχόμενο αποδίδουν οι επίσης χρησιμοποιούμενοι όροι «οργανωτικές βάσεις του πολιτεύματος», «οργανωτικές βάσεις του Κράτους» και «θεμελιώδεις αρχές του πολιτεύματος».
- Οι αρχές αυτές, αν και οι διατάξεις που τις καθιερώνουν είναι νομικά ισότιμες με τις υπόλοιπες, αφενός οριοθετούν το πλαίσιο για τις ειδικότερες ρυθμίσεις των κατ' ιδίαν θεσμών και αφετέρου λειτουργούν ως ερμηνευτικά εργαλεία του συνταγματικού κειμένου.
- Ο θεμελιώδης χαρακτήρας μιας αρχής προκύπτει είτε επειδή το ίδιο το Σύνταγμα το ορίζει, προβλέποντας ότι η διάταξη που την καθιερώνει δεν υπόκειται σε αναθεώρηση, είτε επειδή το περιεχόμενό της συνδέεται ουσιαστικά με το θεσμικό πλαίσιο που το Σύνταγμα εγκαθιδρύει.
- Οι αρχές αυτές είναι οι εξής:

1. **Η δημοκρατική αρχή:** δημοκρατία είναι το πολίτευμα στο οποίο κυρίαρχος είναι ο λαός (= πηγή και φορέας της κρατικής εξουσίας – ανώτατο όργανο του κράτους που εκφράζει την υπέρτατη βούληση μέσα σε αυτό). Προϋποθέσεις για την ύπαρξη και την ουσιαστική λειτουργία της δημοκρατίας είναι η ελευθερία και η ισότητα. Το Σύνταγμα 1975/1986/2001 διακηρύσσει τη δημοκρατική αρχή και την αρχή της

λαϊκής κυριαρχίας. Στο άρθρο 1 Σ, ειδικότερα, το οποίο ανήκει στο σκληρό πυρήνα του Συντάγματος και δεν υπόκειται σε αναθεώρηση, ορίζεται ότι **το πολίτευμα της Ελλάδας είναι προεδρευομένη κοινοβουλευτική δημοκρατία**, ότι θεμέλιο του πολιτεύματος είναι η λαϊκή κυριαρχία και ότι όλες οι εξουσίες πηγάζουν από το λαό, υπάρχουν υπέρ αυτού και του Έθνους και ασκούνται όπως ορίζει το Σύνταγμα. Το περιεχόμενο της δημοκρατικής αρχής διασφαλίζει τη λαϊκή συμμετοχή στην άσκηση της πολιτικής εξουσίας στη βάση της πλειοψηφικής αρχής, η οποία για να λειτουργεί αντιπροσωπευτικά πρέπει να στηρίζεται στην πολιτική ισότητα και ελευθερία των πολιτών. Περιορισμό στο περιεχόμενο της δημοκρατικής αρχής θέτουν τα δικαιώματα της μειοψηφίας του λαού, η οποία δε νοείται να συνθλίβεται υπό το κύρος της εκάστοτε πλειοψηφίας. Η χρήση το όρου «*έθνος*» από το Σύνταγμα παράλληλα με τον όρο «*λαός*», στο άρθρο 1, το οποίο καθιερώνει τη δημοκρατική αρχή, δημιουργεί ερμηνευτικά προβλήματα τα οποία αίρονται εάν θεωρηθεί, λαμβάνοντας υπόψη και το ιστορικό, πολιτικό και κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο διατυπώθηκε η διάταξη, ότι με τον όρο αυτό νοείται απλώς και ο εκτός της ελληνικής επικράτειας ελληνισμός. Εκδηλώσεις της δημοκρατικής αρχής συναντώνται πολλές στο Σύνταγμα. Ενδεικτικά αναφέρονται οι εξής: η ανάδειξη της Βουλής με γενικές βουλευτικές εκλογές που διενεργούνται με άμεση, μυστική και καθολική ψηφοφορία, το δημοψήφισμα (αρ. 44 Σ), η ελεύθερη ύπαρξη και λειτουργία των πολιτικών κομμάτων (αρ. 29 Σ), η κατοχύρωση συνταγματικών δικαιωμάτων (π.χ. ελευθερία γνώμης, τύπου, δικαίωμα του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι) που όχι μόνον πραγματώνουν τη λαϊκή συμμετοχή στην άσκηση της πολιτικής εξουσίας, αλλά και τη μορφοποιούν. Βασικές εγγυήσεις τήρησης της εξεταζόμενης αρχής, θεωρούνται, μεταξύ άλλων, η διάκριση των λειτουργιών, ο αιρετός χαρακτήρας του αρχηγού του κράτους, η θέσπιση του δικαστικού ελέγχου του κύρους των εκλογών και το δημοψηφίσματος καθώς επίσης και η πρόβλεψη της υποχρέωσης των πολιτών να σέβονται το Σύνταγμα και τους , σύμφωνους με αυτό, νόμους. Η υποχρέωση αυτή μάλιστα φθάνει μέχρι του σημείου αναγνώρισης δικαιώματος και υποχρέωσης αντίστασης των Ελλήνων πολιτών σε κάθε προσπάθεια κατάλυσης του Συντάγματος (αρ. 120 Σ)

2. **Η αντιπροσωπευτική αρχή:** καθορίζει τον τρόπο άσκησης της λαϊκής κυριαρχίας και, αντιπαρατιθέμενη στην άμεση δημοκρατία, φέρει το εξής περιεχόμενο: ο λαός συμμετέχει στη διαχείριση της πολιτικής εξουσίας διαμέσου αντιπροσωπευτικού σώματος (Βουλή), το οποίο έχει αποφασιστικές αρμοδιότητες και αναδεικνύεται

περιοδικά με εκλογή, το αποτέλεσμα της οποίας εμπεριέχει πολιτική εντολή. Η αντιπροσωπευτική αρχή, η οποία θεωρείται συνυφασμένη με τη δημοκρατική, και για το λόγο αυτό **δεν υπόκειται σε αναθεώρηση**, εκδηλώνεται και εξειδικεύεται, ειδικότερα, στις διατάξεις του Συντάγματος που διέπουν τη συγκρότηση της Βουλής, την εκλογή των βουλευτών και την άσκηση των καθηκόντων τους. Το πεδίο εφαρμογής της περιορίζεται από την εισδοχή, με βάση το Σύνταγμα, στοιχείων άμεσης δημοκρατίας στο σύστημα διαχείρισης της πολιτικής εξουσίας. Τέτοια στοιχεία, τα οποία νοθεύουν το αμιγές αντιπροσωπευτικό σύστημα συνυπάρχοντας με αυτό, είναι κυρίως η πρόβλεψη δυνατότητας διενέργειας δημοψηφισμάτων (αρ. 44 Σ) και η αναγωγή του πολιτικού κόμματος σε θεσμό του Συντάγματος (αρ. 29) και σε μέσο έκφρασης των πολιτικών επιλογών του λαού.

3. **Η κοινοβουλευτική αρχή:** Το Σύνταγμα του 1975/1986/2001 εξαγγέλλει, στο άρθρο 1, όχι μόνο τον δημοκρατικό προεδρευόμενο χαρακτήρα του πολιτεύματος αλλά και τον κοινοβουλευτικό, ο οποίος θεμελιώνεται στην κοινοβουλευτική αρχή. Κοινοβουλευτική αρχή είναι ο κανόνας σύμφωνα με τον οποίο η Κυβέρνηση, που διορίζεται από τον αρχηγό κράτους και ασκεί εκτελεστική εξουσία, εξαρτάται από την εμπιστοσύνη της Βουλής. Την κοινοβουλευτική αρχή υιοθετεί το Σύνταγμά μας, οργανώνοντας την ανάδειξη της Κυβέρνησης και ρυθμίζοντας την ψήφο εμπιστοσύνης και δυσπιστίας. Στο **άρθρο 37**, το οποίο ορίζει ότι ως Πρωθυπουργός διορίζεται ο αρχηγός του κόμματος που διαθέτει στη Βουλή την απόλυτη πλειοψηφία εδρών, κατοχυρώνεται η **αρχή της «δεδηλωμένης»**, σύμφωνα με την οποία ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας διορίζει Πρωθυπουργό εκείνον που έχει την εκφρασμένη, μέσω της πλειοψηφίας, εμπιστοσύνη της Βουλής. Στο **άρθρο 84 § 1** προβλέπεται, εξάλλου, ότι η Κυβέρνηση οφείλει να έχει την εμπιστοσύνη της Βουλής και στις **παρ. 2 και 3 ρυθμίζεται η πρόταση δυσπιστίας**, η άρση δηλαδή της εμπιστοσύνης της Βουλής προς την Κυβέρνηση.
4. **Η αρχή της διάκρισης των λειτουργιών:** Το Σύνταγμα 1975/1986/2001 περιλαμβάνει την πανηγυρική εξαγγελία της αρχής της διάκρισης των λειτουργιών. Σύμφωνα με τη διατύπωση του **άρθρ. 26**, η νομοθετική λειτουργία ασκείται από τη Βουλή και τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, η εκτελεστική λειτουργία ασκείται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και την Κυβέρνηση, η δικαστική λειτουργία ασκείται από τα δικαστήρια. Το άρθρο αυτό, μη υποκείμενο σε αναθεώρηση, κατά το Σύνταγμα, αποδίδει μία από τις θεμελιώδεις αρχές του. Η αρχή της διάκρισης των λειτουργιών, της οποίας η ιστορική καταγωγή ανιχνεύεται ακόμη και στον

Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη, έχει θεωρητικό εκφραστή της τον Γάλλο Montesquieu και στο ισχύον Σύνταγμα φέρει ένα χαρακτήρα περισσότερο συμβολικό και επικουρικό παρά ουσιαστικό. Παραπέμπει σε ένα ιστορικό και θεωρητικά διαμορφωμένο τύπο συγκρότησης της κρατικής λειτουργίας και αποτελεί κριτήριο ερμηνείας των διατάξεων που διέπουν τη νομοθετική, την εκτελεστική και τη δικαστική εξουσία. Στερείται απόλυτα ουσιαστικού ρόλου, διότι αφενός δεν διακρίνεται από τυπολογική καθαρότητα, στο μέτρο που το ίδιο το Σύνταγμα προβλέπει την κάμψη της αρχής με το φαινόμενο της διασταύρωσης των λειτουργιών, όπως π.χ. συμβαίνει με την άσκηση κανονιστικής (= νομοθετικής) αρμοδιότητας από τη διοίκηση, αφετέρου δεν μπορεί να συμπεριλάβει σημαντικές μορφές κρατικής δράσης, όπως π.χ. τις ρυθμιστικές αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας ή τη θέση και τον ρόλο της αντιπολίτευσης Η αναγωγή εντούτοις της εξεταζόμενης αρχής σε θεμελιώδη από το Σύνταγμα χαρακτηρίζει, καθορίζοντας τις μεταξύ των κρατικών οργάνων σχέσεις, την κοινοβουλευτική μορφή του πολιτεύματος, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί το θεωρητικό υπόβαθρο άλλων συνταγματικών ρυθμίσεων, όπως π.χ., των εγγυήσεων της προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας των δικαστών.

5. **Η αρχή του πολυκομματισμού:** Το ισχύον Σύνταγμα περιλαμβάνει διάταξη για τα πολιτικά κόμματα. Πρόκειται για το **άρθρο 29,** το οποίο ορίζει ότι οι Έλληνες πολίτες, που έχουν εκλογικό δικαίωμα, μπορούν ελεύθερα να ιδρύουν και να συμμετέχουν σε πολιτικά κόμματα, των οποίων η εσωτερική οργάνωση και η δράση οφείλει να εξυπηρετεί την ελεύθερη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος. Το πολιτικό κόμμα είναι μία ιδιαίτερη μορφή ένωσης πολιτών, με διαρκή χαρακτήρα, που του αναγνωρίζεται ανάλογη ικανότητα δικαίου, όση του χρειάζεται για να επιτελέσει την αποστολή του, η οποία είναι η πολιτική έκφραση μερίδας των πολιτών και η συμμετοχή στη διαμόρφωση της πολιτικής βούλησης. Η συνταγματική αναφορά στα πολιτικά κόμματα, καθώς επίσης και η θεμελίωση του συστήματος σχηματισμού της Κυβέρνησης και της λειτουργίας της Βουλής στον θεσμό του πολιτικού κόμματος, οδηγούν στη συναγωγή της αρχής του πολυκομματισμού και στο χαρακτηρισμό των κομμάτων ως πολιτικού θεσμού. Το περιεχόμενο της αρχής έγκειται στην ελεύθερη ίδρυση και δράση πολιτικών κομμάτων που ανταγωνίζονται ελεύθερα και ισότιμα μεταξύ τους, ως φορείς γνήσιας πολιτικής έκφρασης του λαού. **Με αυτό το περιεχόμενο, η εξεταζόμενη**

αρχή πρέπει να θεωρηθεί ως θεμελιώδης του Συντάγματος και μη αναθεωρητέα.

6. **Η αρχή της «Προεδρευόμενης» Δημοκρατίας:** Θεμελιώνεται στο **άρθρο 1 Σ**, το οποίο διακηρύσσει τον «προεδρευόμενο» χαρακτήρα του ελληνικού πολιτεύματος. Σημαίνει τον αιρετό χαρακτήρα του ανώτατου άρχοντος και η πανηγυρική εξαγγελία της πρέπει να αποδοθεί στην πρόθεση του συντακτικού νομοθέτη, λαμβανομένων υπόψιν και των ιστορικών δεδομένων της εποχής του, να αντιδιαστείλει το πολίτευμα που εγκαθίδρυσε το Σύνταγμα 1975 από τη Βασιλεία. Υποδηλώνει αφενός την επιλογή του ιδίου νομοθέτη το να μην αναιρούν οι δικαιοδοσίες του Προέδρου της Δημοκρατίας την αποκλειστική εξάρτηση της Κυβέρνησης από τη Βουλή και αφετέρου την εκτελεστική και κυβερνητική πρωταρχικότατα της Κυβέρνησης. Διότι, άλλως το πολίτευμα θα εμφάνιζε χαρακτηριστικά «προεδρικής» και όχι «προεδρευομένης» Δημοκρατίας. **Με αυτήν την έννοια η εξεταζόμενη αρχή ανήκει και αυτή στις μη αναθεωρητέες.**
7. **Η αρχή του κράτους δικαίου και του κοινωνικού κράτους:** κράτος δικαίου είναι το κράτος εκείνο στο οποίο η κρατική εξουσία περιορίζεται με κανόνες δικαίου σε όλες τις εκφάνσεις και λειτουργίες της. Ούτε η αρχή του κράτους δικαίου ούτε η αρχή του κοινωνικού κράτους αναφέρονται ρητά στο Σύνταγμα ως θεμελιώδεις αρχές του. Υπάρχουν όμως σε αυτό διατάξεις που τις κατοχυρώνουν ουσιαστικά και προσδίδουν σε αυτές θεμελιώδη χαρακτήρα. Ειδικότερα: η κατοχύρωση ενός εκτενούς καταλόγου ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων **(άρθρ. 4-25 Σ)**, με κορυφαίες την προστασία της αξίας του ανθρώπου **(άρθρ. 2 § 1 Σ)** και την αρχή της ισότητας **(άρθρ. 4 § 1 Σ)**, την προσωπική ελευθερία σε συνδυασμό με την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας του καθενός **(άρθρ. 5 § 1 Σ)**, η αρχή της διάκρισης των λειτουργιών **(άρθρ. 26 Σ)**, ο δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων **(άρθρ. 93 § 4 και 100 Σ)**, ο δικαστικός έλεγχος της νομιμότητας των διοικητικών πράξεων ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας και των τακτικών Διοικητικών Δικαστηρίων **(άρθρ. 94 και 96 Σ)**, η μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων **(άρθρ. 103 Σ).** Τα προαναφερόμενα είναι στοιχεία ικανά να θεμελιώσουν την αρχή του κράτους δικαίου και μάλιστα όχι μόνον στην τυπική εκδοχή του, αλλά και στην ουσιαστική του διάσταση, η οποία συνίσταται στην προσπάθεια πραγματικά δίκαιης μεταχείρισης του πολίτη από την πολιτεία. Η ουσιαστική, εξάλλου, αναγνώριση κοινωνικών δικαιωμάτων από το Σύνταγμα, η ανάπτυξη θέσεων του κράτους πρόνοιας, η προστασία ειδικών κατηγοριών του

πληθυσμού και η ανάπτυξη παρεμβατικών οικονομικών λειτουργιών από το κράτος, επιτρέπουν να συναχθεί ότι θεμελιώδη αρχή του Συντάγματος αποτελεί και η αρχή του κοινωνικού κράτους, η οποία κατατείνει στον εμπλουτισμό της αρχής του κράτους δικαίου με στοιχεία κοινωνικής δικαιοσύνης, συνθέτοντας έτσι την αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου.

Συνταγματικός Πλουραλισμός

- **Από τη σκοπιά του εθνικού δικαίου**, ισχύει η υπεροχή του εθνικού Συντάγματος έναντι κάθε άλλου κανόνα δικαίου, εθνικού ή διεθνούς, στο μέτρο που, ακόμη και εάν θεωρηθεί ότι ένας διεθνής κανόνας υπερέχει του εθνικού Συντάγματος, αυτό θα συμβαίνει μόνο διότι το ίδιο το εθνικό Σύνταγμα το θέλησε.
- **Από τη σκοπιά του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης**, ισχύει η αρχή της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου, η οποία εφαρμόζεται ακόμη και απέναντι στις εθνικές συνταγματικές, καθώς πηγάζει από την αυτονομία της έννομης τάξης της Ένωσης.
- Αυτό ακούγεται αντιφατικό ε;
- Πράγματι, οι δύο παραπάνω οπτικές γωνίες αναπαράγουν μια συγκρουσιακή λογική που, σε τελική ανάλυση, θα μπορούσε να συμβιβαστεί **είτε** με την αναγνώριση της κυριαρχίας των κρατών μελών που δεν θα επέτρεπε την ολοκλήρωση της διαδικασίας ευρωπαϊκής ενοποίησης **είτε** με τη δημιουργία ενός κυρίαρχου ευρωπαϊκού Κράτους που θα αναιρούσε την ύπαρξη των κρατών μελών. Ωστόσο, καίτοι η κυριαρχία των κρατών μελών έχει αδιαμφισβήτητα τρωθεί λόγω της άμεσης εφαρμογής και της αρχής της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης ή λόγω της άτυπης επίδρασης που το τελευταίο ασκεί, εξαιτίας του οικονομικού και πολιτικού πλαισίου μέσα στο οποίο διαμορφώνεται, η συνταγματική ολοκλήρωση της έννομης τάξης της Ένωσης και η προοπτική δημιουργίας ενός ευρωπαϊκού Κράτους απομακρύνθηκαν, ιδίως μετά την αποτυχία της Συνθήκης για ένα Σύνταγμα της Ευρώπης.
- Στο πλαίσιο αυτό, στην προσπάθεια αντιμετώπισης των εντάσεων που ανακύπτουν μεταξύ των εθνικών συνταγμάτων και του ενωσιακού δικαίου, τα συνταγματικά ή ανώτατα δικαστήρια διαφόρων κρατών μελών και, ως ένα σημείο, το ίδιο το ΔΕΕ,

φαίνεται να προσπαθούν να εξοικειωθούν μ' **ένα συνταγματικό μοντέλο το οποίο δεν εξαντλείται στην αυτονομία και στην απόλυτη υπεροχή είτε του εθνικού δικαίου είτε του δικαίου της Ένωσης, αλλά ενσωματώνει την πολλαπλότητα του νομικού ορίζοντα του ευρωπαϊκού γίγνεσθαι, υιοθετώντας μια αντίληψη περί μοιρασμένης κυριαρχίας.** Πιο συγκεκριμένα, σε διάφορα κράτη μέλη, τα συνταγματικά ή ανώτατα δικαστήρια κάνουν πλέον δεκτή – κατά τρόπο άμεσο ή έμμεσο – την **υπεροχή του δικαίου της Ένωσης απέναντι στους εθνικούς συνταγματικούς κανόνες, υπό την επιφύλαξη του σεβασμού ενός σκληρού πυρήνα της κρατικής τους οντότητας.** Απ' την πλευρά του, το ΔΕΕ, χωρίς, τυπικώς, να έχει θέσει υπό αμφισβήτηση την πάγια νομολογία του περί της απόλυτης υπεροχής του ενωσιακού δικαίου επί του συνόλου των κανόνων δικαίου που εφαρμόζονται στα κράτη μέλη, δεν αμφισβητεί ότι ο σεβασμός της συνταγματικής ταυτότητας των κρατών αυτών αποτελεί πάγιο καθήκον της Ένωσης.

- Σε ένα μεγάλο τμήμα της νομολογίας και της θεωρίας στα κράτη μέλη, μετά από μία περίοδο αντιπαράθεσης μεταξύ ενός άτεγκτου συνταγματικού πατριωτισμού και της απόλυτης υπεροχής του δικαίου της Ένωσης, καλλιεργείται, ως κυρίαρχο αφήγημα, **ένας κοινός προσανατολισμός στην ιδέα ενός «συντεταγμένου πλουραλισμού».** Η ιδέα αυτή απηχεί την υπέρβαση της ιεραρχικής σχέσης μεταξύ των πηγών του δικαίου και προωθεί την αντίληψη περί της ύπαρξης ενός ευρωπαϊκού δικτύου δικαιοταξιών, στο πλαίσιο του οποίου προβάλλεται η ομοιογένεια των προστατευτέων θεμελιωδών δικαιωμάτων και επιδιώκεται κυρίως η αποφυγή των συγκρούσεων, πρωτίστως μέσω του διαλόγου των δικαστών. Στο παραπάνω δίκτυο δικαιοταξιών, εκτός από τις εθνικές έννομες τάξεις και την ενωσιακή έννομη τάξη, σημαντικό ρόλο παίζει και η ΕΣΔΑ. Βεβαίως, το εθνικό δίκαιο δεν αναγνωρίζει καταρχήν στην τελευταία ισχύ εφάμιλλη των εθνικών συνταγματικών διατάξεων, ούτε η ίδια η ΕΣΔΑ εμφανίζει δυναμική συνταγματικής ολοκλήρωσης ανάλογη με εκείνη του ενωσιακού δικαίου. Εντούτοις, η ΕΣΔΑ κερδίζει διαρκώς έδαφος ιδίως της ουσιαστικής ενσωμάτωσής της στο πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο κυρίως μέσω του Χάρτη θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ένωσης, της προοπτικής προσχώρησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ΕΣΔΑ και της διαρκούς ενίσχυσης των εγγυήσεων συμμόρφωσης των συμβαλλομένων Κρατών με τις αποφάσεις του εκδίδει το ΕΔΔΑ κατόπιν άσκησης ατομικών προσφυγών.

- Πάντως, το ερώτημα αν υπερέχει το συνταγματικό δίκαιο των κρατών ή αν αυτό κάμπτεται προς εφαρμογή των ενωσιακών επιταγών, αποτελεί ψευτοδίλημμα. Κι αυτό γιατί:

Αρχή της υπεροχής

Δε γίνεται να αντιτάσσεται στο ενωσιακό δίκαιο οποιοδήποτε εσωτερικό νομοθετικό κείμενο χωρίς να χάνει τον ενωσιακό του χαρακτήρα και χωρίς να διακυβεύεται η ίδια η νομική βάση της Ένωσης. Όταν οποιοσδήποτε κανόνας εθνικού δικαίου έρχεται σε αντίθεση με ενωσιακό, υπερισχύει ο τελευταίος. Κάθε διάταξη πρωτογενούς (Συνθήκες, Πρωτόκολλα, Χάρτης) και παράγωγου (Κανονισμοί, Οδηγίες, Απόφαση) δικαίου εφαρμόζεται από τα εθνικά όργανα έναντι οποιουδήποτε εθνικού κανόνα ακόμη και συνταγματικού. Ο εθνικός δικαστής οφείλει κατά τη νομοθέτηση να μεριμνά για τη συμβατότητα των εκδιδόμενος απ' αυτόν κανόνων με τους ενωσιακούς και να τροποποιεί αναλόγως τυχόν αντίθεση στην εθνική νομοθεσία ή να εκδίδει νέα. Η Γενική Διοίκηση οφείλει να μην εφαρμόζει διάταξη νόμου που αντίκειται στην ενωσιακή νομοθεσία.

Ωστόσο, δεν τίθεται θέμα ακύρωσης ή εξαφάνισης του εθνικού κανόνα που αντιβαίνει στον ενωσιακό, ούτε θεωρείται ο εθνικός αντισυνταγματικός ή ανυπόστατος. Απλώς, η αρχή της υπεροχής εκτελεί κατά κάποιον τρόπο έναν έλεγχο συνταγματικότητας από μέρους του ενωσιακού δικαστή. Έτσι, οδηγεί εμμέσως στον έλεγχο των κρατικών παρεμβάσεων από τον εθνικό δικαστή, στη συμμόρφωση του κράτους-μέλους προς τις ενωσιακές υποχρεώσεις και στη συναρμογή του ενωσιακού με το εθνικό δίκαιο.

- Συνεπώς, όταν λέμε ότι υπερισχύει το ενωσιακό δίκαιο, δεν εννοούμε ότι αυτό παραγκωνίζει ή δύναται να επεμβαίνει στην έννομη τάξη των κρατών-μελών, όπως αυτή απορρέει από τις εκάστοτε συνταγματικές διατάξεις. Το ενωσιακό δίκαιο αποτελεί, αντίθετα, μια κατευθυντήρια γραμμή, θα μπορούσαμε να πούμε. Προσχωρώντας στην Ε.Ε., κάθε κράτος-μέλος αποδέχεται ουσιαστικά το ρόλο του ως μονάδα ενός συνόλου, και απονέμει ορισμένες εξουσίες στην Ένωση, ώστε να διευκολύνεται η κοινή αντιμετώπιση ορισμένων ζητημάτων στο πλαίσιό της. Αυτή η αντιμετώπιση μπορεί να τελεστεί μόνο μέσω της εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου, το οποίο διέπεται από αρχές, κοινές για όλα τα κράτη-μέλη. Κάθε κράτος-μέλος εξακολουθεί να διατηρεί την «αυτονομία» του, και το σύνταγμά του δεν μπορεί να παραμεριστεί, γιατί είναι ακριβώς αυτό που προσδίδει ταυτότητα στο κράτος και συγκροτεί την κρατική του υπόσταση. Ωστόσο, πρέπει κάθε κράτος να σέβεται τις αρχές της Ένωσης, γιατί αυτή η υποχρέωση απορρέει από την αρχή της ενιαίας εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου. Η εκάστοτε έννομη τάξη πρέπει να χαρακτηρίζεται από σχέση συναρμογής με το ενωσιακό δίκαιο. Αλλά ακόμη κι αν αυτό δε συμβαίνει, το ενωσιακό δίκαιο δεν μπορεί αυθαιρέτως να ακυρώσει/εξαφανίσει τον εθνικό κανόνα που αντίκειται στην τάξη της Ε.Ε., και ο εθνικός κανόνας εξακολουθεί να θεωρείται υποστατός. Αλλιώς, η Ε.Ε., αν είχε τη

δυνατότητα να επεμβαίνει στις συνταγματικές διατάξεις των κρατών, θα έπληττε τον πυρήνα της κρατικής εξουσίας τους. Άρα, το ενωσιακό δίκαιο υπερέχει, ναι, αλλά υπό την έννοια ότι χτυπάει το χέρι στο κράτος και λέει «κοίτα να δεις, αυτή η διάταξη δεν είναι πολύ σύμφωνη με αυτά που λέω. Ψήσου να την αλλάξεις λίγο».

Ο διάλογος μεταξύ εθνικού-ενωσιακού δικαστή

- Έκφανση του συνταγματικού πλουραλισμού και απόρροια της ενιαίας εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου, αποτελεί ο διάλογος των δικαστών.
- Μεταξύ των εθνικών δικαστών, του ΔΕΕ και του ΕΔΔΑ αναπτύσσονται διάφορες μορφές διαλόγου, άτυπες ή θεσμοθετημένες. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα θεσμοθετημένου τέτοιου διαλόγου είναι ο μηχανισμός της προδικαστικής παραπομπής του άρθρου 267 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ). Στο πλαίσιο του μηχανισμού αυτού αναπτύσσεται ένας συνεχής διάλογος μεταξύ του ΔΕΕ και κάθε εθνικού δικαστή, ο οποίος αποτελεί τον «κοινοτικό δικαστή του κοινού δικαίου».
- Στόχος αυτού του διαλόγου είναι να εξασφαλιστεί η ομοιόμορφη ερμηνεία και εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης σε όλα τα κράτη μέλη και, ιδίως, να αποφευχθεί η δημιουργία, σε οιοδήποτε κράτος μέλος, μίας εθνικής νομολογίας που δεν είναι σύμφωνη με τους κανόνες και τις αρχές του δικαίου αυτού. Συναφώς, ο παραπάνω θεσμικός διάλογος δημιουργεί στον εθνικό δικαστή δεσμεύσεις, αλλά του αφήνει και σημαντικά περιθώρια ελεύθερης δράσης που του επιτρέπουν να ασκεί πολιτικές ως προς τις σχέσεις μεταξύ της εθνικής και της ενωσιακής έννομης τάξης.
- Η προδικαστική παραπομπή είναι υποχρεωτική, όταν ο εθνικός δικαστής κρίνει σε τελευταίο βαθμό. Εξάλλου, αναγνωρίζεται δεσμευτική ισχύς στην ερμηνεία που δίδεται με την απάντηση του ΔΕΕ σε προδικαστικά ερωτήματα, όχι μόνον απέναντι στον εθνικό δικαστή της παραπομπής, αλλά και απέναντι σε άλλα εθνικά δικαστήρια που κρίνουν όμοια ζητήματα. Επιπλέον, η νομολογία προσδίδει στην εν λόγω ερμηνεία αναδρομική ισχύ, προσδιορίζει με αυστηρό τρόπο τις περιπτώσεις στις οποίες ο εθνικός δικαστής μπορεί να αρνηθεί την υποβολή προδικαστικού ερωτήματος επικαλούμενος τη θεωρία της «σαφούς πράξης» (acte

clair[1]) και, παραλλήλως, θεωρεί την παράλειψη υποβολής προδικαστικού ερωτήματος ή συμμόρφωσης σε απάντησή του ως ένα από τα στοιχεία που μπορεί να θεμελιώσουν αστική ευθύνη του κράτους μέλους για παράβαση του δικαίου της Ένωσης.

- Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι, από τη στιγμή που οι διατάξεις του άρθρου 267 ΣΛΕΕ καθίστανται, μέσω της άμεσης εφαρμογής τους, εθνικοί κανόνες αρμοδιότητας και, συναφώς, το ΔΕΕ αναγνωρίζεται ως ο αρμόδιος δικαστής για την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης, η παράβαση των εν λόγω διατάξεων συνιστά προσβολή του δικαιώματος στον νόμιμο δικαστή.
- Αναφορικά με τον διάλογο των δικαστών, στον οποίο στηρίζεται το μοντέλο του συνταγματικού πλουραλισμού, αξίζει να σημειωθεί ότι το πρωτόκολλο αρ. 16 της ΕΣΔΑ, προβλέπει τη δυνατότητα των ανώτατων δικαστηρίων των συμβαλλομένων κρατών να ζητήσουν τη γνώμη του ΕΔΔΑ για την ερμηνεία και την εφαρμογή των διατάξεων της ΕΣΔΑ και των πρωτοκόλλων της. Αυτή η δυνατότητα καθιστά ακόμη πιο περίπλοκο το δίκτυο του θεσμοθετημένου διαλόγου μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και των δύο ευρωπαϊκών δικαστηρίων που ήδη έχει επιβαρυνθεί από την εφαρμογή στην πράξη του άρθρου 267 ΣΛΕΕ.

ΟΙ ΠΗΓΕΣ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

- Πηγές του Συνταγματικού Δικαίου είναι οι νομικές μορφές με τις οποίες εκδηλώνονται κανόνες που υπάγονται στο ουσιαστικό Σύνταγμα, όπως αυτό προσδιορίστηκε ανωτέρω. Στις πηγές επομένως εντάσσεται κατ' αρχήν το τυπικό Σύνταγμα και ακολουθούν υποδεέστεροι αυτού, από την άποψη της τυπικής ισχύος, κανόνες δικαίου, οι οποίοι συνθέτουν την ιεραρχικά δομημένη πυραμίδα πηγών του Συνταγματικού Δικαίου που έχει ως εξής:
    1. το τυπικό Συνταγματικό Δίκαιο
    2. το Διεθνές Δίκαιο
    3. το Δίκαιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων

[1] Το γαλλικό Conseil d' État, αντιδρώντας στον αρχικό αυτοματισμό της υποχρέωσης της προδικαστικής παραπομπής, υιοθέτησε την προσέγγιση της acte clair (σαφούς πράξης), βάσει της οποίας, δεν έστελνε προδικαστικό ερώτημα σε ζητήματα που είτε είχαν ήδη κριθεί από το ΔΕΕ είτε ο τρόπος εφαρμογής της ενωσιακής διάταξης στην εκάστοτε υπό κρίση υπόθεση ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων ήταν ξεκάθαρος και δε δημιουργούσε ζητήματα ερμηνείας. Η στάση αυτή εν τέλει έγινε δεκτή και υιοθετήθηκε και από τα υπόλοιπα κράτη.

4. ο νόμος
5. ο κανονισμός της Βουλής
6. οι κανονιστικές πράξεις της διοίκησης
7. το συνταγματικό έθιμο
8. η νομολογία

Ο ΝΟΜΟΣ (είδη, παραγωγή, ισχύς)

ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΑ

Άρθρο 26 § 1 Σ: «Η νομοθετική λειτουργία ασκείται από τη Βουλή και τον ΠτΔ.»

Άρθρο 73 § 1 Σ (Νομοθετική λειτουργία της Βουλής – άρθρα 73-77): «Το δικαίωμα πρόταση νόμων ανήκει στη Βουλή και στην Κυβέρνηση.»

Άρθρο 42 § 1 Σ: «Ο ΠτΔ εκδίδει και δημοσιεύει τους νόμους που έχουν ψηφιστεί από τη Βουλή μέσα σε έναν μήνα από την ψήφισή τους. Μέσα στην προθεσμία που προβλέπεται στο προηγούμενο εδάφιο, ο ΠτΔ μπορεί να αναπέμψει στη Βουλή νομοσχέδιο που έχει ψηφιστεί από αυτή, εκθέτοντας και τους λόγους της αναπομπής.»

93 § 4 Σ: «Τα δικαστήρια υποχρεούνται να μην εφαρμόζουν νόμο που το περιεχόμενό του είναι αντίθετο προς το Σύνταγμα.»

- **Τα είδη του νόμου:** βασική διάκριση του νόμου → ουσιαστικός και τυπικός.
  - Ουσιαστικός νόμος είναι κάθε πράξη της πολιτείας που περιέχει κανόνες δικαίου, άσχετα από το όργανο που τη θέσπισε και τη διαδικασία μέσα από την οποία αυτή προήλθε. Δύο είναι τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν ένα νόμο ως ουσιαστικό: ο γενικός και ο αφηρημένος χαρακτήρας του. Η γενικότητα του νόμου σημαίνει ότι θα πρέπει η ρύθμιση που θέτει ο νόμος να μην αναφέρεται σε έναν προσδιορισμένο από την αρχή αριθμό προσώπων. Ο αφηρημένος χαρακτήρας του νόμου σημαίνει ότι η ρύθμιση θα πρέπει να είναι διατυπωμένη έτσι ώστε να υπάγεται σε αυτή ομάδα περιπτώσεων με κοινά χαρακτηριστικά και όχι συγκεκριμένες περιπτώσεις.
  - Τυπικός νόμος, είναι κάθε πράξη της πολιτείας, άσχετα από το εάν περιέχει κανόνες δικαίου, που θεσπίζεται από τα νομοθετικά όργανα της πολιτείας (Βουλή και Πρόεδρο της Δημοκρατίας), σύμφωνα με τη συνταγματικά προβλεπόμενη διαδικασία νομοθετικός παραγωγής. Θεωρείται επομένως

τυπικός νόμος κάθε πράξη που ψηφίζει η Βουλή και εκδίδει και δημοσιεύει ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας σύμφωνα με τη διαδικασία που προβλέπει το Σύνταγμα.

- Ενδέχεται, λοιπόν με βάση την παραπάνω διάκριση, να υπάρχει τυπικός νόμος που να μην είναι ουσιαστικός, όπως π.χ. ο τυπικός νόμος που απαιτείται με βάση το άρθρ. 27 § 2 Σ για τη χορήγηση άδειας εισόδου ή διέλευσης ξένης στρατιωτικής δύναμης από τη χώρα.
- Εκτός από τις βασικές μορφές νόμου, τον ουσιαστικό και τον τυπικό, συναντώνται και ειδικές, οι οποίες είναι οι εξής:
  1. **Νόμοι-μέτρα:** εκδίδονται για να ρυθμιστεί ένα επείγον κοινωνικό πρόβλημα. Πρόκειται, δηλαδή, για νόμους των οποίων η έκδοση επιβάλλεται από την αιφνίδια διαφοροποίηση κοινωνικών οικονομικών και πολιτικών δεδομένων.
  2. **Ατομικοί νόμοι:** ρυθμίζουν μία ή περισσότερες περιπτώσεις, γνωστές και καθορισμένες από την αρχή, όπως π.χ. απονομή σύνταξη σε συγκεκριμένα πρόσωπα. Η προφανής αντίθεση των νόμων αυτών στην αρχή της ισότητας τους καθιστά συνταγματικά ανεπίτρεπτους, εκτός αν αφορούν, κατάδηλα εφαρμογή της αρχής της κοινωνικής αλληλεγγύης (άρθρο 25 § 4 Σ).
  3. **Οι «εφάπαξ» νόμοι:** οι τυπικοί νόμοι που εκδίδονται μόνο μία φορά, μέσα σε τακτή προθεσμία από τη θέση σε ισχύ του Συντάγματος, με βάση διάταξή τους, όπως οι προηγούμενες.
  4. **Εκτελεστικοί νόμοι:** εκδίδονται συνήθως κατόπιν πρόβλεψης από το Σύνταγμα, διότι είναι αναγκαίοι για την εφαρμογή των συνταγματικών διατάξεων, π.χ. οι νόμοι προ προβλέπεται να εκδοθούν για την άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων των άρθρων. 5-7 Σ. Η μη έκδοση πάντως των νόμων αυτών δεν εμποδίζει την εφαρμογή των συνταγματικών διατάξεων.
  5. **Οργανικοί ή οργανωτικοί νόμοι:** αναφέρονται στην οργάνωση και λειτουργία οργάνων και θεσμών που προβλέπει το Σύνταγμα. Η θέσπιση των νόμων αυτών είναι υποχρεωτική, διότι άλλως δεν μπορούν να λειτουργήσουν τα όργανα και οι θεσμοί στους οποίους αναφέρονται. Η κατάργηση των νόμων αυτών είναι αντισυνταγματική χωρίς την ταυτόχρονη αντικατάσταση τους.
- **Η παραγωγή του νόμου:** Οι νόμοι παράγονται με την άσκηση της νομοθετικής λειτουργίας, η οποία διακρίνεται στη συνήθη και στην εξαιρετική.

- Συνήθης ή τακτική νομοθετική λειτουργία είναι η διαδικασία θέσπισης κανόνων δικαίου από τη Βουλή με τη μορφή τυπικών νόμων **(βλ. άρθρα 73-77 Σ)**. Η διαδικασία αρχίζει με τη νομοθετική πρωτοβουλία, ήτοι την υποβολή στη Βουλή σχεδίων ή προτάσεων νόμων. Δικαίωμα να προτείνουν νόμους έχουν, κατά το Σύνταγμα, η Βουλή και η Κυβέρνηση. Όταν η νομοθετική πρωτοβουλία εκδηλώνεται από τη Βουλή ονομάζεται πρόταση νόμου, ενώ όταν την πρωτοβουλία αναλαμβάνει η Κυβέρνηση ονομάζεται σχέδιο νόμου. Στην πράξη, πάντως, η νομοθετική πρωτοβουλία ασκείται από την Κυβέρνηση και ειδικότερα από τον αρμόδιο ή συναρμόδιους, κάθε φορά, Υπουργούς, οι οποίοι δύνανται να υποβάλλουν σχέδια νόμων κατ' αρχήν ελεύθερα, εκτός εάν προβλέπεται κάποιος περιορισμός από το Σύνταγμα. Η πρόταση ή το σχέδιο νόμου πρέπει να συνοδεύεται από αιτιολογική έκθεση, στην οποία εκτίθενται οι λόγοι και οι στόχοι της προτεινόμενης νομοθετικής ρύθμισης, καθώς επίσης και από έκθεση του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους, στην οποία καθορίζεται η προκαλούμενη δαπάνη. Υπάρχει η δυνατότητα η προτεινόμενη ρύθμιση να υποβληθεί για νομοτεχνική επεξεργασία στην Κεντρική Νομοπαρασκευαστική Επιτροπή για γνωμοδότηση στην Επιστημονική Υπηρεσία της Βουλής. Μετά την κατάθεση στη Βουλή η πρόταση ή το σχέδιο νόμου παραπέμπεται για επεξεργασία στην αρμόδια κοινοβουλευτική επιτροπή. Ακολουθεί η συζήτηση στην Ολομέλεια ή Τμήμα της Βουλής και η ψηφοφορία, η οποία ρυθμίζεται λεπτομερειακά από τον κανονισμό της Βουλής. Μετά την ψήφιση του σχεδίου ή της πρότασης νόμου, ο Πρόεδρος της Βουλής στέλνει το κείμενο που εγκρίθηκε στον αρμόδιο Υπουργό και αυτός φροντίζει στην συνέχεια για την υποβολή του στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας προς έκδοση και δημοσίευση στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δικαιούται να αναπέμψει στη Βουλή ψηφισμένο από αυτήν σχέδιο ή πρόταση νόμου για λόγους που σχετίζονται, κατά την ορθότερη άποψη, με την τυπική αντισυνταγματικότητα του νόμου, δηλαδή την μη ψήφισή του με τη διαδικασία που προβλέπει το Σύνταγμα. Μετά την αναπομπή το σχέδιο ή η πρόταση νόμου, προκειμένου να εκδοθεί, πρέπει να επιψηφισθεί από την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών. Μετά από αυτό, ο Πρόεδρος είναι υποχρεωμένος να εκδώσει και να δημοσιεύσει τον ψηφισμένο νόμο μέσα δέκα ημέρες από την επιψήφισή του αυτή. Ο ΠτΔ, με την έκδοση, βεβαιώνει ότι ο νόμος ψηφίσθηκε από τη Βουλή κατά τη συνταγματικά προβλεπόμενη διαδικασία και πιστοποιεί τη γνησιότητα του κειμένου που φέρει την υπογραφή του και την

προσυπογραφή του αρμόδιου Υπουργού, καθώς επίσης και τη μεγάλη του Κράτους σφραγίδα, που θέτει και υπογράφει, ως σφραγιδοφύλακας, ο Υπουργός Δικαιοσύνης. Μετά την έκδοση, διατάσσεται η δημοσίευση του νόμου στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Με τη δημοσίευση στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως (ΦΕΚ), ο νόμος αποκτά υπόσταση και φέρει τα στοιχεία της εξωτερικής τυπικής συνταγματικότητας.

- Εξαιρετική νομοθετική λειτουργία **(βλ. άρθρα 44 και 48 Σ)**: εκδηλώνεται στις περιπτώσεις που έκτακτες και επείγουσες ανάγκες το επιβάλλουν.

Άρθρο 44 § 1 Σ (Πράξεις Νομοθετικού Περιεχομένου):

«1. Σε έκτακτες περιπτώσεις εξαιρετικά επείγουσας και απρόβλεπτης ανάγκης ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μπορεί, ύστερα από πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου, να εκδίδει πράξεις νομοθετικού περιεχομένου. Οι πράξεις αυτές υποβάλλονται στη Βουλή για κύρωση σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 72 παράγραφος 1, μέσα σε σαράντα ημέρες από την έκδοσή τους ή μέσα σε σαράντα ημέρες από τη σύγκληση της Βουλής σε σύνοδο. Αν δεν υποβληθούν στη Βουλή μέσα στις προαναφερόμενες προθεσμίες ή αν δεν εγκριθούν από αυτή μέσα σε τρεις μήνες από την υποβολή τους, παύουν να ισχύουν στο εξής.»

Άρθρο 48 §1 και §5 Σ (Κατάσταση Πολιορκίας):

«1. Σε περίπτωση πολέμου, επιστράτευσης εξαιτίας εξωτερικών κινδύνων ή άμεσης απειλής της εθνικής ασφάλειας, καθώς και αν εκδηλωθεί ένοπλο κίνημα για την ανατροπή του δημοκρατικού πολιτεύματος, η Βουλή, με απόφασή της, που λαμβάνεται ύστερα από πρόταση της Κυβέρνησης, θέτει σε εφαρμογή, σε ολόκληρη την Επικράτεια ή σε τμήμα της, το νόμο για την κατάσταση πολιορκίας, συνιστά εξαιρετικά δικαστήρια και αναστέλλει την ισχύ του συνόλου ή μέρους των διατάξεων των άρθρων 5 παράγραφος 4, 6, 8, 9, 11, 12 παράγραφοι 1 έως και 4, 14, 19, 22 παράγραφος 3, 23, 96 παράγραφος 4 και 97. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δημοσιεύει την απόφαση της Βουλής.

Με την απόφαση της Βουλής ορίζεται η διάρκεια ισχύος των επιβαλλόμενων μέτρων, η οποία δεν μπορεί να υπερβεί τις δεκαπέντε ημέρες.»

«5. Αφότου αρχίσουν να ισχύουν τα μέτρα των προηγούμενων παραγράφων ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, ύστερα από πρόταση της Κυβέρνησης, μπορεί να εκδίδει πράξεις νομοθετικού περιεχομένου, για να αντιμετωπιστούν επείγουσες ανάγκες ή για να αποκατασταθεί ταχύτερα η λειτουργία των συνταγματικών θεσμών. Οι πράξεις αυτές υποβάλλονται για κύρωση στη Βουλή μέσα σε δεκαπέντε ημέρες από τη σύγκλησή της σε σύνοδο και παύουν να ισχύουν στο εξής, αν δεν υποβληθούν στη Βουλή μέσα στις παραπάνω προθεσμίες ή δεν εγκριθούν από αυτή μέσα σε δεκαπέντε ημέρες αφότου υποβλήθηκαν.»

- Πρόκειται για τη δυνατότητα έκδοσης από τον ΠτΔ Πράξεων Νομοθετικού Περιεχομένου, ύστερα από πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου. Η δράση αυτή στο σύνολο της πρέπει να θεωρηθεί ως μία παρεκκλίνουσα, από τη συνήθη, νομοθετική λειτουργία.
- **Η χρονική ισχύς του νόμου:** η αρχή που διατρέχει ολόκληρη την έννομη τάξη, εκφραζόμενη και σε ρητές διατάξεις, είναι ότι ο νόμος πρέπει να ρυθμίζει καταστάσεις του παρόντος ή του μέλλοντος. Η τυπική ισχύς του νόμου, η ένταξή του δηλαδή στην έννομη τάξη, **αρχίζει** από τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα

της Κυβερνήσεως. Σύμφωνα με τον νόμο που ρυθμίζει τα σχετικά με την Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και την ύλη της, καθιερώνεται νόμιμο τεκμήριο κυκλοφορίας του Φύλλου Εφημερίδας της Κυβερνήσεως την ημερομηνία που αυτό φέρει χωρίς να απαιτείται και η πραγματική κυκλοφορία του. Το τεκμήριο αυτό κατά τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας δεν ισχύει όταν η ημερομηνία δημοσίευσης βρίσκεται στην αφετηρία της προθεσμίας για την άσκηση αιτήσεως ακυρώσεως ή προσφυγής κατά διοικητικής πράξης που φέρεται να έχει δημοσιευθεί. Για τον υπολογισμό αυτής της προθεσμίας λαμβάνεται υπόψη η ημέρα της πραγματικής και όχι της τεκμαιρόμενης κυκλοφορίας του Φύλλου Εφημερίδας της Κυβερνήσεως. Πάντως, **αναδρομική ισχύς** στον νόμο, με την έννοια μεταβολών σε καταστάσεις που ανάγονται στο χρόνο πριν από τη θέσπισή του, δύναται να δοθεί, μόνο εφόσον αυτή δεν απαγορεύεται ρητά από το Σύνταγμα, το οποίο δεν επιτρέπει την αναδρομικότητα ουσιαστικών ποινικών, φορολογικών και ψευδοερμηνευτικών νόμων, εκείνων δηλαδή που δήθεν ερμηνεύοντας το νόμο τον καθιστούν αναδρομικό. Επίσης, με την αναδρομικότητα η οποία επιβάλλεται, πάντως, να δικαιολογείται από λόγους δημοσίου συμφέροντος και κοινωνικής δικαιοσύνης, δεν πρέπει να θίγονται συνταγματικά κεκτημένα δικαιώματα πολιτών, όπως εκείνα που βασίζονται στην αρχή της ισότητας, της αναλογικότητας, της προστασίας της ιδιοκτησίας.

- Η ισχύς του νόμου **παύει** με την κατάργησή του, η οποία μπορεί να είναι είτε ρητή είτε σιωπηρή και επέρχεται με την έκδοση νεότερου ή ειδικότερου νόμου.

Έλεγχος αντισυνταγματικότητας

- **Η αντισυνταγματικότητα του νόμου: (ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ!!!)** Εκτέθηκε ανωτέρω ότι το βασικό χαρακτηριστικό του Συντάγματος είναι η αυξημένη τυπική ισχύς του, η νομική, δηλαδή, υπεροχή του απέναντι σε όλους τους άλλους κανόνες δικαίου. Στην υπεροχή αυτή θεμελιώνεται και η έννοια της αντισυνταγματικότητας, η οποία έχει το νόημα αφενός μεν της τήρησης των δικαστικών κανόνων που θέτει το Σύνταγμα για την παραγωγή κανόνων δικαίου, αφετέρου δε της μη αντίθεσης του περιεχομένου των κανόνων αυτών προς το Σύνταγμα.

- Ο έλεγχος της αντισυνταγματικότητας των νόμων συνδέεται άμεσα με την έννοια του κράτους δικαίου, διότι διασφαλίζει την υπαγωγή της κρατικής εξουσίας σε νομικούς φραγμούς, οι οποίοι τίθενται από το Σύνταγμα. Αφορά ο έλεγχος αντισυνταγματικότητας, κυρίως τους τυπικούς νόμους, διότι η συνταγματικότητα των κανονιστικών πράξεων της διοίκησης ελέγχεται στο πλαίσιο τήρησης, από αυτήν, της αρχής της νομιμότητας.
- Η αντισυνταγματικότητα του νόμου διακρίνεται στην τυπική και στην ουσιαστική.
- **Η τυπική αντισυνταγματικότητα** ελέγχεται με κριτήριο την τήρηση των διαδικαστικών διατάξεων που περιέχονται στο Σύνταγμα και αφορούν τη θέσπιση υποδεέστερων του Συντάγματος κανόνων δικαίου. Η εν λόγω αντισυνταγματικότητα διακρίνεται περαιτέρω στην εσωτερική και την εξωτερική.
  - Η εσωτερική τυπική αντισυνταγματικότητα αναφέρεται στην τήρηση των συνταγματικών κανόνων που διέπουν την κοινοβουλευτική διαδικασία κατάθεσης, επεξεργασίας, συζήτησης και ψήφισης νόμων. Εντοπίζεται η αντισυνταγματικότητα αυτή στις εσωτερικές διαδικασίες της Βουλής στην οποία ανήκει και ο έλεγχος τήρησής της.
  - Η εξωτερική τυπική αντισυνταγματικότητα αναφέρεται στην υπόσταση του νόμου, την έκδοσή του δηλ. και τη δημοσίευσε του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Η τήρηση της διαδικασίας αυτής ελέγχεται από τα δικαστήρια.
- **Η ουσιαστική αντισυνταγματικότητα** αναφέρεται στο περιεχόμενο των νομοθετικών διατάξεων, το οποίο δεν πρέπει να είναι αντίθετο προς τι ουσιαστικές διατάξεις του Συντάγματος. Εάν αυτό συμβαίνει, τότε αυτές χαρακτηρίζονται αντισυνταγματικές.
- Ο έλεγχος της αντισυνταγματικότητας των νόμων μπορεί να γίνει σε δύο φάσεις. Είτε πριν από τη δημοσίευση και τη θέση ισχύ του νόμου **(προληπτικός έλεγχος)** είτε μετά τη θέση σε ισχύ του νόμου **(κατασταλτικός έλεγχος)**.
  - Ο προληπτικός έλεγχος της αντισυνταγματικότητας ασκείται είτε από τη Βουλή (κοινοβουλευτικός έλεγχος) είτε από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας στο πλαίσιο άσκησης του δικαιώματός του για αναπομπή νόμου στη Βουλή. Ο προληπτικός έλεγχος της αντισυνταγματικότητας, που ασκείται από τη Βουλή, αναφέρεται τόσο στην εσωτερική τυπική αντισυνταγματικότητα των νόμων όσο και στην ουσιαστική. Η άσκησή του οργανώνεται από τον Κανονισμό της Βουλής.

- Ο κατασταλτικός έλεγχος της αντισυνταγματικότητας γίνεται από το δικαστήριο. Θεμελιώνεται, γενικότερα, στην αυξημένη τυπική ισχύ του Συντάγματος και στην υποχρέωση του δικαστή για άμεση εφαρμογή του Συντάγματος και, ειδικότερα, στη διάταξη του Συντάγματος που προβλέπει ότι τα δικαστήρια υποχρεώνονται να μην εφαρμόζουν νόμο αντίθετο προς το Σύνταγμα **(άρθρ. 93 § 4 Σ)**. Το Σύνταγμα, επίσης, προβλέπει την ίδρυση του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου (ΑΕΔ), το οποίο αποφαίνεται για την

1. **Ο έλεγχος είναι διάχυτος:** δηλ. αρμόδια για την άσκησή του είναι όλα τα δικαστήρια, όλων των βαθμών και κλάδων.
2. **Ο έλεγχος είναι παρεμπίπτων:** δηλ. η αντισυνταγματικότητα δεν ελέγχεται στο πλαίσιο μιας ειδικής δίκης, αλλά τίθεται παρεμπιπτόντως στο πλαίσιο μιας οποιασδήποτε δίκης, ανοιχτής σε οποιοδήποτε δικαστήριο.
3. **Ο έλεγχος είναι συγκεκριμένος:** δηλ. το δικαστήριο ελέγχει την αντισυνταγματικότητα μόνον των κρίσιμων, για την κρινόμενη υπόθεση, διατάξεων και όχι ολόκληρου του νόμου.

ουσιαστική αντισυνταγματικότητα τυπικού νόμου, εάν εκδόθηκαν αντίθετες αποφάσεις ανωτάτων δικαστηρίων. Επιλέγεται, δηλαδή, από το Σύνταγμα, **το σύστημα του διάχυτου ελέγχου της αντισυνταγματικότητας των νόμων**, και όχι το συγκεντρωτικό, το οποίο κυριαρχεί στην ηπειρωτική Ευρώπη και βασίζεται στην ύπαρξη ειδικού Συνταγματικού Δικαστηρίου. Τα χαρακτηριστικά το κατασταλτικού ελέγχου της αντισυνταγματικότητας, όπως αυτός καθορίζεται από το Σύνταγμα, έχουν ως εξής:

(βλ. παρακάτω στη Διοικητική Δικονομία)

Ο τυπικός νόμος δεν προσβάλλεται ευθέως ενώπιον των δικαστηρίων. Δηλαδή δεν μπορεί να ασκηθεί κατά των διατάξεων του τυπικού νόμου ένδικο βοήθημα ενώπιον των δικαστηρίων με αίτημα την αναγνώριση της αντισυνταγματικότητάς τους, ενόψει του συστήματος ελέγχου συνταγματικότητας που ισχύει στην Ελλάδα.

Για τον λόγο αυτό θα πρέπει να εκδοθεί κατ' εφαρμογή των διατάξεων του νόμου μία **εκτελεστή διοικητική πράξη**, δηλαδή, στο παράδειγμα του ψηφισμένου περιβαλλοντικού νόμου, μία άδεια κατασκευής ενός έργου ή εγκατάστασης και λειτουργίας μίας επιχείρησης ή σε κάθε περίπτωση μία διοικητική πράξη που θα συνέχεται με τις διατάξεις του και τις εφαρμόζει, ώστε ο έχων έννομο συμφέρον να προσβάλλει την εκδοθείσα διοικητική πράξη ενώπιον των δικαστηρίων. Το αρμόδιο δικαστήριο (που εν προκειμένω θα είναι είτε το Συμβούλιο της Επικρατείας είτε άλλο διοικητικό δικαστήριο που έχει αποκτήσει τη σχετική αρμοδιότητα) θα κρίνει

παρεμπιπτόντως, δηλαδή ενόψει της προσβολής της άδειας ή άλλης διοικητικής πράξης, τη συνταγματικότητα των διατάξεων του τυπικού νόμου.

Αν οι διατάξεις του τυπικού νόμου κριθούν αντισυνταγματικές, η προσβαλλόμενη διοικητική πράξη θα ακυρωθεί, οι διατάξεις του νόμου, όμως, όχι. Και τούτο, διότι ο έλεγχος συνταγματικότητας στο σύστημά μας είναι δηλωτικός. Οδηγεί στη μη εφαρμογή στη δικαζόμενη περίπτωση του νόμου και όχι στην άρση της ισχύος του, δηλαδή στην ακύρωσή του. Επομένως, θα μπορούν πάλι οι διατάξεις να εφαρμοστούν από τη Διοίκηση, παρόλο που κρίθηκαν αντισυνταγματικές.

Ωστόσο, αν οι διατάξεις του νόμου κρίθηκαν αντισυνταγματικές με απόφαση του ανωτάτου δικαστηρίου της διοικητικής δικαιοσύνης (Συμβούλιο της Επικρατείας), δηλαδή από το δικαστήριο που βρίσκεται στην κορυφή της δικαστικής ιεραρχίας και αποφαίνεται αμετάκλητα, ο κοινός νομοθέτης, προς αποφυγή δημιουργίας και άλλων, ομοίων δικών, αλλά και ενόψει της υποχρέωσης συμμόρφωσης της Διοικήσεως στις αποφάσεις των δικαστηρίων, θα πρέπει να καταργήσει ή να τροποποιήσει, σύμφωνα με την απόφαση του δικαστηρίου, την κριθείσα ως αντισυνταγματική διάταξη του τυπικού νόμου.

- Άρα, αποτέλεσμα των ως άνω τριών χαρακτηριστικών του ελέγχου είναι ότι έννομη συνέπεια του ελέγχου είναι ο απλός παραμερισμός της αντισυνταγματικής διάταξης, η μη εφαρμογή της δηλαδή στη συγκεκριμένη υπόθεση, ενώ κατά τα λοιπά η διάταξη εξακολουθεί να ισχύει. Το δικαστήριο (το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο ή οποιοδήποτε άλλο) ελέγχει, σε κάθε περίπτωση, **μόνον** την ουσιαστική αντισυνταγματικότητα του νόμου, την συμφωνία δηλαδή του περιεχομένου του με τις συνταγματικές διατάξεις. Το ενδεχόμενο υπαγωγής ενός νόμου σε έλεγχο αντισυνταγματικότητας από το δικαστήριο δεν καταργεί το τεκμήριο συνταγματικότητας που αυτός απολαμβάνει, πράγμα που σημαίνει ότι: ο νόμος ισχύει και εφαρμόζεται, χωρίς να απαιτείται προληπτική δικαστική διάγνωση της συνταγματικότητάς του και η διάταξη νόμου, που θα κριθεί αντισυνταγματική από ένα δικαστήριο, δεν εφαρμόζεται στην κρινόμενη μόνον υπόθεση παραμένοντας κατά τα λοιπά, σε πλήρη ισχύ.
- **Τι ελέγχεται από τα δικαστήρια κατά τον έλεγχο συνταγματικότητας;** Τα δικαστήρια προβαίνουν σε έλεγχο *της ουσιαστικής αντισυνταγματικότητας* του νόμου, δηλαδή ελέγχουν μόνον αν το περιεχόμενο του νόμου αντίκειται στο νόημα του Συντάγματος. *Όσον αφορά την τυπική αντισυνταγματικότητα*, αυτή παραμένει ανέλεγκτη ως προς τα «εσωτερικά τυπικά στοιχεία του νόμου». Δεν ελέγχεται δηλαδή η διαδικασία της συζήτησης στη Βουλή, η διαδικασία ψήφισης κλπ., ενόψει της αρχής της διάκρισης των λειτουργιών και της αυτονομίας του κοινοβουλίου. Τα *«εξωτερικά τυπικά στοιχεία του νόμου»*, δηλαδή η ψήφισή του από τη Βουλή, η

έκδοσή του από τον ΠτΔ, η δημοσίευσή του στο ΦΕΚ, ελέγχονται κανονικά, όπως είναι και επιβεβλημένο. **Εξαίρεση** στο δικαστικώς ανέλεγκτο της τυπικής αντισυνταγματικότητας εισάγει το **άρθρο 73 § 2 εδ. γ' Σ** για τα νομοσχέδια για τις συντάξεις, τα οποία πρέπει να είναι ειδικά.

- **Κάνουν έλεγχο συνταγματικότητας τα διοικητικά όργανα;** Ως προς την Διοίκηση υπάρχει διχογνωμία για το αν ασκεί έλεγχο αντισυνταγματικότητας των νόμων. Σύμφωνα με την παραδοσιακή διδασκαλία του Ν.Ν. Σαριπόλου, ασκεί και αυτή έλεγχο συνταγματικότητας. Υποστηρίζεται, όμως, πως η Διοίκηση έχει καθήκον να εφαρμόζει τον νόμο, χωρίς να δικαιούται να προβαίνει σε τέτοιο έλεγχο. Το άρθρο 25 ΥΠ κινείται μεταξύ του άξονα της νομιμότητας – που περιλαμβάνει και τη συνταγματικότητα – και της πειθαρχίας. Τελικά, από το ίδιο το άρθρο, προκύπτει πως ο υπάλληλος δικαιούται μεν και υποχρεούται να προβαίνει σε έλεγχο αντισυνταγματικότητας, πλην όμως ο έλεγχος αυτός επαφίεται στην κρίση του προϊσταμένου.
- **Κάνει το ΣτΕ έλεγχο συνταγματικότητας;** Το ΣτΕ θεωρείται το κατ' εξοχήν δικαστήριο απονομής συνταγματικής δικαιοσύνης στη Χώρα μας. Διότι, το Δικαστήριο αυτό, ασκώντας και υπερασπίζοντας τη συνταγματικώς κατοχυρωμένη – ιδίως ακυρωτική – αρμοδιότητά του, εντάσσει τον έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων στο πεδίο ελέγχου της υπό ευρεία έννοια νομιμότητας των εκτελεστών πράξεων των διοικητικών αρχών.. Το ΣτΕ, ως διοικητική αρχή, διενεργεί έλεγχο συνταγματικότητας των νόμων, ασκώντας την αρμοδιότητα της επεξεργασίας των κανονιστικών διαταγμάτων, σύμφωνα με το άρθρο 95 § 1 περ. δ' Σ. Η αρμοδιότητά του αυτή είναι γνωμοδοτική. Ο έλεγχος γίνεται μόνο ως προς τη νομιμότητα, τη συνταγματικότητα του διατάγματος καθώς και τη νομοτεχνική του αρτιότητα, και όχι ως προς το περιεχόμενό του. Η συγκεκριμένη επεξεργασία των διαταγμάτων από το ΣτΕ αποτελεί ουσιώδη διαδικαστικό τύπο, παράλειψη του οποίου καθιστά το διάταγμα ακυρωτέο ή μη εφαρμοστέο από τα δικαστήρια. Το ΣτΕ συχνά παρέκαμψε την εφαρμογή του άρθρου 105§5 κάνοντας έλεγχο συνταγματικότητας κατά τον χρόνο παροχής προσωρινής δικαστικής προστασίας.

ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ

Η σημαντικότερη εξαίρεση στο σύστημα του διάχυτου ελέγχου είναι η προβλεπόμενη στο άρθρο 100 § 1 περ. ε' Σ, σύμφωνα με την οποία το ΑΕΔ είναι αρμόδιο να αίρει τις αμφισβητήσεις για την ουσιαστική αντισυνταγματικότητα νόμου, αν γι' αυτήν εκδόθηκαν αντίθετες αποφάσεις δύο τουλάχιστον εκ των τριών Ανώτατων Δικαστηρίων (ΣτΕ, ΑΠ και Ελεγκτικό Συνέδριο). Ο έλεγχος συνταγματικότητας από το ΑΕΔ είναι αφηρημένος και ad hoc.

Επιπλέον, νομοθετική μορφής συγκέντρωσης του ελέγχου, αποτελεί και η πιλοτική δίκη του άρθρου 1 του ν.3900/2010. Σύμφωνα με τη διαδικασία αυτή, το ΣτΕ μπορεί να επιλαμβάνεται διαφορών που ανήκουν στην αρμοδιότητα ενός τακτικού διοικητικού δικαστηρίου είτε ύστερα από αίτηση διαδίκου είτε μετά από απόφαση διοικητικού δικαστηρίου, όταν ανακύπτει στην εκκρεμή διαφορά ένα ζήτημα γενικότερου ενδιαφέροντος που έχει συνέπειες σ' ένα ευρύτερο κύκλο προσώπων. Κατά κανόνα τα ζητήματα της πιλοτικής δίκης αποτελούν ζητήματα συνταγματικότητας. Ωστόσο, σε αντίθεση με την απόφαση του ΑΕΔ, η απόφαση επί της πιλοτικής δίκης δεν δεσμεύει τα άλλα δικαστήρια, πλην του δικαστηρίου της υποκείμενης δίκης, ούτε άλλους διαδίκους. Δεσμεύει τους διάδικους της οικείας δίκης και de facto τα ΤΔΔ στα οποία ανακύπτει παρόμοιο ζήτημα κατά τη διάρκεια της δίκης ή στο μέλλον.

ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ

- Ο όρος «πολίτευμα» περιβάλλεται, στο πλαίσιο της συνταγματικής θεωρίας, από μία εννοιολογική ασάφεια, η οποία επιτείνεται από τη χρησιμοποίηση, παράλληλα με αυτό και των όρων «κυβερνητικό σύστημα» και «πολιτικό σύστημα».
- **Πολίτευμα, πάντως, γενικότερα σημαίνει τον τρόπο με τον οποίο συγκροτείται και ασκείται η κρατική εξουσία, ως σύστημα διακυβέρνησης.**
- Τα πολιτεύματα διακρίνονται αφενός στα πολιτεύματα των ενιαίων κρατών και αφετέρου στις μορφές ενώσεων πολιτειών. Πολίτευμα ενιαίου κράτους είναι εκείνο που βασίζεται σε μία ενιαία εξουσία, με πηγή της έναν ενιαίο λαό που ζει σε μία ενιαία χώρα, όπως π.χ. το πολίτευμα της Ελλάδος. Ενδέχεται όμως η ιστορική, οικονομική, εθνική και γεωγραφική συγγένεια λαών και ανεξάρτητων πολιτειών, να οδηγήσει στην πολιτειακή τους ένωση υπό έναν κοινό φορέα εξουσίας, την ομοσπονδιακή εξουσία, στο πλαίσιο όμως του οποίου η αυτόνομη πολιτειακή υπόσταση των μελών της ομοσπονδίας διατηρείται.
- Στη σύγχρονη εποχή η βασική διάκριση των πολιτευμάτων είναι στα μοναρχικά και στα δημοκρατικά.

- Μοναρχία είναι το πολίτευμα, όπου ανώτατο όργανο είναι ένα φυσικό πρόσωπο, ο μονάρχης ή ο βασιλέας. Η μοναρχία, κατά κανόνα, είναι κληρονομική και οι μορφές της έχουν ως εξής: απόλυτη μοναρχία είναι η μορφή του πολιτεύματος, στο οποίο η εξουσία του μονάρχη δεν δεσμεύεται από κανόνες δικαίου, εκτός από εκείνους που θέτει ο ίδιος, ως κυρίαρχο όργανο της πολιτείας.
- Περιορισμένη ή συνταγματική μοναρχία είναι το πολίτευμα όπου η εξουσία του μονάρχη περιορίζεται από κανόνες δικαίου, με βάση ένα Σύνταγμα το οποίο δεν μπορεί μόνος του να καταργήσει ή να μεταβάλλει.
- Κοινοβουλευτική μοναρχία είναι μία ιδιαίτερη μορφή της περιορισμένης μοναρχίας, η οποία διαφέρει από αυτήν, κατά το ότι οι υπουργοί ναι μεν διορίζονται από το μονάρχη, χρειάζονται όμως για τη διατήρηση του αξιώματός τους την εμπιστοσύνη της Βουλής.
- Δημοκρατία είναι το πολίτευμα στο οποίο πηγή εξουσίας και ανώτατο όργανο είναι ο λαός, ως το σύνολο των ανθρώπων που έχουν την ιθαγένεια της συγκεκριμένης πολιτείας. Με βάση την έκταση αρμοδιότητας του λαού η δημοκρατία διακρίνεται σε απόλυτη και περιορισμένη.
- Απόλυτη δημοκρατία είναι εκείνη στην οποία ο λαός, κατά την έμμεση ή άμεση άσκηση της εξουσίας, δεν υπόκειται σε νομικούς περιορισμούς και δύναται να προβαίνει σε συνολική αναθεώρηση του Συντάγματος.
- Περιορισμένη δημοκρατία είναι εκείνη στην οποία ο λαός, αυτοπεριοριζόμενος, ψηφίζει Σύνταγμα στην αναθεώρηση του οποίου θέτει όρια.
- Άμεση δημοκρατία είναι η δημοκρατία στην οποία ο λαός είναι το όργανο της πολιτείας που ασκεί π.χ. σε λαϊκές συνελεύσεις, το ίδιο στην εξουσία. Προφανές είναι ότι στη σημερινή εποχή η άμεση δημοκρατία δεν μπορεί να λειτουργήσει, στοιχεία της όμως, όπως π.χ. το δημοψήφισμα, συναντώνται στο πλαίσιο άλλων μορφών δημοκρατίας.
- Αντιπροσωπευτική δημοκρατία είναι η δημοκρατία στην οποία πηγή εξουσίας είναι ο λαός, ο οποίος όμως ασκεί την εξουσία αυτή δια των αντιπροσώπου του. Η σχέση της αντιπροσωπείας βασίζεται στην αρχή της ελεύθερης εντολής, η οποία αποδεσμεύει τον αντιπρόσωπε από την συγκεκριμένη θέση των εντολέων του. **Βασικές μορφές της**

αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας είναι η προεδρευόμενη κοινοβουλευτική δημοκρατία και η προεδρική δημοκρατία.

- Προεδρική δημοκρατία είναι το πολίτευμα με ανεξάρτητη από το κοινοβούλιο εκτελεστική λειτουργία και με αιρετό αρχηγό κράτους. Στον αρχηγό του κράτους (Πρόεδρο της Δημοκρατίας) συγκεντρώνονται όχι μόνον ουσιαστικά αλλά και τυπικά οι αρμοδιότητες τόσο του αρχηγού του κράτους όσο και του Προέδρου της κυβέρνησης. Αυτό σημαίνει ότι οι υπουργοί δεν εξαρτώνται από την εμπιστοσύνη της Βουλής, αλλά από εκείνη του αρχηγού του κράτους. Αυτός διορίζει και παύει τους υπουργούς, οι οποίοι είναι πολιτικά υπεύθυνοι μόνον απέναντί του. Σε αυτήν τη μορφή δημοκρατίας, κλασική περίπτωση της όποιας είναι το πολίτευμα των ΗΠΑ, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, ο οποίος εκλέγεται άμεσα από το λαό, είναι εξοπλισμένος με ευρύτατες αρμοδιότητες και διευθύνοντας την κυβερνητική πολιτική, καθίσταται το κεντρικό όργανο της εκτελεστικής λειτουργίας. Παρέκκλιση από την προαναφερόμενη μορφή πολιτεύματος είναι ο προεδρισμός, στον οποίο πίσω από το συνταγματικό τύπο του προεδρικού συστήματος υποκρύπτεται η συγκέντρωση κάθε είδους εξουσίας σε ένα πρόσωπο.
- Προεδρευομένη κοινοβουλευτική δημοκρατία είναι το πολίτευμα στο οποίο το κεντρικό όργανο της εκτελεστικής λειτουργάς είναι η Κυβέρνηση, η οποία εξαρτάται μόνον από την εμπιστοσύνη της Βουλής. Ο αρχηγός του κράτους, ο οποίος συνήθως εκλέγεται έμμεσα από τη Βουλή ή από ειδικό σώμα εκλεκτόρων, δεν έχει ουσιαστικές πολιτικές αρμοδιότητες. Έχει ρυθμιστικό και συμβολικό ρόλο. Είναι πολιτικά ανεύθυνος και οι πράξεις του δεν ισχύουν χωρίς την προσυπογραφή του Υπουργικού Συμβουλίου ή του Πρωθυπουργού ή του αρμόδιου υπουργού. Παραλλαγή του προηγούμενου πολιτεύματος είναι το ημιπροεδρικό στο οποίο υπάρχει Πρόεδρος Δημοκρατίας, συνήθως άμεσα εκλεγμένος, με ουσιαστικές αρμοδιότητες, υπάρχει όμως και κυβέρνηση που εξαρτάται από την εμπιστοσύνη της Βουλής, όπως π.χ. ισχύει στη Γαλλία.

- Μορφή της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας αποτελεί και το **πολίτευμα της κυβερνώσας βουλής**. Η εκτελεστική λειτουργία εξαρτάται εδώ απολύτως, ουσιαστικά και τυπικά, από τη λαϊκή αντιπροσωπεία. Η νομοθετική και η εκτελεστική, δηλαδή, λειτουργία ανήκουν στο ίδιο πρόσωπο.

- Τέλος, μορφή της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας είναι και η **βασιλευομένη δημοκρατία**. Πρόκειται για δημοκρατικό και κοινοβουλευτικό πολίτευμα στο οποίο, παρά τη ρητή καθιέρωση της λαϊκής κυριαρχίας, την αποκλειστική εξάρτηση της Κυβέρνησης από τη βουλή και τη συγκέντρωση των πολιτικών αρμοδιοτήτων στο Υπουργικό Συμβούλιο, διατηρείται κληρονομικός αρχηγός του κράτους με ρυθμιστικές μόνον αρμοδιότητες και συμβολικό ρόλο.
- Η Ελλάδα, από την αναγνώρισή της ως ανεξάρτητο κράτος έως σήμερα, γνώρισε διάφορες μορφές πολιτευμάτων. Η άνοδος του Όθωνα στον θρόνο προσέδωσε στο πολίτευμα τη μορφή της απόλυτης μοναρχίας. Το 1844 το πολίτευμα έλαβε τη μορφή της συνταγματικής μοναρχίας. Από το 1864 το πολίτευμα της Ελλάδος έγινε δημοκρατικό και ειδικότερο προσέλαβε τη μορφή της βασιλευομένης δημοκρατίας, μορφή που διατηρήθηκε και υπό την ισχύ των Συνταγμάτων του 1911 και του 1952. Ο δημοκρατικός χαρακτήρας του ελληνικού πολιτεύματα διατηρήθηκε, με προσωρινές παρεμβολές αυταρχικών πολιτευμάτων, μέχρι σήμερα που **το πολίτευμα της Ελλάδος, κατά το Σύνταγμα 1975/1986/2001 είναι η Προεδρευομένη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία.**

Η έννοια της μαχόμενης δημοκρατίας

- **Κατοχυρώνεται κάπου στο Σ;** Υπόθεση ΑΠ 8/2023 (κόμμα Έλληνες): σύμφωνα με το 17 της ΕΣΔΑ περί απαγόρευσης κατάχρησης των ελευθεριών της Σύμβασης και την ερμηνεία του 11 περί ελευθερίας ενώσεως του ΕΔΔΑ, το Δικαστήριο τόνισε ότι ο κοινός νομοθέτης έχει υποχρέωση, όχι δηλαδή απλή ευχέρεια, να λαμβάνει μέτρα προστασίας της δημοκρατίας προληπτικής φύσεως, πέραν δηλαδή της ποινικής καταδίκης, κάνοντας λόγο για τη «μαχόμενη δημοκρατία» Ο αποκλεισμός της εκλογιμότητας σχημάτων που ανέπτυξαν δράση που αντέκειτο στο δημοκρατικό πολίτευμα, αποτελεί μέσο άμυνας του δημοκρατικού πολιτεύματος σαφώς ηπιότερο από την πλήρη απαγόρευσή τους και την υποχρεωτική διάλυσή τους. Η κατασταλτική ποινική προστασία δεν αρκεί, διότι θα έχει ήδη δοθεί η δυνατότητα σε ένα κόμμα απόπειρας ανατροπής ή φαλκίδευσης του δημοκρατικού πολιτεύματος. Η επιβολή περιορισμών ως προς τη δυνατότητα εκλογιμότητας δεν δημιουργεί κίνδυνο αμφισβήτησης του πλουραλισμού και του φιλελεύθερου χαρακτήρα του πολιτεύματος, ούτε διαμορφώνει μία πρακτική που μπορεί να

εφαρμοστεί σε βάρος άλλων πολιτικών φορέων, αλλά οδηγεί στην αυτοπροστασία της μαχόμενης ελληνικής δημοκρατίας. Οι οποιοιδήποτε νομοθετικοί περιορισμοί θα είναι αποτέλεσμα της νομοθετικής λειτουργίας, η οποία ενεργεί για λογαριασμό και υπέρ του ελληνικού λαού στο πλαίσιο της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, ενώ η συνδρομή τους θα ελέγχεται από την ανεξάρτητη δικαστική εξουσία. Η έννοια της μαχόμενης δημοκρατίας κατοχυρώνεται, λοιπόν, έμμεσα στο Σύνταγμα, στα άρθρα που καθορίζουν του θεμελιώδεις δημοκρατικές αρχές του πολιτεύματος. 1: μορφή πολιτεύματος και λαϊκή κυριαρχία, 2 § 1: σεβασμός στην αξία του ανθρώπου, 5: ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας, 26: διάκριση των λειτουργιών, 87 § 2: ανεξαρτησία των δικαστών, 93 § 4: μη εφαρμογή νόμου αντιθέτου προς το Σύνταγμα.

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

- Κράτος είναι η διαρκής σε νομικό πρόσωπο οργάνωση ενός λαού, μόνιμα εγκατεστημένου σε ορισμένη χώρα, που ασκεί αυτοδύναμη εξουσία. Στο Κράτος αναγνωρίζεται νομική προσωπικότητα, η δυνατότητα δηλ. να είναι φορέας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Τα στοιχεία που συγκροτούν το Κράτος και ταυτόχρονα το χαρακτηρίζουν, διαμορφώθηκαν μεταξύ του 16ου και 18ου αιώνα, στην εποχή της απόλυτης μοναρχίας στην Ευρώπη . Τα στοιχεία αυτά είναι τα εξής: ο Λαός, η Χώρα, η εξουσία. Ειδικότερα:
  1) **Λαός**: υπό ευρεία έννοια, είναι το σύνολο των πολιτών ενός Κράτους, ανεξάρτητα από το φύλο, την ηλικία, τη θρησκεία και την εθνική προέλευση, στους οποίους αναγνωρίζεται κρατική ιθαγένεια, ο δεσμός δηλαδή που συνδέει ένα άτομο με ένα Κράτος. Η κτήση και η απώλεια της ιθαγένειας καθορίζονται, κατά κανόνα, από το Σύνταγμα και από την ειδική νομοθεσία κάθε Κράτους. Υπό στενή έννοια, είναι το σύνολο εκείνων των πολιτών του Κράτους, οι οποίοι φέροντας ιδιότητες, που η έννομη τάξη καθορίζει, ασκούν εκλογική αρμοδιότητα. Με αυτήν την έννοια, ο λαός αποτελεί το εκλογικό σώμα, το οποίο θεωρείται κρατικό όργανο. Βασική προϋπόθεση, προκειμένου ένας πληθυσμός ανθρώπων να θεωρηθεί ότι αποτελεί λαό, είναι η μόνιμη εγκατάστασή του σε ορισμένη γεωγραφική περιοχή. Η προσωρινή πάντως μετακίνηση λαών σε περιοχές άλλες από τις δικές τους, για λόγους ανωτέρας

βίας (π.χ. πόλεμος, φυσικές καταστροφές), δεν συνεπάγεται απώλεια της αυθυπαρξίας τους ως στοιχείων του Κράτους. Συγγενής έννοια προς εκείνη του λαού είναι και το **έθνος**. Οι προσπάθειες επακριβούς καθορισμού της έννοιας και των χαρακτηριστικών του έθνους υπήρξαν πολλές. Επιτυχέστερη κρίνεται εκείνη η οποία θεωρεί ως έθνος το σύνολο των πολιτών που συνδέονται μεταξύ τους με στοιχεία κοινού πολιτισμού, κοινής ιστορίας και κοινών μελλοντικών επιδιώξεων. Στοιχεία τα οποία, στο μέτρο που υφίστανται, συντελούν στην καλλιέργεια της εθνικής συνείδησης ενός λαού είναι η κοινή φυλετική καταγωγή, η κοινή γλώσσα, η κοινή θρησκεία και η συμβίωση εντός συγκεκριμένων εδαφικών ορίων.

2) **Χώρα:** (ή επικράτεια) είναι η εδαφική έκταση, μέσα στα όρια της οποίας, όπως αυτά καθορίζονται από το Διεθνές Δίκαιο, ασκείται η κρατική εξουσία επί των προσώπων που είναι εγκατεστημένα ή διαμένουν σ' αυτή. Η χώρα, κατά την ανωτέρω έννοια, περιλαμβάνει: **α)** *τη χερσαία περιοχή* μαζί με τα νησιά, τους ποταμούς, τις λίμνες και το υπέδαφος, **β)** *τα χωρικά ύδατα ή την αιγιαλίτιδα ζώνη*, ήτοι τη θαλάσσια έκταση που περιβάλλει τη χερσαία ζώνη και τα νησιά, στην έκταση που προβλέπει το Διεθνές Δίκαιο, **γ)** *τον εναέριο χώρο*, το τμήμα δηλαδή της ατμόσφαιρας που βρίσκεται πάνω από τη χερσαία περιοχή και τα χωρικά ύδατα, έτσι όπως αυτός προσδιορίζεται από το Διεθνές Δίκαιο. Με βάση τους κανόνες Διεθνούς Δικαίου, έδαφος μίας χώρας θεωρούνται και τα πολεμικά πλοία και αεροσκάφη της καθώς επίσης και τα εμπορικά πλοία που φέρουν τη σημαία της, εφόσον βρίσκονταν στην ανοικτή θάλασσα.

3) **Εξουσία:** κρατική εξουσία είναι το δικαίωμα του κράτους να επιβάλλει τη βούληση του στους πολίτες του και να τους εξαναγκάζει να συμμορφωθούν σε αυτή. Η κρατική εξουσία ούτε ανεξέλεγκτη είναι ούτε απεριόριστη. Ελέγχεται με τους ελεγκτικούς μηχανισμούς του Κράτους (π.χ. τα δικαστήρια) και περιορίζεται από τους κανόνες που προβλέπουν την άσκησή της. Με την κρατική εξουσία συνδέεται και η κυριαρχία, ως στοιχείο της έννοιας του κράτους. **Κυριαρχία** είναι το δικαίωμα του Κράτους όχι μόνον να άρχει αλλά και να μην άρχεται. Σύμφωνα με την άποψη που γίνεται ευρύτερα δεκτή, η κυριαρχία δεν αποτελεί στοιχείο της έννοιας του κράτους και για το λόγο αυτό, στα ομοσπονδιακά Κράτη, τα επιμέρους κράτη που τα απαρτίζουν αποτελούν κράτη έστω και αν δεν είναι κυρίαρχα, επειδή υπόκεινται στην εξουσία του Ομοσπονδιακού Κράτους.

Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

I. ΤΟ ΕΚΛΟΓΙΚΟ ΣΩΜΑ

- Στο δημοκρατικό πολίτευμα ο λαός είναι το κυρίαρχο όργανο. Με το άρθρο 1 § 2, το Σύνταγμα αναθέτει αρμοδιότητες στον λαό και με την λαϊκή κυριαρχία τον καθιστά κυρίαρχο όργανο.
- Ο λαός εκφράζεται με την καθολική ψηφοφορία. Το εκλογικό δικαίωμα έχουν όλοι οι πολίτες, αλλά το Σύνταγμα επιτρέπει στον κοινό νομοθέτη να προβλέψει εξαιρέσεις. Στερούνται το δικαίωμα ψήφου: όσοι δεν έχουν συμπληρώσει το 18ο έτος της ηλικίας τους, όσοι βρίσκονται σύμφωνα με τις διατάξεις του Αστικού Κώδικα σε πλήρη στερητική δικαστική συμπαράσταση, όσοι έχουν καταδικαστεί ποινικά σε στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων τους για όσο χρόνο διαρκεί η στέρηση αυτή **(άρθρο 51 § 3 εδ. β' Σ)**.
- Ο λαός έχει τις εξής αρμοδιότητες: εκλέγει τους βουλευτές, εκφράζει την βούληση του μέσω δημοψηφίσματος, εκλέγει αντιπροσώπους στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, εκλέγει τις αρχές των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Στις εκλογές ευρωβουλευτών και αρχών ΟΤΑ μπορούν να ψηφίζουν και οι πολίτες άλλων κρατών-μελών της ΕΕ, υπό ορισμένες προϋποθέσεις.

Εκλογές

- Η ψήφος του λαού είναι άμεση, καθολική, μυστική, ατομική, ίση, προσωπική και υποχρεωτική (**άρθρο 51 § 3 εδ. α' Σ)**. . Η ψήφος είναι υποχρεωτική κατά το Σύνταγμα **(άρθρο 51 § 5 Σ),** αλλά συνιστά συγχρόνως λειτούργημα και αναφαίρετο καταρχήν πολιτικό δικαίωμα.
- **Εκλογικό σύστημα.** Το Σύνταγμα προβλέπει **(άρθρ. 54 § 1)** ότι το εκλογικό σύστημα καθορίζεται με νόμο, ο οποίος ισχύει από τις μεθεπόμενες εκλογές, εκτός εάν έχει ψηφιστεί με την αυξημένη πλειοψηφία των 2/3 του όλου αριθμού των βουλευτών. Κατ' αυτό τον τρόπο, η εκάστοτε κοινοβουλευτική πλειοψηφία δεν μπορεί να τροποποιεί μόνη της το εκλογικό σύστημα τις παραμονές των εκλογών.
- **Αναλογικό Εκλογικό Σύστημα**. Το εκλογικό σύστημα στη χώρα μας είναι μικτό, αναλογικό, με bonus εδρών. Το bonus είναι 20 έδρες στο πρώτο κόμμα, αν αυτό λάβει το 25% των ψήφων και μία έδρα ακόμη για κάθε 0,5% (πάνω από το 25%),

μέχρι τις 50 έδρες bonus. Υπάρχει, δηλαδή, διαβάθμιση στην κατανομή των άλλων 30 εδρών. Διορθώνεται έτσι το προϊσχύον εκλογικό σύστημα, με το οποίο το μπόνους των 50 εδρών ελάμβανε το πρώτο κόμμα, ανεξάρτητα από το ποσοστό του και χωρίς κλιμάκωση. Το αναλογικό σύστημα ευνοεί τα μικρότερα κόμματα, τα οποία, λόγω του κατακερματισμού των πολιτικών δυνάμεων, αναδεικνύονται σε σημαντικούς μοχλούς πίεσης μετά τις εκλογές. Αντίθετα, το πλειοψηφικό εκλογικό σύστημα ωθεί τις πολιτικές δυνάμεις σε συμπράξεις και συμβιβασμούς προ των εκλογών, ώστε εν τέλει στις εκλογές συγκρούονται δύο ή τρεις μεγάλοι πόλοι.

- **Εκλογικό σύστημα στην Ελλάδα**. Το **άρθρο 54 § 1 Σ** προβλέπει ότι το εκλογικό σύστημα ορίζεται με νόμο που ισχύει από τις μεθεπόμενες εκλογές, εκτός εάν προβλέπεται η ισχύς του άμεσα από τις επόμενες εκλογές με ρητή διάταξη που ψηφίζεται από 200 βουλευτές. Ωστόσο, το Σύνταγμά μας δεν ορίζει τη μορφή του εκλογικού συστήματος, εάν θα είναι δηλαδή αναλογικό, πλειοψηφικό ή μικτό. Το γεγονός, όμως, ότι το Σύνταγμα δεν κατοχυρώνει τη μορφή του εκλογικού συστήματος δεν σημαίνει ότι ο εκλογικός νομοθέτης είναι παντελώς ελεύθερος. Δεσμεύεται κατά κύριο λόγο από την αντιπροσωπευτική αρχή, καθώς και από την αρχή της ισότητας της ψήφου. Η ρύθμιση του 54 § 1 δεν εφαρμόζεται για την ανάδειξη των αρχών της τοπικής αυτοδιοίκησης, σύμφωνα με την Απόφαση ΣτΕ Ολ 3684/2009. Σύμφωνα με την πλειοψηφία, δικαιολογητικός λόγος της διάταξης είναι το να αποτρέπει την ευκαιριακή μεταβολή του εκλογικού συστήματος και των εκλογικών περιφερειών προς όφελος της εκάστοτε κυβερνητικής πλειοψηφίας. Υπό την ερμηνεία της πλειοψηφίας της ως άνω απόφασης του Συμβουλίου της Επικρατείας, αντίστοιχα εφαρμοζόμενη, η συγκεκριμένη τεχνική εγγύησης της σταθερότητας του εκλογικού συστήματος δεν έχει εφαρμογή στο εκλογικό σύστημα που διέπει την εκλογή των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.
- **Έλεγχος εκλογών από ΑΕΔ**. Σύμφωνα με τα **58 και 100 § 1 Σ**, ο έλεγχος του κύρους των βουλευτικών εκλογών ανήκει στο ΑΕΔ. Κατά το άρθρο 125 πδ 26/2012, νομιμοποιούμενοι προς άσκηση εκλογικής ένστασης είναι: **α)** όσοι ανακηρύχτηκαν υποψήφιοι στην ίδια εκλογική περιφέρεια με αυτήν της βουλευτικής εκλογής κατά της οποίας ενίστανται και **β)** οι εγγεγραμμένοι εκλογείς στους εκλογικούς καταλόγους στην ίδια εκλογική περιφέρεια με αυτήν της βουλευτικής εκλογής κατά της οποίας ενίστανται, **γ)** ο εκλογέας μπορεί να στραφεί κατά της εκλογής βουλευτή σε άλλη εκλογική περιφέρεια από αυτή στην οποία

είναι εγγεγραμμένος, εφόσον προβάλλει παράβαση της εκλογικής νομοθεσίας ή του Συντάγματος που έχει επίπτωση στην κοινοβουλευτική εκπροσώπηση της εκλογικής περιφέρειας (εξαίρεση που προκύπτει από τη νομολογία του ΑΕΔ) που είναι εκλογέας. Σύμφωνα με το άρθρο 126 του πδ 26/2012, λόγοι ένστασης είναι: **α)** έλλειψη νόμιμων προσόντων (π.χ. η εκλόγιμη ηλικία) ή ύπαρξη κωλύματος (άρθρο 56 Συντ.) όσων ανακηρύχτηκαν υποψήφιοι για την ανακήρυξη τους, **β)** παράβαση του νόμου κατά τη διεξαγωγή της εκλογής, **γ)** λάθος στην αρίθμηση των ψήφων. Οι λόγοι της ένστασης πρέπει να είναι ειδικοί και ορισμένοι.

- **Εκλογικό όριο.** Το εκλογικό όριο 3% σημαίνει πως προκειμένου ένα κόμμα να μπορέσει να μπει στη Βουλή και να «συμμετάσχει» στην κατανομή των εδρών, πρέπει να συγκεντρώσει τουλάχιστον το 3% του συνόλου των έγκυρων ψηφοδελτίων.
- **Είναι συνταγματικό το εκλογικό όριο 3%;** Υπόθεση ΑΕΔ 19/2010 (ένσταση κατά συνταγματικότητας ορίου): το ΑΕΔ δέχτηκε ότι το εκλογικό όριο του 3% δεν αντίκειται στην αρχή της ισότητας της ψήφου, διότι τίθεται αντικειμενικά και απρόσωπα, αποβλέπει στην αποφυγή καταθρυμματισμού των πολιτικών δυνάμεων και, κατά την αντίληψη του νομοθέτη, συνδέεται με τη δυνατότητα σχηματισμού βιώσιμων κυβερνήσεων. Επιπλέον, το εκλογικό όριο 3% καθιστά δυνατή την αρχή της ευρύτερης δυνατής λαϊκής εκπροσωπήσεως, για την οποία είχε κάνει λόγο το ΑΕΔ σε παλαιότερη απόφασή του. Επικαλέστηκε κάποιους λόγους δημοσίου συμφέροντος που αφορούν στη λειτουργία του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος και οι οποίοι θα δικαιολογούσαν αποκλίσεις από την αναλογική ισότητα. Η ψήφος κάθε εκλογέα ασκεί την ίδια επιρροή στη διαμόρφωση του εκλογικού αποτελέσματος, και συνεπώς, δεν παραβιάζεται η αρχή αυτή, ενόψει της ελευθερίας του κοινού νομοθέτη να καθορίζει το εκλογικό σύστημα, εάν ο αυτός αριθμός εγκύρων ψηφοδελτίων επηρεάζει διαφορετικά το εκλογικό αποτέλεσμα σε διάφορες εκλογικές περιφέρειες. Τόνισε πως η αρχή της ισότητας της ψήφου έχει την έννοια ότι: α) κάθε εκλογέας έχει μία και μόνο ψήφο β) κάθε εκλογέας ψηφίζει σε μία και μόνο εκλογική περιφέρεια γ) κάθε ψήφος έχει ίση νομική δύναμη Συμπερασματικά, το εκλογικό όριο 3% είναι συνταγματικό, διότι τίθεται απρόσωπα και αντικειμενικά προς εξασφάλιση της κυβερνητικής σταθερότητας και της λαϊκής βούλησης. Άρα, αυτοί οι λόγοι δημοσίου συμφέροντος δικαιολογούν αποκλίσεις από την αναλογική ισότητα.

- **Μπορεί να προβλεφθεί ανώτατο εκλογικό όριο 8%;** Το εκλογικό όριο, που τίθεται αντικειμενικά και απρόσωπα, αποβλέπει στην αποφυγή καταθρυμματισμού των πολιτικών δυνάμεων και, κατά την αντίληψη του νομοθέτη, συνδέεται με τη δυνατότητα σχηματισμού βιώσιμων κυβερνήσεων. Ένα εκλογικό όριο της τάξης του 8%, θα αντέκρουε στην αρχή της ευρύτερης δυνατής λαϊκής εκπροσωπήσεως, διότι θα οδηγούσε στον αποκλεισμό των μικρότερων πολιτικών δυνάμεων από τη Βουλή και στη μείωση της πολιτικής πολυφωνίας. Είναι πιθανό όμως ένα τόσο υψηλό εκλογικό όριο, να είχε ως αποτέλεσμα μεγαλύτερη κυβερνητική σταθερότητα, με κόστος όμως, την προαναφερθείσα πολυφωνία.
- **Είναι συνταγματικοί οι δεσμευμένοι συνδυασμοί (λίστα), αντί για το ψηφοδέλτιο με σταυρό προτίμησης;** Η αρχή της αμεσότητας της ψήφου σημαίνει ότι δεν επιτρέπεται να μεσολαβεί άλλη βούληση μεταξύ του εκλογέα και της εκλογικής ενέργειας. Για παράδειγμα δεν θα μπορούσε να ισχύσει στη χώρα μας ο θεσμός των εκλεκτόρων. Στο βαθμό που η σειρά εκλογής των υποψηφίων αναλόγως των ποσοστών του κόμματος ήταν εκ των προτέρων γνωστή στους ψηφοφόρους, δεν μεσολαβεί μεταξύ της βούλησης του εκλογέα και της εκλογικής ενέργειας άλλη βούληση. Η βούληση του αρχηγού του κόμματος ή των οργάνων του κόμματος που κατήρτισαν τον δεσμευμένο συνδυασμό, είχε προηγηθεί της εκδήλωσης της βούλησης του εκλογέα.
- **Είναι συνταγματικό το bonus εδρών;** Η ψήφος κάθε εκλογέα ασκεί την ίδια επιρροή στη διαμόρφωση του εκλογικού αποτελέσματος, και συνεπώς, δεν παραβιάζεται η αρχή αυτή, ενόψει και των προεκτεθέντων σε σχέση με την ελευθερία του κοινού νομοθέτη να καθορίζει το εκλογικό σύστημα, εάν ο αυτός αριθμός εγκύρων ψηφοδελτίων επηρεάζει διαφορετικά το εκλογικό αποτέλεσμα σε διάφορες εκλογικές περιφέρειες. Εν τέλει, δηλαδή, οι βουλευτές εκλέγονται σε επίπεδο επικράτειας. Το bonus εδρών συνδέεται με την προσπάθεια σχηματισμού βιώσιμων και σταθερών κυβερνήσεων, δηλαδή έναν λόγο δημοσίου συμφέροντος που αφορούν στη λειτουργία του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος, που δικαιολογεί αποκλίσεις από την αναλογική ισότητα.
- **Θα μπορούσαν να δοθούν 70 bonus έδρες στο πρώτο κόμμα;** Το ΑΕΔ στην απόφαση 18/2017, απέφυγε να απαντήσει στο ερώτημα μέχρι ποιου σημείου μπορούν να δικαιολογούνται αποκλίσεις από την αναλογική κατανομή των εδρών για λόγους κυβερνητικής σταθερότητας. Ένα τόσο μεγάλο bonus όμως, θα

οδηγούσε σε μία υπέρμετρη συνταγματική ανισορροπία μεταξύ της αρχής της ισοδυναμίας της ψήφου και της επιδίωξης της κυβερνητικής σταθερότητας.

- **<u>Επιστολική ψήφος, Εισαγωγή Πολιτικού Ανταγωνισμού για εκλογικό δικαίωμα (Άρθρο 54 § 4 Σ):</u>** επαφιόμενες στην κρίση του κοινού νομοθέτη, ορισμένες προϋποθέσεις για την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος των εκτός επικρατείας εκλογέων, όπως ο πραγματικός δεσμός με τη χώρα, η αυτοπρόσωπη παρουσία σε εκλογικό τμήμα, ο χρόνιας απουσίας στο εξωτερικό ή ο χρόνος παρουσίας στην Ελλάδα για ορισμένο διάστημα στο παρελθόν, δύο προϋποθέσεις για εγγραφή στους ειδικούς καταλόγους: **1.** Να έχουν διαμείνει συνολικά 2 έτη εντός της Ελληνικής επικράτειας τα τελευταία 35 έτη από την υποβολή της αίτησης εγγραφής, **2.** Να έχουν υποβάλει φορολογική δήλωση κατά το τρέχον ή το προηγούμενο φορολογικό έτος. Μετά τις εκλογές του 2023, με τον νεότερο ν. 5044/2023 καταργήθηκαν όλες οι παραπάνω αυστηρές προϋποθέσεις → όλοι μπορούν εφόσον έχουν εγγραφεί στον ειδικό εκλογικό κατάλογο Για το ζήτημα της ενσωμάτωσης της ψήφου των αποδήμων, ο αναθεωρητικός νομοθέτης έχει αφήσει ανοιχτά όλα τα ενδεχόμενα. Όρισε δηλαδή ότι ο κοινός νομοθέτης μπορεί να προβλέψει πως ορισμένες θέσεις του ψηφοδελτίου επικρατείας καταλαμβάνονται υποχρεωτικά από απόδημους Έλληνες ή ότι η ψήφος των εκτός επικρατείας εκλογέων προσμετράται μόνο σε επίπεδο επικράτειας. Επίσης ο νομοθέτης δύναται να ορίσει μία ή περισσότερες εκλογικές περιφέρειες απόδημου ελληνισμού, Πράγματι, ορίστηκε ότι τουλάχιστον το 1/5 των υποψηφίων του ψηφοδελτίου επικρατείας κάθε κόμματος προέρχεται από εγγεγραμμένους των ειδικών εκλογικών καταλόγων εξωτερικού, εκ των οποίων τουλάχιστον ένας τοποθετείται υποχρεωτικά στις τρεις πρώτες θέσεις, ενώ αύξησε τον αριθμό των βουλευτών επικρατείας από 12 σε 15, που είναι και το ανώτατο κατά Σύνταγμα επιτρεπτό όριο. ν. 5083/2024: Στις ευρωεκλογές μμπορούν να συμμετάσχουν μέσω επιστολικής ψήφου όσοι το αιτηθούν ηλεκτρονικά, είτε βρίσκονται στο επιστολικής ψήφου εξωτερικό είτε κατοικούν στην Ελλάδα. Με τον ίδιο τρόπο, μπορούν να συμμετέχουν και στο δημοψήφισμα του 44 Σ. Η διάταξη του εδαφίου γ' της § 4 του άρθρου 51 του Συντάγματος, η οποία δεν ρυθμίζει ευθέως την διεξαγωγή των εκλογών εντός της Επικράτειας, δεν φαίνεται να αποκλείει την παροχή της δυνατότητας άσκησης του εκλογικού δικαιώματος με επιστολική ψήφο, εντός της Επικράτειας. Κατά ορθότερη γνώμη η αυξημένη πλειοψηφία (2/3 όλου αριθμού των βουλευτών) του 51 § 4 β' δεν εφαρμόζεται στις Ευρωεκλογές και στο

δημοψήφισμα. Ως απόκλιση από τον κανόνα της λήψης αποφάσεων με απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων μελών (άρθρο 67 Σ), ερμηνεύεται στενά, κατά το γράμμα της διάταξης (εδάφιο α', «βουλευτικές εκλογές»).

II. Η ΒΟΥΛΗ

- Βουλή είναι το άμεσο συλλογικό όργανο του κράτους, αποτελεί το τακτικό νομοθετικό όργανο και ψηφίζει τους νόμους, απολαμβάνει δε το τεκμήριο της αρμοδιότητας **(άρθρ. 50 και 70 § 1 Σ)**.
- Η Βουλή δρα αυτοτελώς με μόνη εξαίρεση το δημοψήφισμα (**άρθρ. 44 § 2 Σ**: «*Ο ΠτΔ προκηρύσσει με διάταγμα δημοψήφισμα για κρίσιμα εθνικά θέματα, ύστερα από απόφαση της απόλυτης πλειοψηφίας του όλου αριθμού των βουλευτών, που λαμβάνεται με πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου*.»)
- Την Βουλή συγκροτούν οι βουλευτές, τους οποίους αναδεικνύει ο λαός με εκλογές.
- **Αρμοδιότητες**. Οι κύριες αρμοδιότητες της Βουλής είναι δύο: **α)** να ψηφίζει τους νόμους και τον προϋπολογισμό του κράτους και **β)** να ελέγχει την Κυβέρνηση.
  → Ειδικότερα ως προς τις αρμοδιότητες:

1. Ψήφιση κάθε λογής νόμων στους οποίους περιλαμβάνονται και όσοι αφορούν την κύρωση διεθνών συνθηκών ή την παροχή αμνηστίας
2. του προϋπολογισμού, απολογισμού, γενικού ισολογισμού του κράτους
3. των αποφάσεων για την κήρυξη κατάστασης πολιορκίας
4. απόφαση για την προκήρυξη δημοψηφίσματος
5. Ψήφιση των προγραμμάτων οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, στ)η αναθεώρηση του Συντάγματος
6. Ψήφιση του Κανονισμού της
7. Εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας
8. Άσκηση ποινικής διώξεως κατά υπουργών και του Προέδρου της Δημοκρατίας
9. Συγκατάθεση για την απονομή χάριτος σε υπουργό
10. Διαπίστωση αδυναμίας του Προέδρου της Δημοκρατίας και του Πρωθυπουργού να ασκήσουν τα καθήκοντα τους
11. Παροχή αδείας για την ποινική δίωξη βουλευτή
12. Άσκηση κοινοβουλευτικού ελέγχου στον οποίο συμπεριλαμβάνονται η ψήφος εμπιστοσύνης ή η έκφραση δυσπιστίας στην Κυβέρνηση

- **Αριθμός βουλευτών**. Ο αριθμός των βουλευτών κατά το Σύνταγμα καθορίζεται με νόμο **(άρθρο 51 παρ.1)**, αλλά δεν μπορεί όμως να είναι μικρότερος των 200 και

μεγαλύτερος των 300. Η ισχύουσα νομοθετική πρόβλεψη ορίζει τον αριθμό των βουλευτών στους 300.

- Οι βουλευτικές έδρες κατανέμονται σε εκλογικές περιφέρειες. Οι εκλογικές περιφέρειες ορίζονται με νόμο. Εκτός από τους βουλευτές που εκλέγονται ανά περιφέρειες προβλέπεται και η ύπαρξη βουλευτών Επικρατείας, οι οποίοι εκλέγονται ανάλογα με τα έγκυρα ψηφοδέλτια που έλαβε κάθε κόμμα σ' ολόκληρη την επικράτεια. Κατά την ισχύουσα εκλογική νομοθεσία, οι βουλευτές Επικρατείας είναι 12. Ο αριθμός των βουλευτών κάθε εκλογικής περιφέρειας ορίζεται με Προεδρικό Διάταγμα, με βάση τον νόμιμο πληθυσμό και σύμφωνα με την τελευταία απογραφή από τους εγγεγραμμένους στα οικεία δημοτολόγια **(άρθρ. 54 § 2 Σ)**.
- **Προσόντα και κωλύματα εκλογιμότητας – απώλεια βουλευτικής ιδιότητας**. Τα προσόντα εκλογιμότητας των βουλευτών είναι: η ελληνική ιθαγένεια, η ικανότητα του εκλέγειν και η ηλικία των 25 ετών **(άρθρ. 55 § 1 Σ)**. Το Σύνταγμα προβλέπει και τα κωλύματα εκλογιμότητας.
- Απόλυτο κώλυμα εκλογιμότητας είναι ένα: οι πολιτικοί και στρατιωτικοί που έχουν κατά τον νόμο αναλάβει υποχρέωση να παραμείνουν στην υπηρεσία για ορισμένο χρόνο δεν μπορούν α ανακηρυχθούν υποψήφιοι ούτε να εκλεγούν βουλευτές όσο διαρκεί η υποχρέωση τους **(αρ. 56 § 4 Σ)**.
- Σχετικά κωλύματα που αίρονται με την παραίτηση είναι αυτά που προβλέπει το **άρθρο 56 § 1 Σ** όπως δημόσιοι υπάλληλοι, υπηρετούντες στις Ένοπλες δυνάμεις και τα σώματα ασφαλείας, υπάλληλοι ΟΤΑ, διοικητές, υποδιοικητές, πρόεδροι διοικητικών συμβουλίων, διευθύνοντες σύμβουλοι ΝΠΔΔ και κρατικών νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου ή δημοσίων επιχειρήσεων κ.α.
- Τοπικά κωλύματα είναι αυτά που δεν αίρονται με παραίτηση **(άρθρ. 56 § 3 Σ)** και αφορούν ορισμένα πρόσωπα τα οποία δεν μπορούν να ανακηρυχθούν υποψήφιοι ούτε να εκλεγούν βουλευτές σε όποια εκλογική περιφέρεια υπηρέτησαν ή σε όποια εκλογική περιφέρεια εκτείνονταν η τοπική αρμοδιότητα τους μέσα στους τελευταίους 18 μήνες της τετραετούς βουλευτικής περιόδου. Τέτοια πρόσωπα είναι οι Γενικοί και Ειδικοί Γραμματείς Υπουργείων, τα μέλη των ανεξαρτήτων αρχών του άρθρου 101 Α Σ, διοικητές, υποδιοικητές, πρόεδροι διοικητικών συμβουλίων, διευθύνοντες σύμβουλοι ΝΠΔΔ και κρατικών νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου ή δημοσίων επιχειρήσεων, υπάλληλοι του Δημοσίου ή των ΟΤΑ που

κατείχαν θέση προϊσταμένου οργανικής μονάδας κ.α. Εξάλλου τα ανώτερα μονοπρόσωπα όργανα των ΟΤΑ 2ου βαθμού δεν μπορούν να ανακηρυχθούν υποψήφιοι ή ούτε να εκλεγούν βουλευτές κατά την διάρκεια της θητείας για την οποία εκλέχτηκαν ακόμα και εάν παραιτηθούν **(άρθρ. 56 § 1 Σ)**.

- Ο βουλευτής χάνει την ιδιότητα του στις εξής περιπτώσεις: εάν πεθαίνει, εάν παραιτηθεί, αν διαλυθεί η βουλή, εάν λήξει η βουλευτική περίοδος, εάν ακυρωθεί η εκλογή του από το ΑΕΔ.
- **Βουλευτικές ασυλίες-ασυμβίβαστα** Για να ασκεί ελεύθερα το λειτούργημα του ο βουλευτής έχει ορισμένα προνόμια που λέγονται ασυλίες και είναι δύο: το ανεύθυνο και το ακαταδίωκτο.
- Όσον αφορά το ανεύθυνο, οι βουλευτές έχουν απεριόριστο το δικαίωμα της γνώμης και ψήφου κατά συνείδηση **(άρθρ. 60 § 1 Σ)**. Με την διάταξη που προβλέπει το ανεύθυνο (άρθρ. 60 § 1 Σ) σε συνδυασμό με το **άρθρ. 51 § 2** που προβλέπει ότι οι βουλευτές αντιπροσωπεύουν το Έθνος, αποκλείεται η επιτακτική εντολή. Το ανεύθυνο δεν ισχύει για την συκοφαντική δυσφήμηση **(άρθρ. 60 § 2 Σ)**.
- Όσον αφορά το ακαταδίωκτο, το **άρθρ. 62 § 1 Σ** προβλέπει ότι όσο διαρκεί η βουλευτική περίοδος ο βουλευτής δεν διώκεται ούτε συλλαμβάνεται ούτε φυλακίζεται ούτε με άλλο τρόπο περιορίζεται χωρίς άδεια του Σώματος. Επίσης, δεν διώκεται για πολιτικά εγκλήματα βουλευτής της Βουλής που διαλύθηκε από την διάλυση της και έως την ανακήρυξη των βουλευτών της νέας Βουλής. Το ακαταδίωκτο καταλαμβάνει όλα τα εγκλήματα δηλ. και κακουργήματα και πλημμελήματα. Ο Βουλευτής δεν μπορεί να διωχθεί παρά μόνο εάν δοθεί άδεια της Βουλής.
- Σχετικά με τα ασυμβίβαστα, αυτά προβλέπονται στο **άρθρο 57** του Συντάγματος και συνέπεια τους είναι ότι ο βουλευτής έχει δικαίωμα επιλογής μεταξύ του αξιώματός του και ορισμένων έργων ή ιδιοτήτων, όπως να αναλαμβάνει έργα, μελέτες ή προμήθειες για το Δημόσιο, να μισθώνει για εμπορικούς λόγους ακίνητα στο δημόσιο, να κατέχει ή να διαχειρίζεται ραδιοφωνικό ή τηλεοπτικό σταθμό ή εφημερίδα πανελλήνιας κυκλοφορίας κ.α.
- **Διάρκεια βίου Βουλής**. Η Βουλή ως νομοθετικό όργανο υπόκειται σε τακτική ανανέωση ανά τακτά χρονικά διαστήματα. Βουλευτική περίοδος ονομάζεται το χρονικό διάστημα για το οποίο κανονικά εκλέγονται οι βουλευτές. Οι βουλευτές εκλέγονται για τέσσερα χρόνια **(άρθρ. 53 § 1 Σ)**. Σύνοδος είναι το χρονικό

διάστημα κατά το οποίο η Βουλή μπορεί να συνεδριάζει σε ολομέλεια. Συνεδριάσεις είναι οι συναντήσεις των βουλευτών κατά τις οποίες η Βουλή ασκεί τις αρμοδιότητες της.

- **Ρύθμιση εσωτερικής οργάνωσης Βουλής**. Η βουλή ρυθμίζει τα εσωτερικά της ζητήματα μόνη της, χωρίς την συμβολή της εκτελεστικής εξουσίας. Δεσμεύεται, όμως, από τους συνταγματικούς και υπερνομοθετικούς κανόνες, διότι τα interna corporis δεν εκφεύγουν από το «Κράτος Δικαίου», ακόμα και όταν τα δικαστήρια αρνούνται να τα ελέγξουν.
- Το Σύνταγμα θέτει το γενικό πλαίσιο της εσωτερικής οργάνωσης της Βουλής και προβλέπει την αρμοδιότητά της να συμπληρώσει την ρύθμιση των θεμάτων αυτών με τον Κανονισμό της **(άρθρ. 65 § 1 Σ)**. Ο Κανονισμός της ψηφίζεται από την ολομέλεια της Βουλής και δημοσιεύεται με παραγγελία του Προέδρου της στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Ο Κανονισμός αποτελεί ιδιότυπο νόμο, διαφέρει όμως από τους άλλους νόμους και στην θέσπισή του και στο περιεχόμενο του. Τον καταρτίζει μόνη της η Βουλή και τροποποιείται με νέο Κανονισμό και όχι με νόμο. Στην διαδικασία για την θέσπισή του δεν συμμετέχουν καθόλου τα όργανα της εκτελεστικής εξουσίας.
- Η Βουλή έχει δικό της προϋπολογισμό, εκλέγει η ίδια από τα μέλη της το Προεδρείο της, το οποίο είναι διακομματικό και απαρτίζεται από τον Πρόεδρο, πέντε Αντιπροέδρους, τρείς κοσμήτορες και έξι γραμματείς. Πειθαρχική εξουσία επί των βουλευτών έχει μόνο η ίδια η Βουλή. Εξ αιτίας του μεγάλου αριθμού των μελών της και της πληθώρας των καθηκόντων της, η Βουλή κατανέμει τις εργασίες της σε επί μέρους σχηματισμούς, οι οποίοι περιορίζονται στην προπαρασκευή των εργασιών της.
- Η Βουλή δεν μπορεί να απεμπολεί τις αρμοδιότητες της, τις οποίες οφείλει να ασκεί η ίδια σε Ολομέλεια, εκτός εάν το Σύνταγμα προβλέπει κάτι διαφορετικό. Μια τέτοια περίπτωση είναι αυτή του **άρθρου 71 εδ. α' Σ**, που προβλέπει ότι κατά την διάρκεια της διακοπής των εργασιών της Βουλής το νομοθετικό της έργο, εκτός από τα νομοθετήματα που ανήκουν στην αρμοδιότητα της Ολομέλειας, ασκείται από Τμήμα της. Πρόκειται για τα τμήματα διακοπών της Βουλής κατά την θερινή περίοδο. Το Τμήμα είναι μικρογραφία της ολομέλειας της Βουλής. Αποτελείται από το ένα τρίτο των βουλευτών ανάλογα με την δύναμη των κοινοβουλευτικών ομάδων. Η σύνθεση του αλλάζει περιοδικά έτσι ώστε να εξασφαλιστεί η ισόχρονη,

κατά το δυνατόν, συμμετοχή όλων των βουλευτών. Τις συνεδριάσεις τις διευθύνει ο Πρόεδρος της Βουλής ή ένας αντιπρόεδρος.

- Το Σύνταγμα επιβάλει να υπάρχουν διαρκείς επιτροπές **(άρθρ. 68 § 1)** για την επεξεργασία των νομοσχεδίων και των προτάσεων νόμων. Ο Κανονισμός της Βουλής κατανέμει την αρμοδιότητα των επιτροπών αυτών ανά Υπουργείο ή ομάδα Υπουργείων, πχ. επιτροπή εθνικής άμυνας και εξωτερικών υποθέσεων.
- Στο αντιπροσωπευτικό σύστημα, ο βουλευτής αντιπροσωπεύει το Έθνος και εκφράζεται κατά συνείδηση **(άρθρ. 51 § 2 και 60 § 1 Σ)**.
- Οι βουλευτές σχηματίζουν ομάδες κατά τους κομματικούς τους δεσμούς. Οι ομάδες αυτές συμμετέχουν στην λειτουργία της Βουλής. Τις κοινοβουλευτικές ομάδες τις προϋποθέτει το Σύνταγμα και τις ρυθμίζει ο Κανονισμός της Βουλής. Δια των κοινοβουλευτικών ομάδων εξασφαλίζεται η οργανωμένη και πειθαρχημένη συλλογική δράση των βουλευτών. Για την συγκρότηση κοινοβουλευτικής ομάδας απαιτούνται δέκα βουλευτές Ο πρόεδρος της μεγαλύτερης σε δύναμη κοινοβουλευτικής ομάδας που δεν μετέχει στην κυβέρνηση ονομάζεται αρχηγός της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης. Οι βουλευτές που δεν ανήκουν σε καμία ομάδα ονομάζονται ανεξάρτητοι.
- Η Βουλή συνεδριάζει δημόσια, όμως μπορεί να διασκεφθεί σε μυστική συνεδρίαση εάν το ζητήσει η Κυβέρνηση ή 15 βουλευτές και το αποφασίζει η πλειοψηφία σε μυστική συνεδρίαση **(άρθρ. 66 § 1 Σ)**. Οι πολίτες μπορούν να παρακολουθήσουν τις συνεδριάσεις από τα θεωρεία της αίθουσας συνεδριάσεων και η τηλεόραση μπορεί να καλύψει και να αναμεταδώσει τις συνεδριάσεις. Οι συζητήσεις καταγράφονται σε πρακτικά, τα οποία δημοσιεύονται σε τόμους, προς εξασφάλιση της δημοσιότητας.
- Οι αποφάσεις λαμβάνονται από την απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων μελών (πλην εξαιρέσεων που προβλέπει το ίδιο το Σύνταγμα, πχ. εκλογή Προέδρου της Δημοκρατίας), που όμως δεν μπορεί να είναι μικρότερη από το 1/4 του όλου αριθμού των βουλευτών, δηλαδή 75 στους 300 **(άρθρ. 67)**.
- **Κοινοβουλευτικός έλεγχος**. Στην πυραμίδα των οργάνων του Κράτους, η Βουλή είναι ανώτερη από την Κυβέρνηση. Η Κυβέρνηση χρειάζεται την εμπιστοσύνη της Βουλής, την οποία όμως μπορεί να διαλύσει με Προεδρικό Διάταγμα. Η Βουλή μπορεί να ανατρέψει την Κυβέρνηση ή μεμονωμένους υπουργούς με την πρόταση δυσπιστίας. Η πρόταση δυσπιστίας αποτελεί το μοναδικό μέσω κοινοβουλευτικού

ελέγχου με κύρωση. Το Σύνταγμα ρυθμίζει λεπτομερώς την διαδικασία ψήφου εμπιστοσύνης ή δυσπιστίας της Κυβέρνησης. Υπάρχουν όμως και άλλα μέσα κοινοβουλευτικού ελέγχου χωρίς κύρωση, όπως οι επίκαιρες ερωτήσεις, οι επερωτήσεις, οι αιτήσεις κατάθεσης εγγράφων, οι επίκαιρες επερωτήσεις. Οι εξεταστικές επιτροπές συνιστώνται για την εξέταση ειδικών ζητημάτων δημοσίου ενδιαφέροντος. Για την σύσταση απαιτείται απόφαση της Ολομέλειας της Βουλής που λαμβάνεται με πλειοψηφία των 2/5 του συνόλου των βουλευτών, ύστερα από πρόταση του 1/5 του συνόλου των βουλευτών. Ειδικά για θέματα εξωτερικής πολιτικής και άμυνας, απαιτείται η απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών. Οι εξεταστικές επιτροπές έχουν όλες τις αρμοδιότητες των ανακριτικών αρχών και του εισαγγελέα πλημμελειοδικών και συντάσσουν αιτιολογημένο πόρισμα. Συνήθως οι εξεταστικές επιτροπές αποτελούν το προοίμιο της ποινικής δίωξης Υπουργών.

- **Μπορεί σύμφωνα με το Σύνταγμα να διαλυθεί κόμμα;** Μέχρι το 1975, τα πολιτικά κόμματα προστατεύονταν από το 12 Σ για την ελευθερία της ενώσεως. Το 1975 ο συντακτικής νομοθέτης κατοχύρωσε τον θεσμό του πολιτικού κόμματος με το ειδικό άρθρο 29 του Σ. Η ίδρυση κόμματος είναι σχεδόν απολύτως ελεύθερη, ενώ ένα κόμμα δεν μπορεί να απαγορευθεί, ούτε να διαλυθεί με δικαστική απόφαση. Στη χώρα μας, και λόγω του ιστορικού προηγούμενου της απαγόρευσης του ΚΚΕ και της δίωξης των οπαδών του, καθώς και μεγάλης μερίδας πολιτών για την υποψία συσχέτισης με αυτό, τα πολιτικά κόμματα ως μέλη της κοινωνίας των πολιτών απολαμβάνουν τη μεγαλύτερη δυνατή ελευθερία σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

III. Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

- Το Σύνταγμα ορίζει ότι το πολίτευμα της χώρας είναι Προεδρευομένη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία (άρθρ. 1 § 1).
- **Νομικό καθεστώς**. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας (ΠτΔ) είναι κατά το Σύνταγμα ο ρυθμιστής του πολιτεύματος (αρ. 30 παρ.1), πρέπει δηλαδή να είναι υπεράνω κομμάτων και της εκάστοτε κυβερνητικής πολιτικής, να παρεμβάλλεται ανάμεσα στην Κυβέρνηση και την Βουλή, αλλά και ανάμεσα στην πλειοψηφία και μειοψηφία για την ομαλή λειτουργία του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος.

- **<u>Εκλογιμότητα και διάρκεια θητείας</u>**. Για να εκλεγεί κάποιος ως Πρόεδρος της Δημοκρατίας πρέπει να έχει τα εξής τέσσερα προσόντα **(άρθρ. 31 Σ)**:
    - να είναι Έλληνας πολίτης από πέντε τουλάχιστον έτη
    - να έχει από πατέρα ή μητέρα ελληνική καταγωγή
    - να έχει συμπληρώσει το τεσσαρακοστό έτος της ηλικίας του
    - να έχει την νόμιμη ικανότητα του εκλέγειν
- <u>Δύο είναι τα κωλύματα εκλογιμότητας:</u> επανεκλογή του ιδίου προσώπου επιτρέπεται μία μόνο φορά **(άρθρ. 30 § 5)** και ο Πρόεδρος που έχει παραιτηθεί πριν από την λήξη της θητείας του δεν μπορεί να είναι υποψήφιος στην εκλογή που ακολουθεί λόγω της παραίτησης του (**άρθρ. 32**, *ερμηνευτική δήλωση*).
- Η θητεία του ΠτΔ είναι πενταετής και αρχίζει από την ορκωμοσία του.
- **<u>Διαδικασία εκλογής</u>**. Το Σύνταγμα προβλέπει έμμεση εκλογή του προέδρου από την Βουλή **(άρθρ. 32)**. Η εκλογή γίνεται με ονομαστική ψηφοφορία σε ειδική συνεδρίαση της Βουλής, έναν τουλάχιστον μήνα προ της λήξης της θητείας του απερχομένου Προέδρου. Εάν η θητεία του Προέδρου της Δημοκρατίας λήξει πρόωρα, τότε η συνεδρίαση για την εκλογή του νέου Προέδρου συγκαλείται μέσα σε δέκα ημέρες το αργότερο από την επέλευση του γεγονότος που οδήγησε στην πρόωρη λήξη της θητείας. Το Σύνταγμα δεν προβλέπει διαδικασία υποβολής υποψηφιοτήτων αλλά ο Κανονισμός της Βουλής προβλέπει ότι προτάσεις μπορούν να γίνουν από τις κοινοβουλευτικές ομάδες. Το Σύνταγμα απαιτεί κατ' αρχήν αυξημένη πλειοψηφία για την εκλογή του ΠτΔ, εάν αυτή δεν επιτευχθεί τότε η Βουλή διαλύεται, προκηρύσσονται εκλογές και η νέα Βουλή εκλέγει τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας **(άρθρ. 32)**. Εάν η διαδικασία εκλογής του νέου Προέδρου δεν περαιωθεί εγκαίρως, ο απερχόμενος Πρόεδρος ασκεί τα καθήκοντα του και μετά την λήξη της θητείας του μέχρι να αναδειχθεί νέος Πρόεδρος **(άρθρ. 32 § 6).**
- <u>Η διαδικασία εκλογής έχει ως εξής:</u>
    - 1η ψηφοφορία 200/300
    - 2η ψηφοφορία 200/300
    - 3η ψηφοφορία 180/300 (Εάν δεν επιτευχθεί εκλογή του Προέδρου, διάλυση της Βουλής και προκήρυξη εκλογών.)
    - Νέα Βουλή: 4η ψηφοφορία 180/300
    - 5η ψηφοφορία 151/300

- 6η ψηφοφορία σχετική πλειοψηφία, δηλ. όποιος έρθει πρώτος από τους 2 υποψηφίους της 5η ψηφοφορίας. Σε περίπτωση ισοψηφίας τότε διενεργείται κλήρωση.

- **Αναπλήρωση Προέδρου Δημοκρατίας**. Το Σύνταγμα ορίζει ότι τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας αναπληρώνει προσωρινά ο Πρόεδρος της Βουλής, εάν δεν υπάρχει Βουλή, ο Πρόεδρος της τελευταίας Βουλής και εάν αυτός αρνείται ή δεν υπάρχει η Κυβέρνηση συλλογικά **(άρθρ. 34 § 1)**.
- Όσο διαρκεί η αναπλήρωση δεν εφαρμόζονται:
    - οι διατάξεις για την διάλυση της Βουλής πλην της περιπτώσεως της αυτοδίκαιης διάλυσης για την εκλογή νέου Προέδρου Δημοκρατίας
    - οι διατάξεις για την παύση της Κυβέρνησης και
    - οι διατάξεις για την προσφυγή σε δημοψήφισμα **(άρθρ. 34 § 1 εδ. β')**
- Στην περίπτωση που ο ΠτΔ αδυνατεί να εκτελέσει τα καθήκοντα του άνω των τριάντα ημερών τότε συγκαλείται υποχρεωτικά η Βουλή, για να αποφασίσει με πλειοψηφία 2/5 του συνόλου των βουλευτών, εάν συντρέχει περίπτωση εκλογής νέου Προέδρου **(άρθρ. 34 § 2)**.
- **Κανόνες που διέπουν τις πράξεις του ΠτΔ**. Οι ενέργειες του Προέδρου της Δημοκρατίας διέπονται από την αρχή της νομιμότητας **(άρθρ. 50)** και τον κανόνα της υπουργικής προσυπογραφής **(άρθρ. 35 § 1 εδ. α')**. Ειδικότερα, ο ΠτΔ εκφράζει την κρατική βούληση και παράγει κανόνες δικαίου με πράξεις οι οποίες ονομάζονται Προεδρικά Διατάγματα, μόνο υπό την προϋπόθεση ότι συμπράττει και προσυπογράφει ο αρμόδιος ή οι αρμόδιοι υπουργοί. Εάν τα Προεδρικά Διατάγματα δεν προσυπογραφούν και δεν δημοσιευθούν στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, δεν υπάρχουν. Πριν ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας υπογράψει, προβαίνει σε έλεγχο νομιμότητας, δηλαδή ελέγχει εάν το σχέδιο είναι προφανώς παράνομο και εκφράζει εμπιστευτικά την άποψη του στον αρμόδιο υπουργό. Εάν ο τελευταίος επιμείνει, τότε ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μπορεί να αρνηθεί να υπογράψει, εφόσον η άρνηση του δεν συνεπάγεται ποινικές ευθύνες. Ο Πρόεδρος προβαίνει και σε έλεγχο σκοπιμότητας εάν πρόκειται για διάταγμα κανονιστικό ή ατομικό που εκδίδεται όμως με διακριτική ευχέρεια, εάν έχει αντίρρηση απευθύνεται πάλι εμπιστευτικά στο αρμόδιο υπουργό, εάν όμως ο τελευταίος επιμείνει, ο πρόεδρος οφείλει να υπογράψει. Σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να τροποποιήσει το διάταγμα.

- Υπάρχουν εξαιρέσεις από την προσυπογραφή και αυτές είναι οι εξής: **α)** ο διορισμός του πρωθυπουργού, **β)** η ανάθεση διερευνητικής εντολής, **γ)** η διάλυση της Βουλής εάν δεν την προσυπογράψει ο Πρωθυπουργός, **δ)** η προκήρυξη εκλογών μόλις λήξει η βουλευτική περίοδος εάν δεν την υπογράψει το Υπουργικό Συμβούλιο, **ε)** η αναπομπή ψηφισμένου νομοσχεδίου, **στ)** ο διορισμός του προσωπικού της Προεδρίας της Δημοκρατίας, **η)** η απαλλαγή από τα καθήκοντα της κυβέρνησης που παραιτήθηκε ή από την οποία η Βουλή απέσυρε την εμπιστοσύνη της εάν δεν προσυπογράψει ο πρωθυπουργός. Το διάταγμα για την προκήρυξη δημοψηφίσματος το προσυπογράφει ο Πρόεδρος της Βουλής **(άρθρ. 35 § 2)**.
- **Οι σημαντικότερες πράξεις του ΠτΔ**. Ο ΠτΔ μπορεί να απευθύνει διαγγέλματα προς τον λαό που προσυπογράφονται από τον πρωθυπουργό και δημοσιεύονται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Επίσης, εκδίδει τα απαραίτητα για την εκτέλεση των νόμων διατάγματα **(άρθρ. 43)**. Όσον αφορά τον διορισμό του Πρωθυπουργού και της Κυβέρνησης, το Σύνταγμα θέτει ένα αυστηρό πλαίσιο και η περιπτωσιολογία εξασφαλίζει την ουδετερότητα του Προέδρου της Δημοκρατίας. Η διαδικασία ρυθμίζεται από το **άρθρο 37 Σ**. Ειδικότερα μετά τις εκλογές:
  - Εάν υπάρχει κόμμα με απόλυτη πλειοψηφία τότε ο ΠτΔ διορίζει τον αρχηγό του ως πρωθυπουργό.
  - Εάν κανένα κόμμα δεν έχει την απόλυτη πλειοψηφία τότε:
  - 1η διερευνητική εντολή στον αρχηγό του 1ου κόμματος, εάν αποτύχει τότε,
  - 2η διερευνητική εντολή στον αρχηγό του 2ου κόμματος, εάν αποτύχει τότε,
  - 3η διερευνητική εντολή στον αρχηγό του 3ου κόμματος
  - Εάν αποτύχουν οι ανωτέρω προσπάθειες τότε πραγματοποιείται διάσκεψη αρχηγών υπό τον ΠτΔ για σχηματισμό Κυβέρνησης που θα έχει την εμπιστοσύνη της Βουλής.
  - Εάν και σε αυτή την τελευταία περίπτωση δεν επιτευχθεί σχηματισμός κυβέρνησης που να έχει την εμπιστοσύνη της Βουλής, τότε προκηρύσσονται εκλογές και τις διενεργεί είτε Κυβέρνηση απ' όλα τα κόμματα, είτε Κυβέρνηση υπό πρόεδρο ανωτάτου δικαστηρίου.
- Την όλη διαδικασία διέπει η «αρχή της δεδηλωμένης» εμπιστοσύνης της Βουλής προς την Κυβέρνηση.

- Άλλη σημαντική πράξη του Προέδρου της Δημοκρατίας είναι η διάλυση της Βουλής. Το Προεδρικό διάταγμα κατ' αρχήν προσυπογράφεται, αλλά ο ΠτΔ υπό εξαιρετικές περιστάσεις μπορεί να διαλύσει την Βουλή και χωρίς προσυπογραφή. Τρεις είναι οι περιπτώσεις διάλυσης της Βουλής:
    - Με κυβερνητική πρωτοβουλία **(άρθρ. 41 § 2)** από Κυβέρνηση που έχει την εμπιστοσύνη της Βουλής, για αντιμετώπιση εθνικού θέματος εξαιρετικής σημασίας.
    - Με προεδρική πρωτοβουλία **(άρθρ. 41 § 1)** μετά από πτώση δύο Κυβερνήσεων και εφόσον η σύνθεση της Βουλής δεν εξασφαλίζει κυβερνητική σταθερότητα.
    - Υποχρεωτική από το Σύνταγμα εάν δεν επιτευχθεί εκλογή του Προέδρου της δημοκρατίας από την Βουλή **(άρθρ. 32 § 4 εδ. α')** ή εάν μετά από εκλογές η σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών υπό των Πρόεδρο της Δημοκρατίας δεν δίνει Κυβέρνηση με δεδηλωμένη εμπιστοσύνη **(άρθρ. 37 § 3 εδ. α')**
- Στις περιπτώσεις του άρθρ. 41 § 1 και 32 § 4 εδ. α', εάν ο Πρωθυπουργός αρνείται την προσυπογραφή του Προεδρικού Διατάγματος διάλυσης της Βουλής, αυτό μπορεί να εκδοθεί και χωρίς προσυπογραφή.
- Μια άλλη σημαντική πράξη του Προέδρου της Δημοκρατίας είναι η αναπομπή ψηφισμένου νομοσχεδίου **(άρθρ. 42).** Ο ΠτΔ εκδίδει και δημοσιεύει τους νόμους που έχουν ψηφιστεί από την Βουλή. Ο ΠτΔ μπορεί να αναπέμψει στην Βουλή ψηφισμένο νομοσχέδιο ή πρόταση νόμου μέσα σε ένα μήνα από την ψήφιση του. Τότε αυτό επανεισάγεται στην Ολομέλεια της Βουλής και εάν επιψηφιστεί και πάλι με την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών, ο Πρόεδρος υποχρεούται να το εκδώσει και να το δημοσιεύσει. Η αρμοδιότητα αυτή δεν έχει ποτέ ασκηθεί από κανέναν Πρόεδρο της Δημοκρατίας από το 1975 και μετά.
- Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας σύμφωνα με το **άρθρο 44 § 1**, σε έκτακτες περιπτώσεις εξαιρετικά επείγουσας και απρόβλεπτης ανάγκης μπορεί να εκδίδει πράξεις νομοθετικού περιεχομένου, ύστερα από πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου. Οι πράξεις αυτές υποβάλλονται στην Βουλή μέσα σε σαράντα μέρες από την έκδοσή τους ή από την σύγκληση της Βουλής σε σύνοδο. Εάν δεν υποβληθούν μέσα σ' αυτές τις προθεσμίες ή εάν δεν εγκριθούν από την Βουλή μέσα σε τρεις μήνες από την υποβολή τους, παύουν να ισχύουν.

- Η αναθεώρηση του 1986 προέβλεψε δύο είδη δημοψηφίσματος **(άρθρ. 44 § 2)**: ένα αποφασιστικό και νομοθετικό και ένα συμβουλευτικό. Το πρώτο αποτελεί εμβόλιμη φάση στην νομοθετική διαδικασία και απαιτεί ψηφισμένο νομοσχέδιο. Το νομοσχέδιο πρέπει να ρυθμίζει σοβαρό κοινωνικό ζήτημα, εκτός από τα δημοσιονομικά. Το δημοψήφισμα προκηρύσσεται με διάταγμα από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, εφόσον όμως προηγουμένως αυτό έχει αποφασιστεί από τα 3/5 του συνόλου των βουλευτών (180 βουλευτές), ύστερα από πρόταση των 2/5 του συνόλου των βουλευτών (120 βουλευτές). Ο ΠτΔ δεν μπορεί να εκδώσει το ψηφισμένο νομοσχέδιο παρά μόνο εάν η Βουλή απορρίψει την πρόταση δημοψηφίσματος ή αφότου το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος γίνει οριστικό. Είναι ευνόητο ότι σ' αυτήν την περίπτωση ο ΠτΔ δεν μπορεί να αναπέμψει το νομοσχέδιο. Η δεύτερη περίπτωση δημοψηφίσματος είναι αυτή στην οποία ο ΠτΔ με διάταγμα προκηρύσσει δημοψήφισμα για κρίσιμα εθνικά θέματα, μετά από απόφαση της απόλυτης πλειοψηφίας του συνόλου των βουλευτών, ύστερα από πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου. Από την ψήφιση του Συντάγματος του 1975 και έπειτα ουδέποτε έχει προκηρυχθεί δημοψήφισμα.
- Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μπορεί να χαρίζει, μετριάζει ή να μετατρέπει ποινές μετά από πρόταση του Υπουργού Δικαιοσύνης και γνώμη του συμβουλίου χαρίτων που αποτελείται από δικαστές **(άρθρ. 47 § 1)**. Αμνηστία παρέχεται μόνο για πολιτικά εγκλήματα με νόμο που ψηφίζει η Βουλή με πλειοψηφία 3/5 του συνόλου των βουλευτών **(άρθρ. 47 § 3)**.
- Η κατάσταση πολιορκίας **(άρθρ. 48)** αποτελεί την θεσμική έκφραση του λεγομένου δικαίου της ανάγκης. Σε περίπτωση σημαντικών κινδύνων που απειλούν την υπόσταση του Κράτους και το δημοκρατικό πολίτευμα, είναι επιτρεπτή μια προσωρινή κάμψη των κανόνων δημοκρατικής λειτουργίας με σκοπό την επιβίωση του Κράτους και του δημοκρατικού πολιτεύματος. Το Σύνταγμα μας επιτρέπει την προσφυγή στην κατάσταση πολιορκίας σε τέσσερεις περιπτώσεις: **α)** πόλεμος, **β)** επιστράτευση εξαιτίας εξωτερικών κινδύνων, **γ)** άμεση απειλή κατά της εθνικής ασφάλειας, **δ)** εκδήλωση ενόπλου κινήματος για την ανατροπή του δημοκρατικού πολιτεύματος. Τα μέτρα τα οποία λαμβάνονται είναι τα εξής:
    - Αναστέλλεται η ισχύς του συνόλου ή μέρους συνταγματικών διατάξεων που προστατεύουν τα ατομικά δικαιώματα.

- Τίθεται σε εφαρμογή σε όλη την Επικράτεια ή σε τμήμα της ο νόμος για την κατάσταση πολιορκίας.
- Συνιστώνται εξαιρετικά δικαστήρια.

- Το αρμόδιο όργανο για την κατάσταση πολιορκίας είναι κατ' αρχήν η Βουλή και επικουρικώς ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Την απόφαση λαμβάνει κατ' αρχήν η Βουλή μετά από πρόταση της Κυβέρνησης, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δημοσιεύει την απόφαση της Βουλής. Η διάρκεια ισχύος των μέτρων δεν μπορεί να υπερβαίνει τις 15 ημέρες, η δε απόφαση λαμβάνεται με πλειοψηφία 3/5 του συνολικού αριθμού των βουλευτών (180/300). Εάν η Βουλή είναι απούσα ή δεν μπορεί να συγκληθεί τα μέτρα λαμβάνονται με προεδρικό διάταγμα μετά από πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου. Το διάταγμα αυτό υποβάλλεται στην Βουλή για έγκριση μόλις καταστεί δυνατή η σύγκλισή της και πάντως μέσα σε δεκαπέντε ημέρες το αργότερο. Η απόφαση της Βουλής για την έγκριση του Προεδρικού Διατάγματος λαμβάνεται με την απόλυτη πλειοψηφία του συνόλου των βουλευτών (151/300). Αφότου αρχίσουν να ισχύουν τα μέτρα της καταστάσεως πολιορκίας ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας ύστερα από πρόταση της Κυβέρνησης μπορεί να εκδίδει πράξεις νομοθετικού περιεχομένου για την αντιμετώπιση της κρίσης και την αποκατάσταση της λειτουργίας των συνταγματικών θεσμών. Οι πράξεις αυτές πρέπει να υποβληθούν στην Βουλή για κύρωση μέσα σε δεκαπέντε ημέρες από την έκδοσή τους ή από την σύγκλιση της Βουλής σε σύνοδο αλλιώς παύουν να ισχύουν στο εξής. Οι πράξεις νομοθετικού περιεχομένου του άρθρ. 48 § 5 περί καταστάσεως πολιορκίας και του άρθρ. 44 § 1 είναι όμοιες, αλλά αυτές του άρθρ. 48 υπόκεινται σε στενότερες προθεσμίες.
- **Ευθύνη του ΠτΔ**. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας έχει αστική και ποινική ευθύνη. Σε αντίθεση με τον βασιλέα ο οποίος ήταν ποινικά ανεύθυνος για όλες τις πράξεις του, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας έχει ποινική ευθύνη. Κατ' εξαίρεση δεν ευθύνεται για πράξεις που έχει ενεργήσει κατά την άσκηση των καθηκόντων του πλην των περιπτώσεων της εσχάτης προδοσίας και της εκ προθέσεως παραβίασης του συντάγματος **(άρθρ. 49 § 1)**. Η πρόταση για κατηγορία και παραπομπή του Προέδρου σε δίκη υποβάλλεται στην Βουλή υπογεγραμμένη από το 1/3 τουλάχιστον των βουλευτών και γίνεται αποδεκτή με πλειοψηφία 2/3 του συνόλου των βουλευτών. Εφόσον η πρόταση γίνει αποδεκτή ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας παραπέμπεται στο ειδικό δικαστήριο του άρθρου 86.

IV. Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ

- Η Κυβέρνηση είναι μετά το Πρόεδρο της Δημοκρατίας το ανώτατο όργανο εκτελεστικής εξουσίας αλλά ουσιαστικά είναι το κύριο όργανο διακυβέρνησης της χώρας και αυτό διότι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, στο δικό μας πολίτευμα, δεν συμμετέχει στην χάραξη πολιτικής.
- **Συγκρότηση**. Την Κυβέρνηση αποτελεί το Υπουργικό Συμβούλιο που απαρτίζεται από τον Πρωθυπουργό και του Υπουργούς (άρθρ.81 § 1) και τον/τους αντιπροέδρο(ους) εάν αυτοί υπάρχουν. Υπό ευρεία έννοια, η Κυβέρνηση περιλαμβάνει και τους αναπληρωτές υπουργούς, τους υπουργούς άνευ χαρτοφυλακίου ή επικρατείας και τους υφυπουργούς. Εάν το προβλέπει ο νόμος, οι υφυπουργοί μπορούν να είναι μέλη του Υπουργικού Συμβουλίου. Οι αρμοδιότητες των υπουργείων καθορίζονται με Προεδρικό Διάταγμα. Κανένας δεν μπορεί να οριστεί μέλος της Κυβέρνησης ή υφυπουργός ένα δεν συγκεντρώνει τα προσόντα του βουλευτή **(άρθρ. 81 § 2)**.
- Τον Πρωθυπουργό και του Υπουργούς διορίζει ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, αλλά η Κυβέρνηση παραμένει στην εξουσία μόνο αφού λάβει ψήφο εμπιστοσύνης από την Βουλή και καθ' όσο χρονικό διάστημα έχει την εμπιστοσύνη αυτή.
- **Αρμοδιότητες.** Η Κυβέρνηση καθορίζει και κατευθύνει την γενική πολιτική της χώρας. Για την υλοποίηση αυτής της συνταγματικής επιταγής, ο κρατικός μηχανισμός βρίσκεται υπό την Κυβέρνηση με εξαίρεση τα όργανα που αποτελούν την νομοθετική και δικαστική εξουσία (βουλή και δικαστήρια). Η Κυβέρνηση αποτελεί ενιαία νομικο-πολιτική οντότητα εντός του κοινοβουλευτικού συστήματος και ως συλλογικό όργανο είναι υπεύθυνη ενώπιον της Βουλής. Οι υπουργοί εφαρμόζουν την ίδια κυβερνητική πολιτική είναι συλλογικώς υπεύθυνοι για την πολιτική της Κυβέρνησης **(άρθρ. 85 εδ. α')** και οφείλουν την θέση τους στο πρωθυπουργό διότι με δική του πρόταση διορίζονται και παύονται **(άρθρ. 37 § 1).**
- **Ο Πρωθυπουργός**. Είναι το σημαντικότερο πρόσωπο της Κυβέρνησης. Ο πρωθυπουργός εξασφαλίζει την ενότητα της κυβέρνησης και κατευθύνει τις ενέργειες της καθώς και των δημοσίων υπηρεσιών για την εφαρμογή της κυβερνητικής πολιτικής στο πλαίσιο των νόμων **(άρθρ. 82 § 2)**. Από τα παραπάνω καθίσταται σαφές, ότι ο Πρωθυπουργός είναι primus solus και όχι primus inter pares. Η σύνθεση του Υπουργικού Συμβουλίου είναι στην διακριτική του ευχέρεια

αφού με δική του πρόταση ο ΠτΔ διορίζει και παύει τα μέλη του Υπουργικού Συμβουλίου **(άρθρ. 37 § 1)**. Ο Πρωθυπουργός συνήθως επιλέγει τους υπουργούς του από τους βουλευτές του κόμματός του, αλλά δεν έχει τέτοια νομική υποχρέωση και μερικές φορές ορισμένοι υπουργοί δεν είναι βουλευτές. Προεδρεύει του Υπουργικού συμβουλίου και των λοιπών συλλογικών κυβερνητικών οργάνων. Βεβαίως, ο Πρωθυπουργός και η Κυβέρνησή του πρέπει να έχουν την εμπιστοσύνη της Βουλής. Παραίτηση του Πρωθυπουργού σημαίνει και παραίτηση της Κυβέρνησης. Εάν ο Πρωθυπουργός δεν μπορεί να ασκήσει τα καθήκοντα του τότε την αδυναμία διαπιστώνει η Βουλή με απόφαση της που λαμβάνεται με την απόλυτη πλειοψηφία του συνόλου των βουλευτών ύστερα από πρόταση της κοινοβουλευτικής ομάδας στην οποία ανήκει ο Πρωθυπουργός. Σε κάθε άλλη περίπτωση η πρόταση υποβάλλεται τουλάχιστον από τα 2/5 του όλου αριθμού των βουλευτών **(άρθρ. 38 § 2)**.

- **Πρόταση εμπιστοσύνης και δυσπιστίας (άρθρ. 84)**. Μέσα σε δεκαπέντε ημέρες από την ορκωμοσία του Πρωθυπουργού, η Κυβέρνηση είναι υποχρεωμένη να ζητήσει ψήφο εμπιστοσύνης της Βουλής **(άρθρ. 84 § 1 εδ. β')**. Ψήφος εμπιστοσύνης μπορεί να ζητηθεί και από την Κυβέρνηση οποτεδήποτε άλλοτε. Η πρόταση εμπιστοσύνης πρέπει να γίνει δεκτή από την απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων βουλευτών η οποία όμως δεν επιτρέπεται να είναι κατώτερη από τα 2/5 του όλου αριθμού των βουλευτών (120/300). Επίσης, η Κυβέρνηση δεν μπορεί να κυβερνήσει εάν παύσουν να την στηρίζουν 151 βουλευτές. Η Βουλή μπορεί με απόφαση της να αποσύρει την εμπιστοσύνη από την Κυβέρνηση ή από μέλος της. Η πρόταση δυσπιστίας πρέπει να είναι υπογραμμένη από το 1/6 των βουλευτών (50/300). Η πρόταση δυσπιστίας για να γίνει δεκτή πρέπει να ψηφιστεί από την απόλυτη πλειοψηφία του συνόλου των βουλευτών (151/300). Η πρόταση δυσπιστίας δεν μπορεί να υποβληθεί πριν την πάροδο εξαμήνου από την απόρριψη προηγούμενης πρότασης δυσπιστίας. Μόνο στην περίπτωση που είναι υπογεγραμμένη από την απόλυτη πλειοψηφία του συνόλου των βουλευτών (151/300) μπορεί να υποβληθεί την πάροδο εξαμήνου. Η υιοθέτηση πρότασης δυσπιστίας κατά συγκεκριμένου Υπουργού συνεπάγεται την απομάκρυνση αυτού και όχι την πτώση της Κυβέρνησης. Δεν είναι γνωστή η περίπτωση κατά την οποία η Βουλή έχει αποσύρει την εμπιστοσύνη της από μεμονωμένο Υπουργό μέχρι σήμερα. Η πρόταση εμπιστοσύνης και δυσπιστίας που εξαρτά την παραμονή της

Κυβέρνησης στην εξουσία από την εμπιστοσύνη της Βουλής είναι το βασικό χαρακτηριστικό του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος.

- **Η ευθύνη των Υπουργών.** Ενώ οι βουλευτές έχουν το ανεύθυνο για έκφραση γνώμης και ψήφου, οι Υπουργοί έχουν κοινοβουλευτική, αστική και ποινική ευθύνη. Χωρίς τον φόβο της ποινικής ευθύνης η κοινοβουλευτική ευθύνη από μόνη της ίσως να μην ήταν αποτελεσματική. Το νομικό καθεστώς της ποινικής ευθύνης των Υπουργών ρυθμίζει το **άρθρο 86 Σ** που εισάγει εξαίρεση από τις ρυθμίσεις των άρθρων 96 και 97 περί αρμοδιότητας ποινικών δικαστηρίων. Η ειδική μεταχείριση των Υπουργών είναι κυρίως δικονομική και αφορά τα πλημμελήματα και κακουργήματα που έχουν τελέσει κατά την άσκηση των καθηκόντων τους. Η διαδικασία διαιρείται σε δύο μέρη, πρώτον η Βουλή και όχι ο εισαγγελέας διενεργεί προκαταρκτική εξέταση και ασκεί την ποινική δίωξη και εν συνεχεία επιλαμβάνεται Ειδικό Δικαστήριο που αποτελείται από έξι μέλη του Συμβουλίου Επικρατείας και επτά μέλη του Αρείου Πάγου.

V. ΤΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ

- Τα δικαστήρια είναι όργανα του κράτους τα οποία είναι αρμόδια για την απονομή της δικαιοσύνης και συγκροτούνται από τακτικούς δικαστές που απολαμβάνουν προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας.
- **Διακρίσεις.** Τα δικαστήρια διακρίνονται σε:
  - Τακτικά, που προβλέπονται από πάγιες διατάξεις και έχουν αρμοδιότητα να δικάζουν όλες τις υποθέσεις. Το Σύνταγμα προβλέπει τρεις κλάδους τακτικών δικαστηρίων: τα πολιτικά, τα ποινικά και τα διοικητικά. Πρέπει να αναφερθούν επίσης τα μικτά ορκωτά δικαστήρια τα οποία εκδικάζουν τα κακουργήματα και τα πολιτικά εγκλήματα και συγκροτούνται από τακτικούς δικαστές και ενόρκους **(άρθρ. 97 § 1)**.
  - Ειδικά, που και αυτά προβλέπονται από πάγιες διατάξεις, αλλά εκδικάζουν μόνο ορισμένες υποθέσεις. Τέτοια είναι παραδείγματος χάρη το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο του άρθρ. 100 του Συντάγματος, το Ελεγκτικό Συνέδριο, το Ειδικό Δικαστήριο ευθύνης Υπουργών, τα διαρκή στρατοδικεία κ.α.
  - Έκτακτα, τα οποία συγκροτούνται εκ των υστέρων μετά την τέλεση της πράξεως για να δικάσουν ορισμένα άτομα ή ορισμένη υπόθεση (πχ. το έκτακτο

στρατοδικείο που δίκασε και καταδίκασε τους Έξι μετά την μικρασιατική καταστροφή). Το Σύνταγμά μας απαγορεύει την ύπαρξη εκτάκτων δικαστηρίων **(άρθρ.8 εδ. β')**.

- Εξαιρετικά, που προβλέπονται κατά την εφαρμογή του νόμου της καταστάσεως πολιορκίας, στα οποία μπορεί υπάγονται κάθε είδους εγκλήματα μη στρατιωτικών.

- **Δικαστική ανεξαρτησία**. Τα δικαστήρια απαρτίζονται από τακτικούς δικαστές οι οποίοι είναι δημόσιοι λειτουργοί που κατ' επάγγελμα απονέμουν δικαιοσύνη. Απολαμβάνουν προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία ώστε να επιτελούν τα καθήκοντα τους ανεπηρέαστοι και με μόνο γνώμονα την συνείδηση τους. Οι δικαστικοί λειτουργοί κατά το Σύνταγμα **(άρθρ. 88 § 1)** διορίζονται με προεδρικό διάταγμα σύμφωνα με νόμο που ορίζει τα προσόντα και την διαδικασία επιλογής τους. Το σύστημα που έχει καθιερωθεί δια νόμου είναι αυτό του διαγωνισμού για την εισαγωγή στην Εθνική Σχολής Δικαστών. Απαγορεύεται στους δικαστικούς λειτουργούς να παρέχουν κάθε άλλη μισθωτή υπηρεσία ή να ασκούν οποιοδήποτε επάγγελμα **(άρθρ. 89)**.
- Ως λειτουργική ανεξαρτησία των δικαστών χαρακτηρίζεται η ανεξαρτησία τους απέναντι στις δύο άλλες εξουσίες, δηλαδή την εκτελεστική και την νομοθετική. Αποκλείεται η κατάργηση δικών και η εξαφάνιση δικαστικών αποφάσεων με νομοθετικές διατάξεις. Επίσης, τα όργανα της εκτελεστικής εξουσίας δεν μπορούν να ασκήσουν κανενός είδους ιεραρχικό, προληπτικό ή κατασταλτικό έλεγχο στους δικαστές κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων τους, οι δε δικαστικές αποφάσεις δεν υπόκεινται στην έγκριση των διοικητικών οργάνων. Οι δικαστές κατά την άσκηση των καθηκόντων τους υπόκεινται μόνο στο Σύνταγμα και τους νόμους **(άρθρ. 87 § 2)**.
- Όσον αφορά την προσωπική ανεξαρτησία, η βάση της είναι η ισοβιότητα των δικαστών. Την ισοβιότητα συμπληρώνουν και άλλα στοιχεία, όπως το ότι την υπηρεσιακή κατάσταση των δικαστικών λειτουργών την κρίνουν δικαστήρια ή συλλογικά όργανα, τα δικαστικά συμβούλια που συγκροτούνται μόνο από δικαστικούς, ενώ τα πειθαρχικά συμβούλια συγκροτούνται μόνο από δικαστικούς και ενίοτε από καθηγητές πανεπιστημίου που είναι δημόσιοι λειτουργοί.
- **Έλεγχος αντισυνταγματικότητας των νόμων (ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ!!).** Τα δικαστήρια είναι υποχρεωμένα να μην εφαρμόζουν νόμο το περιεχόμενο του οποίου είναι

αντίθετο με το Σύνταγμα **(άρθρ. 93 § 4)**. Επίσης, οι δικαστές κατά την άσκηση των καθηκόντων τους υπόκεινται μόνο στο Σύνταγμα και στους νόμους **(άρθρ. 87 § 2)**. Με βάση την ανωτέρω διάταξη, όλα τα δικαστήρια (διάχυτος έλεγχος) εξετάζουν αυτεπαγγέλτως την συνταγματικότητα της διατάξεως που καλούνται να εφαρμόσουν στην συγκεκριμένη περίπτωση (συγκεκριμένος έλεγχος). Τα δικαστήρια δεν εφαρμόζουν τις διατάξεις τις οποίες κρίνουν αντισυνταγματικές. Ο έλεγχος αντισυνταγματικότητας αφορά αφ' ενός εάν τις νομοθετικές πράξεις τις έχουν εκδώσει τα αρμόδια όργανα που ορίζει το Σύνταγμα και αφ' ετέρου εάν οι κανόνες των νομοθετικών πράξεων είναι σύμφωνοι με τους αντίστοιχους συνταγματικούς. Ο έλεγχος συνταγματικότητας δεν επεκτείνεται στον έλεγχο της τήρησης της διαδικασίας για την κατάρτιση των νομοθετικών πράξεων (interna corporis του νομοθετικού οργάνου). Όλα τα δικαστήρια ανεξαιρέτως ελέγχουν την συνταγματικότητα των νόμων όταν δικάζουν μια υπόθεση και ανακύπτει ζήτημα συνταγματικότητας της διάταξης ή των διατάξεων που πρέπει να εφαρμόσουν. Ο έλεγχος ασκείται είτε με ένσταση των διαδίκων είτε αυτεπαγγέλτως. Δεν μπορεί να προσβληθεί κατ' ευθείαν διάταξη νόμου ως αντισυνταγματική, η συνταγματικότητα ερευνάται μόνο επ' ευκαιρία συγκεκριμένης υπόθεσης που έχει εισαχθεί ενώπιον του δικαστηρίου (παρεμπίπτων έλεγχος).

- Υπάρχει η πιθανότητα ένα δικαστήριο να κρίνει μια διάταξη συνταγματική και ένα άλλο να την κρίνει αντισυνταγματική. Τα ζητήματα συνταγματικότητας επειδή είναι σοβαρά φθάνουν στα ανώτατα δικαστήρια τα οποία καθοδηγούν την νομολογία. Τι συμβαίνει όμως στην περίπτωση όπου δύο ανώτατα δικαστήρια έχουν αντικρουόμενες απόψεις επί της συνταγματικότητας μιας διάταξης νόμου; Την διαφορά σ' αυτή την περίπτωση την λύνει το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο του άρθρου 100 του Συντάγματος.
- Το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο (ΑΕΔ) είναι ειδικό δικαστήριο, το οποίο συγκροτείται από τους Προέδρους του Συμβουλίου της Επικρατείας, του Αρείου Πάγου, του Ελεγκτικού Συνεδρίου, τέσσερεις Συμβούλους Επικρατείας και τέσσερεις Αεροπαγίτες που ορίζονται με κλήρωση κάθε δύο χρόνια. Όταν το ΑΕΔ δικάζει για την άρση συγκρούσεων ή για την ουσιαστική αντισυνταγματικότητα διατάξεων νόμων, τότε στην σύνθεση του συμμετέχουν και δύο τακτικοί καθηγητές νομικών μαθημάτων των νομικών σχολών των πανεπιστημίων της χώρας οι οποίοι ορίζονται με κλήρωση **(άρθρ. 100 § 2)**.

- Το Σύνταγμα προβλέπει ποια είναι η αρμοδιότητα του ΑΕΔ. Έτσι στην δικαιοδοσία του υπάγονται: **α)** η εκδίκαση ενστάσεων κατά του κύρους των βουλευτικών εκλογών, **β)** ο έλεγχος του κύρους του δημοψηφίσματος, **γ)** η κρίση για το ασυμβίβαστο ή την έκπτωση βουλευτή ή ευρωβουλευτή, **δ)** η άρση αμφισβήτησης για την ουσιαστική αντισυνταγματικότητα ή την έννοια διατάξεων τυπικού νόμου, εάν έχουν εκδοθεί για αυτές τις διατάξεις αντικρουόμενες αποφάσεις του Συμβουλίου Επικρατείας, του Αρείου Πάγου ή του Ελεγκτικού Συνεδρίου, **ε)** η άρση της αμφισβήτησης για τον χαρακτηρισμό κανόνων του διεθνούς δικαίου ως γενικά παραδεδεγμένων, **στ)** η άρση συγκρούσεων μεταξύ των δικαστηρίων και των διοικητικών αρχών ή μεταξύ του Συμβουλίου της Επικρατείας και των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων αφενός και των αστικών και ποινικών δικαστηρίων αφετέρου, ή μεταξύ του Ελεγκτικού Συνεδρίου και λοιπών δικαστηρίων. Η διάταξη νόμου που κρίνεται αντισυνταγματική από το ΑΕΔ δεν καταργείται, αλλά κηρύσσεται ανίσχυρη για όλους, οι κανόνες δικαίου που περιέχει η διάταξη, δεν ανήκουν πλέον στην έννομη τάξη. Οι αποφάσεις του ΑΕΔ ισχύουν από την δημοσίευση τους και μετά.

- **Μπορεί να καταργηθεί ο ΑΠ, το ΣτΕ, το ΑΕΔ;** Όχι, διότι θα υπήρχε παραβίαση του Συντάγματος, με την κατάλυση της αρχής του διαχωρισμού των εξουσιών του άρθρου 26, παραβίαση του άρθρου 20 για παροχή έννομης προστασίας και παραβίαση του 110 § 1, αφού αποτελούν διατάξεις που ορίζουν την μορφή και τη βάση του πολιτεύματος. Αποτελούν ανώτατα δικαστήρια με τεράστιο θεσμικό ρόλο και άρα κατάργησή τους θα αντέκειτο και στην αρχή του κράτους δικαίου. Επίσης, κατάργηση του ΣτΕ θα προσέβαλε τα άρθρα 95 και το 43 για τις κανονιστικές διοικητικές πράξεις, διότι τότε θα έπρεπε να εκδικάζονται από τα τακτικά διοικητικά δικαστήρια, τα οποία θα μπορούσαν να τις τροποποιούν, άρα θα ήταν σαν να επιτελούν νομοθετικό έργο κατά παράβαση το άρθρου 26. Πρακτικά, εφόσον η αναθεώρηση ελέγχεται δικαστικά από το ΣτΕ, το ίδιο το δικαστήριο θα έπρεπε να ελέγξει την συνταγματικότητα της κατάργησης, και άρα δεν θα επέτρεπε την ίδια την κατάργησή του. Ακόμη, το ΑΕΔ αποτελεί έναν διορθωτικό μηχανισμό που αίρει τις συγκρούσεις καθηκόντων μεταξύ δικαστηρίων, άρα με την κατάργηση του θα δημιουργείτο ένα θεσμικό κενό που θα επηρέαζε τη δικαστική εξουσία.

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑ (και πολύ διοικητικό)

ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

- **Διοικητικό δικονομικό δίκαιο:** το σύνολο των κανόνων δικαίου που ρυθμίζουν την οργάνωση και τον τρόπο παροχής δικαστικής προστασίας στο πλαίσιο της διοικητικής δικαιοδοσίας.
- **Ουσιαστικό διοικητικό δίκαιο:** οι κανόνες δικαίου που ρυθμίζουν την οργάνωση και τον τρόπο λειτουργίας της διοικήσεως, καθώς και τις έννομες σχέσεις της προς τις άλλες κρατικές λειτουργίες και τους ιδιώτες.
- Πρώτα γίνεται η διάγνωση του ουσιαστικού δικαιώματος και, εφόσον αυτό αμφισβητηθεί, ακολουθεί η δικονομική του ενεργοποίηση.
- 2 βασικά νομοθετήματα →
  - (i.) **ΚΔΔικ (Ν. 2717/1999)** για διαφορές ουσίας ενώπιον των τδδ.
  - (ii.) **π.δ. 18/1989** για τις διαφορές που εκδικάζονται από το ΣτΕ και τις ακυρωτικές διαφορές ενώπιον των τδδ.
- Καταρχήν, οι διοικητικές διαφορές είναι ουσίας όταν το ορίζει ο νόμος, οπότε και θα υπάγονται στα τ.δ.δ., και θα εφαρμόζεται ο ΚΔΔικ. Αν δεν υπάγεται η διαφορά στις περιπτώσεις που ορίζει ο νόμος ως ουσίας, τότε θα είναι ακυρωτική διαφορά και θα υπάγεται καταρχήν στο ΣτΕ, οπότε θα εφαρμόζεται το π.δ. 18/1989. Υπάρχουν, όμως, και ακυρωτικές διαφορές που υπάγονται με ειδικά νομοθετήματα (το πιο βασικό είναι το άρθρ. 1 Ν. 702/1977) στα τ.δ.δ.
- **Διαφορά:** η δικαστική αμφισβήτηση που προέρχεται από διατάραξη έννομης σχέσεως από κάποιο από τα μέρη της.
- **Διοικητική διαφορά:** η δικαστική αμφισβήτηση που προέρχεται από διατάραξη έννομης σχέσεως διοικητικού δικαίου εκ μέρους της Διοίκησης.

  Χαρακτηριστικά διοικητικής διαφοράς:

  1. Η αμφισβήτηση δεν πρέπει να είναι εσωτερική ή θεωρητική, αλλά νομική-δικαστική. Πρέπει να αφορά την εφαρμογή κανόνων δικαίου και να μπορεί να αχθεί ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων κατά τους κανόνες του διοικητικού δικονομικού δικαίου.

2. Η αμφισβήτηση πρέπει να προέρχεται από *διατάραξη* έννομης σχέσεως. Αν η έννομη σχέση λειτουργεί κανονικά σύμφωνα με τα οριζόμενα στους νόμους, διατάραξη και δικαστική αμφισβήτηση δεν μπορούν να δημιουργηθούν.
3. Η διατάραξη πρέπει να επέρχεται σε έννομη σχέση διοικητικού δικαίου και όχι ιδιωτικού. Έννομη σχέση διοικητικού δικαίου: το πλέγμα δικαιωμάτων, υποχρεώσεων, βαρών και καταστάσεων που συνδέουν διοίκηση και ιδιώτη σε συγκεκριμένη βιοτική σχέση εις τρόπον ώστε η διοίκηση και ιδιώτη σε συγκεκριμένη βιοτική σχέση υπεροχής έναντι του ιδιώτη. Ενώ οι σχέσεις ιδιωτικού δικαίου μεταξύ ιδιωτών ή μεταξύ διοικήσεως και ιδιωτών βασίζονται στην νομική ισότητα των μερών, οι σχέσεις διοικητικού δικαίου βασίζονται στη νομική ανισότητα των μερών, και μάλιστα, στην υπεροχή της διοικήσεως έναντι του ιδιώτη.
4. Η διατάραξη πρέπει να προέρχεται από *πράξη της διοίκησης* και όχι από ιδιώτη. Η πράξη μπορεί να είναι ατομική, κανονιστική, υλική ενέργεια ή οποιαδήποτε άλλη μορφή διοικητικής δράσεως. Θα πρέπει πάντως να πρόκειται για πράξη καταλογιζόμενη στη διοίκηση και όχι στον ιδιώτη. Άρα, στην αυτή έννομη σχέση (π.χ. σε μία διοικητική σύμβαση) αν η διατάραξη προέρχεται από τον ιδιώτη, η διαφορά είναι ιδιωτικού δικαίου, αν η διατάραξη προέρχεται από τη Διοίκηση, η διαφορά είναι διοικητικού δικαίου.

- **Διοικητική πράξη:** μονομερής κυριαρχική δήλωση βουλήσεως διοικητικού οργάνου, με την οποία θεσπίζεται απρόσωπος ή ατομικός κανόνας δικαίου κατ' ενάσκηση δημόσιας εξουσίας. Επιφέρει μεταβολή στον νομικό κόσμο.

Στοιχεία διοικητικής πράξης ↓

1. προέρχεται από διοικητικό όργανο/διοικητική αρχή (οργανικό κριτήριο)
2. τίθεται/θεσπίζεται με αυτή μονομερώς ένας κανόνας δικαίου (στοιχείο κυριαρχικής διοίκησης)
3. επέρχεται μεταβολή στην έννομη τάξη
4. εξυπηρετείται δημόσιος σκοπός (λειτουργικό κριτήριο)

Χαρακτηριστικά διοικητικής πράξης ↓

1. **Τεκμήριο νομιμότητας:** από την έναρξη ισχύος της έως την ακύρωση / ανάκληση / κατάργησή της, παράγει όλα τα έννομα αποτελέσματά της erga omnes ανεξαρτήτως τυχόν νομικών πλημμελειών.
2. **Εκτελεστότητα:** βασικό στοιχείο δεσμευτικότητας – η θεσπιζόμενη ρύθμιση καθίσταται υποχρεωτική από την έκδοση της διοικητικής πράξης.

- **Μη εκτελεστές:** Προπαρασκευαστικές ενέργειες, κλήση για απολογία, έκθεση αυτοψίας, εγκύκλιοι, πληροφοριακά έγγραφα, γνωμοδοτήσεις **εκτός** της αρνητικής σύμφωνης γνώμης, πράξη εκτέλεσης μιας διοικητικής πράξης, συστάσεις της διοίκησης, βεβαιωτικές (το διοικητικό όργανο εμμένει στο περιεχόμενο μιας πράξης που έχει ήδη εκδοθεί). ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΕΣ ΠΡΑΞΕΙΣ: (πχ. απονομή χάριτος, πράξη εκλογής ΠτΔ, κήρυξη της χώρας σε κατάσταση πολιορκίας, διορισμός Πρωθυπουργού, κήρυξη επιστράτευσης, κ.α.) είναι μεν διοικητικές πράξεις, αλλά δεν υπόκεινται σε δικαστικό έλεγχο με αίτηση ακύρωσης (45 παρ. 5 π.δ. 18/89), γιατί ανήκουν στην αρμοδιότητα της Βουλής, της Κυβέρνησης και του ΠτΔ, άρα το δικαστικώς ανέλεγκτο αυτών δικαιολογείται από την αρχή της διάκρισης των εξουσιών και την ιδιαίτερη πολιτική σημασία τους. Εντάσσονται στην κυβερνητική λειτουργία και τα δικαστήρια οφείλουν να απέχουν από καθαρά πολιτικές κρίσεις.

- **Τυπικός Νόμος:** Είναι μια πράξη της Βουλής, που κατά το άρθρ. 42 παρ. 1 Σ., εκδίδεται και δημοσιεύεται από τον ΠτΔ. Στον τυπικό νόμο δεν είναι το περιεχόμενο κρίσιμο, αλλά να ακολουθείται ορισμένη νομοπαρασκευαστική διαδικασία, ανεξάρτητα από το εάν το περιεχόμενο έχει γενική και αφηρημένη ρύθμιση. **Ο τυπικός νόμος δεν είναι διοικητική πράξη** ακόμα και εάν περιέχει στο περιεχόμενο του ατομική ρύθμιση. ΔΕΝ ΠΡΟΣΒΑΛΛΕΤΑΙ ΔΙΚΑΣΤΙΚΑ (μόνο παρεμπιπτόντως στο πλαίσιο ανοιγείσας διοικητικής δίκης εφόσον η προσβαλλόμενη πράξη στηρίζεται/απορρέει από τυπικό νόμο).

- **Ουσιαστικός Νόμος:** Οποιαδήποτε γενική και αφηρημένη ρύθμιση. Αυτό είναι κανόνας δικαίου. Δεν αφορά μια ατομική περίπτωση, αλλά την περιγραφή ενός πεδίου εφαρμογής με γενικές έννοιες οι οποίες επιτρέπουν την εφαρμογή της ρύθμισης σε αόριστο αριθμό υποθέσεων στο μέλλον. Εφαρμογή της ρύθμισης σε αόριστο αριθμό υποθέσεων στο μέλλον. Είναι κανονιστική πράξη, άρα προσβάλλεται με αίτηση ακύρωσης στο ΣτΕ.

- Υποστατό διοικητικής πράξης: **Άρθρο 16 ΚΔΔιαδ. (Ν. 2690/1999)**
  - **Έγγραφο τύπος** (εξαίρεση οι παραλείψεις οφειλόμενης ενέργειας και οι σιωπηρές διοικητικές πράξεις)
  - **Υπογραφή** του διοικητικού οργάνου

- **Χρονολογία**
- **Αναφορά της αρχής** που την εξέδωσε
- **Δημοσίευση στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως** (βλ. και 18 ΚΔΔιαδ.) για τις κανονιστικές διοικητικές πράξεις και όπου ρητώς προβλέπεται για τις ατομικές.
- ΚΔΔιαδ. 16 παρ. 2: «*Η ατομική διοικητική πράξη μπορεί, κατ' εξαίρεση, να είναι προφορική εφόσον αυτό είναι αναγκαίο προς επίτευξη του επιδιωκόμενου με αυτήν σκοπού. Προς τούτο, επιτρέπεται, επίσης, η χρήση συμβόλων εφόσον οι αποδέκτες της πράξης έχουν τη δυνατότητα να κατανοήσουν το περιεχόμενό της.*»

ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ

Κανονιστική διοικητική πράξη	Ατομική διοικητική πράξη
Γενική κι αφηρημένη ρύθμιση που αφορά έναν κατά γένος προσδιορισμένο κύκλο ατόμων, που συγκεντρώνουν ορισμένες προϋποθέσεις (όχι ποσοτικό, αλλά ποιοτικό κριτήριο).	Ειδική και συγκεκριμένη ρύθμιση που απευθύνεται σε έναν ή περισσότερους αποδέκτες, ορισμένους ατομικώς.
42 § 2 εδ. β Σ: εκδίδεται στο πλαίσιο νομοθετικής εξουσιοδότησης. Νομικό έρεισμα ο νόμος, είτε πρωτογενώς (Σύνταγμα) είτε παράγωγα (τυπικός νόμος).	Νομικό έρεισμα καταρχήν μία κανονιστική πράξη την οποία εξειδικεύουν (γι' αυτό και η κανονιστική ελέγχεται παρεμπιπτόντως στο πλαίσιο προσβολής της ατομικής πράξης).
<u>Συστατικός τύπος:</u> δημοσίευση στο ΦΕΚ, άλλως ανυπόστατη, δηλ. δεν υφίσταται (οι γενικές ατομικές δημοσιεύονται μαζί με τα διαγράμματα που τις συνοδεύουν).	Συστατικός τύπος: υπογραφή και χρονολόγηση (18 ΚΔΔ), δεν απαιτείται δημοσίευση.
Η προθεσμία δικαστικής προσβολής εκκινεί από τη δημοσίευση (το ίδιο και για τις γενικές ατομικές, εκτός αν είναι εντοπισμένες και αφορούν πολύ μικρό αριθμό ακινήτων, οπότε η προθεσμία εκκινεί από την κοινοποίηση ή πλήρη γνώση).	Η προθεσμία προσβολής εκκινεί για εκείνον που τον αφορά η ατομική πράξη από την κοινοποίησή της σ' αυτόν ή απ' όταν αυτός έλαβε γνώση.
Δεν υπάρχει υποχρέωση αιτιολογίας.	Απαιτείται σαφής, επαρκής και ειδική αιτιολογία.
Δεν υπάρχει δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης.	Υφίσταται δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης.
Προσβάλλεται ευθέως με αίτηση ακύρωσης στο **ΣτΕ**.	Προσβάλλεται ευθέως στο **ΣτΕ** ή στα **τδδ**.
Διηνεκής και παρεμπίπτων έλεγχος, γιατί ελέγχεται η νομιμότητά της ακόμη κι αν έχει παρέλθει η προθεσμία ευθείας προσβολής, επί τη ευκαιρία της ανοιγείσας δίκης με αντικείμενο την προσβολή ατομικής διοικητικής πράξης (γι' αυτό κι έχει <u>περιορισμένο τεκμήριο νομιμότητας</u>).	<u>Πλήρες τεκμήριο νομιμότητας:</u> άπαξ και παρέλθει η προθεσμία προσβολής της, η ατομική πράξη στεγανοποιείται και δεν μπορεί να υποβληθεί σε δικαστικό έλεγχο (σε αντίθεση με τις κανονιστικές που εξακολουθούν να μπορούν να ελεγχθούν, έστω και παρεμπιπτόντως).
Έλεγχος ΜΟΝΟ ως προς την τήρηση των ορίων της νομοθετικής εξουσιοδότησης (νομιμότητας).	Έλεγχος ως προς την καλή χρήση της διακριτικής ευχέρειας
Καταργείται ελευθέρως για το μέλλον (ex nunc).	**Ανακαλείται** και για το μέλλον και αναδρομικά.

- **Γενική ατομική:** υβριδική πράξη μεταξύ κανονιστικής και ατομικής. Σύνολο ατομικών διοικητικών πράξεων που πρέπει να δημοσιεύονται, έχουν μεν έναν γενικό χαρακτήρα όπως οι κανονιστικές, όμως μπορούν να εξειδικευτούν γιατί αφορούν μία εξατομικευμένη περίπτωση. Πχ. κήρυξη αναδασμού, καθορισμός οριογραμμής αιγιαλού, αναδάσωση, κατάταξη στρατολογικών κλάσεων, κλπ. ≠ **Σωρευτικές διοικητικές πράξεις:** ατομικές πράξεις που μπορούν να σωρευθούν σε ένα κοινό σώμα (πχ. πίνακας διορισμού δημοσίων υπαλλήλων). Δημοσιεύονται στο ΦΕΚ.
- **Τυπικός Νόμος:** Είναι μια πράξη της Βουλής, που κατά το άρθρ. 42 παρ. 1 Σ., εκδίδεται και δημοσιεύεται από τον ΠτΔ. Στον τυπικό νόμο δεν είναι το περιεχόμενο κρίσιμο, αλλά να ακολουθείται ορισμένη νομοπαρασκευαστική διαδικασία, ανεξάρτητα από το εάν το περιεχόμενο έχει γενική και αφηρημένη ρύθμιση. **Ο τυπικός νόμος δεν είναι διοικητική πράξη** ακόμα και εάν περιέχει στο περιεχόμενο του ατομική ρύθμιση. ΔΕΝ ΠΡΟΣΒΑΛΛΕΤΑΙ ΔΙΚΑΣΤΙΚΑ (μόνο παρεμπιπτόντως στο πλαίσιο ανοιγείσας διοικητικής δίκης εφόσον η προσβαλλόμενη πράξη στηρίζεται/απορρέει από τυπικό νόμο).
- **Ουσιαστικός Νόμος:** Οποιαδήποτε γενική και αφηρημένη ρύθμιση. Αυτό είναι κανόνας δικαίου. Δεν αφορά μια ατομική περίπτωση, αλλά την περιγραφή ενός πεδίου εφαρμογής με γενικές έννοιες οι οποίες επιτρέπουν την εφαρμογή της ρύθμισης σε αόριστο αριθμό υποθέσεων στο μέλλον. Εφαρμογή της ρύθμισης σε αόριστο αριθμό υποθέσεων στο μέλλον. Είναι κανονιστική πράξη, άρα προσβάλλεται με αίτηση ακύρωσης στο ΣτΕ.

- **Άλλες διακρίσεις:**

Ευμενείς/Επωφελείς	Δυσμενείς/Επαχθείς
Δημιουργούν δικαιώματα, καταργούν υποχρεώσεις για τους διοικούμενους, επιβάλλουν υποχρεώσεις στη διοίκηση ή δημιουργούν πραγματικές καταστάσεις με δικαιώματα για τους διοικούμενους. Συνήθως δέχονται τα αιτήματά τους.	Επιβάλλουν υποχρεώσεις, καταργούν δικαιώματα ή έννομα συμφέροντα για τους διοικούμενους, μειώνουν τις υποχρεώσεις της διοίκησης ή διαμορφώνουν επιβαρυντικές καταστάσεις για τους διοικούμενους. Συνήθως απορρίπτουν τα αιτήματά τους.

→ Η διάκριση μεταξύ ευμενών-δυσμενών είναι σημαντική, γιατί στις δυσμενείς απαιτείται να συνοδεύονται από αιτιολογία, καθώς και να διατηρείται το δικαίωμα της

προηγούμενης ακρόασης, ώστε να προστατεύονται τα συμφέροντα των διοικούμενων από τις επαχθείς συνέπειές τους.

- **Θετικές (ή Αρνητικές):** (Δεν) Γίνονται δεκτά αιτήματα των διοικουμένων ή (δεν) εγκρίνονται αποφάσεις άλλων δημόσιων νομικών προσώπων.
- **Συστατικές / Διαπλαστικές:** Ατομικές διοικητικές πράξεις με τις οποίες διαπλάθονται έννομες σχέσεις δημοσίου δικαίου, ιδρύονται – καταργούνται – τροποποιούνται δικαιώματα ή υποχρεώσεις. Π.χ. χορήγηση άδειας, διορισμός, μετάθεση, απόλυση. Είναι εκτελεστές διοικητικές πράξεις και προσβάλλονται δικαστικώς.
- **Διαπιστωτικές:** Ατομικές διοικητικές πράξεις με τις οποίες δεν θεσπίζεται ένας ατομικός κανόνας δικαίου, αλλά συνήθως αποτελούν προϋπόθεση για την έκδοση συστατικών διοικητικών πράξεων, λόγω της αυτοδίκαιης επέλευσης ενός γεγονότος ή της πλήρωσης συγκεκριμένης προϋπόθεσης. Π.χ. πράξη δια της οποίας διαπιστώνεται η συμπλήρωση συντάξιμης υπηρεσίας, η πράξη για τη λύση υπαλληλικής σχέσης λόγω παραίτησης, η οποία γίνεται αυτοδικαίως δεκτή μετά την πάροδο λ.χ. δύο μηνών από την υποβολή της. Είναι εκτελεστές διοικητικές πράξεις και προσβάλλονται δικαστικώς.
- **Βεβαιωτικές:** **ΔΕΝ είναι διοικητικές πράξεις με την τεχνική έννοια του όρου. ΔΕΝ προσβάλλονται δικαστικώς.** Δηλώνουν την εμμονή της Διοίκησης σε μια υφισταμένη κατάσταση, επιβεβαιώνουν μια προηγούμενη ρύθμιση, χωρίς να γίνεται μια νέα ουσιαστική έρευνα της υπόθεσης μετά από νέες αιτήσεις των διοικουμένων. Εάν, όμως, η Διοίκηση εμμένει στην ίδια ρύθμιση αλλά μετά από νέα ουσιαστική έρευνα της υπόθεσης, τότε η τελευταία αυτή πράξη είναι εκτελεστή και όχι βεβαιωτική.
- **Ρητή ατομική:** Έγγραφες, ψηφιακές, προφορικές ή δια κινήσεων (λ.χ. σήματα τροχονόμου).
- **Σιωπηρή ατομική:** Η σιωπή της Διοικήσεως ανήκει στις διοικητικές πράξεις. Θετική ή αρνητική ανάλογα τι ορίζεται στις διατάξεις. Σιωπηρή διοικητική πράξη και μάλιστα αρνητική είναι και η λεγόμενη «παρεμβαλλόμενη» άρνηση ή παράλειψη, η οποία είναι μια αρνητική πράξη που σιωπηρώς περιέχεται σε μια αντίθετη θετική πράξη. Π.χ. η πράξη με την οποία προάγονται κάποιοι δημόσιοι υπάλληλοι και όχι ο παραλειφθείς. Πότε έχω θετική ή αρνητική σιωπηρή πράξη κρίνεται **από το αν υπάρχει σχετική διάταξη νόμου**. Αν δεν έχω διάταξη νόμου,

θα υπάρχει αρνητική σιωπηρή πράξη: πχ. Αίτηση για χορήγηση άδειας καταστήματος – δεν απαντήθηκε – σιωπηρώς εγκρίθηκε γιατί μας το λέει ο νόμος.

ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΑ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ (και τυπικών νόμων/αποφάσεων)

- Αιτιολογία: έκθεση των νομικών και πραγματικών λόγων που οδήγησαν μια συγκεκριμένη ατομική διοικητική πράξη ή οδήγησαν στην άσκηση της διακριτικής ευχέρειας.
- **Εκ νόμου αιτιολογητέες** → αιτιολογία στο σώμα της πράξης: Δεν μπορεί να αναπληρωθεί από στοιχεία του φακέλου – Γράφει ο νόμος, πχ: «με αιτιολογημένη απόφαση». Μη αιτιολόγηση = **ΠΑΡΑΒΑΣΗ ΟΥΣΙΩΔΟΥΣ ΤΥΠΟΥ** ή εάν έχει σφάλματα απλώς, **ΠΑΡΑΒΑΣΗ ΚΑΤ' ΟΥΣΙΑΝ ΔΙΑΤΑΞΗΣ ΝΟΜΟΥ**.
- **Εκ φύσεως αιτιολογητέες** → αιτιολογία προκύπτουσα από το φάκελο. Αφορά τις πράξεις που εκδίδονται κατά διακριτική ευχέρεια και τις δυσμενείς πράξεις. Μη αιτιολόγηση = ΠΑΡΑΒΑΣΗ ΚΑΤ' ΟΥΣΙΑΝ ΔΙΑΤΑΞΗΣ ΝΟΜΟΥ.
- Απαγορεύεται η μεταγενέστερη αιτιολόγηση, πχ. δεν είναι εφικτή η έκθεση απόψεων της διοίκησης επί τη ευκαιρία της αίτησης ακύρωσης (βλ. κατωτέρω για απόψεις διοίκησης).
- Απαιτείται αναφορά των στοιχείων πραγματικών ή νομικών από τα οποία προκύπτει η ορθή εφαρμογή του κανόνα δικαίου. Δεν επιβάλλεται στη διοίκηση η κατάσταση πλήρους νομικού συλλογισμού. Πρέπει να μνημονεύονται οι εφαρμοστέες διατάξεις αλλά η παράλειψη τους δεν συνεπάγεται ακυρότητα της πράξης.
- Πρέπει να είναι **σαφής** (να μη στηρίζεται σε αντιφατικά στοιχεία), **ειδική** (όχι αόριστη, αλλά να αναπτύσσει διεξοδικά τη σκέψη λόγω της φύσης της υπόθεσης, αντίκρουση ισχυρισμών ενδιαφερομένων, συγκριτική αξιολόγηση των δεδομένων) και **επαρκής** (ορθή ερμηνεία κανόνα δικαίου και ορθή υπαγωγή πραγματικών περιστατικών ώστε να είναι τεκμηριωμένο το συνεχόμενο συμπέρασμα).

ΟΙ ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΕΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΕΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΔΕΝ ΑΙΤΙΟΛΟΓΟΥΝΤΑΙ, ΑΛΛΑ ΜΕ ΕΞΑΙΡΕΣΕΙΣ:

1. Αν προκύπτει υποχρέωση από το νόμο.

2. Όταν με κανονιστική πράξη θεσπίζονται εξαιρέσεις από υφιστάμενη κανονιστική πράξη.
3. Όταν αποκλίνει από την πρόταση ή τη γνώμη η οποία πρέπει να προηγηθεί της έκδοσής της.

(Κανονικά αυτά παρακάτω θα έπρεπε να τα χα βάλει στο κεφ. του Συνταγματικού, αλλά είπα για λόγους συνοχής να πάνε όλα τα σχετικά με αιτιολόγηση εδώ)

- **Υπάρχει διάταξη στο Σ που να προβλέπει την αιτιολόγηση νόμων;** **10 § 1 Σ** → αιτιολογημένη απάντηση αρχών κατόπιν έγγραφης αναφοράς, **11 § 2 Σ** → αιτιολογημένη απόφαση της αστυνομίας σε περίπτωση απαγόρευσης υπαίθριας συνάθροισης, **74 § 1 Σ** → αιτιολογική έκθεση που συνοδεύει υποχρεωτικά κάθε νομοσχέδιο και πρόταση νόμου.

- **Προβλέπεται από το Σύνταγμα η αιτιολογία των διοικητικών πράξεων;** Όπως έχει ήδη εκτεθεί, οι διοικητικές πράξεις διακρίνονται σε ατομικές, με τις οποίες θεσπίζονται ατομικοί κανόνες, και κανονιστικές, με τις οποίες θεσπίζονται απρόσωποι κανόνες. Μια διαφορά μεταξύ των δύο εντοπίζεται στην ανάγκη αιτιολογίας τους. Αιτιολογία είναι η αναφορά των κανόνων δικαίου που ρυθμίζουν την έκδοση της διοικητικής πράξης, της διαπίστωσης ότι συντρέχουν οι πραγματικές και νομικές καταστάσεις ενόψει των οποίων επιτρέπεται/επιβάλλεται η έκδοση της πράξης, της διαπίστωσης της συνδρομής των σχετικών πραγματικών περιστατικών, καθώς και των σκέψεων του διοικητικού οργάνου. Συνεπώς, τα στοιχεία της αιτιολογίας μπορούν να αφορούν είτε τη νομιμότητα είτε τη σκοπιμότητα της πράξης, όταν εκδίδεται βάσει διακριτικής ευχέρειας. Οι ατομικές διοικητικές πράξεις χρήζουν σαφούς, ειδικής, επαρκούς αιτιολογίας βάσει των **17 §§ 1 και 3 ΚΔΔιαδ** είτε είναι επωφελείς είτε είναι δυσμενείς. Η αιτιολογία πρέπει να περιέχεται στο σώμα της διοικητικής πράξης μόνον όταν η σχετική υποχρέωση προβλέπεται ρητώς στον νόμο, αλλιώς η παράλειψη συνιστά παράβαση ουσιώδους τύπου. Στις περιπτώσεις που η αιτιολογία δεν επιβάλλεται ρητά στο νόμο, τότε η παράλειψή της συνιστά παράβαση κατ' ουσίαν διάταξης του νόμου. Οι κανονιστικές διοικητικές πράξεις δεν έχουν ανάγκη αιτιολογίας, εκτός εάν η αιτιολογία απαιτείται ρητά από τον νόμο ή αυτό προκύπτει σαφώς, όπως στην

περίπτωση των αόριστων νομικών εννοιών ή σε ρυθμίσεις που επιβαρύνουν τον διοικούμενο (πχ πολεοδομικά σχέδια). Η διάταξη του **άρθρου 10 § 1 Σ**, υποχρεώνει τις αρχές να απαντούν αιτιολογημένα στις αιτήσεις των πολιτών. Επιπλέον, μπορούμε να θεωρήσουμε πως προβλέπεται στο Σ βάσει της αρχής του κράτους δικαίου, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 25 § 1 και της αρχής της νομιμότητας, από τις οποίες απορρέει η αρχή της φανερής δράσης της διοίκησης και της διαφάνειας, ενώ μπορεί να γίνει σύνδεση με το δικαίωμα δικαστικής προστασίας και προηγούμενης ακρόασης του 20 § 1 Σ.

- **Αιτιολογούνται οι τυπικοί νόμοι;** Ναι και συνταγματικό έρεισμα αποτελεί το **άρθρ. 74 Σ**, που ορίζει την υποχρέωση του νομοθέτη να αιτιολογεί τους νόμους που ψηφίζει. Η γενική υποχρέωση αιτιολογίας των νόμων μπορεί να αναζητηθεί στην αρχή της φανερής δράσης των κρατικών οργάνων, στην αναγνωρισιμότητα, στην προσβασιμότητα και στη σαφήνεια των νόμων, στην ασφάλεια δικαίου που επιβάλλει την ομοιόμορφη ερμηνεία και εφαρμογή των γενικών και απρόσωπων κανόνων, καθώς επίσης στη διασφάλιση της αποτελεσματικότητας του ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων (άρθρα 93 § 4 και 87 § 2 Σ) και στη συναφή αποτελεσματική παροχή δικαστικής προστασίας (20§1 Σ). Εξάλλου, η ειδικότερη υποχρέωση του νομοθέτη να θεμελιώνει ο ίδιος τις επιλογές του θα μπορούσε να βρει έρεισμα και στη διάκριση των κρατικών λειτουργιών (26 § 1 Σ), η οποία δεν επιτρέπει στον δικαστή να υποκαθιστά τον νομοθέτη, συγκροτώντας αυτός το πρώτον την αιτιολογία των πράξεων του δεύτερου κατά τον έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων.

→ 3 περίοδοι νομολογίας του ΣτΕ σχετικά με τον έλεγχο της αιτιολογίας των τυπικών νόμων:

1. **Περίοδος ατελούς ελέγχου:** έλεγχος αιτιολογίας χωρίς υποχρέωση αιτιολογίας
   Μέχρι πριν από λίγα χρόνια, στη θεωρία και στη νομολογία, γινόταν παραδοσιακώς δεκτό ότι, καταρχήν, δεν συντρέχει υποχρέωση αιτιολογίας των γενικών και απρόσωπων κανόνων δικαίου. Λόγω του γενικού τους χαρακτήρα, αυτοί οι κανόνες αφορούν εξ ορισμού έναν εκ των προτέρων απροσδιόριστο αριθμό ενδιαφερομένων πολιτών ή νομικών καταστάσεων και, συνεπώς, είναι ιδιαιτέρως δυσχερής η επίκληση συγκεκριμένων λόγων που στηρίζουν τις επιλογές των οργάνων που θέσπισαν τους σχετικούς κανόνες. Άρα: Σαφής

παρέκκλιση από την αρχή της διάκρισης των κρατικών λειτουργιών και, ευρύτερα, από το Κράτος Δικαίου.

2. **Περίοδος ωρίμανσης ελέγχου:** η παράλειψη αιτιολογίας του νόμου ως αυτοτελής λόγος αντισυνταγματικότητάς του Το ΣτΕ έκανε ρητώς λόγο για περιπτώσεις στις οποίες ο νομοθέτης έχει υποχρέωση αιτιολογίας: **α)** στους ατομικούς νόμους χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού → πρόκειται για απόκλιση από την αρχή της διάκρισης των λειτουργιών (ο νομοθέτης επιλαμβάνεται διοικητικής δραστηριότητας) και άρα αυτή η απόκλιση πρέπει να αιτιολογείται, **β)** στους νομοθετικούς περιορισμούς της οικονομικής ελευθερίας → πρέπει να προκύπτει από τη ρύθμιση ή από την αιτιολόγηση ο συνταγματικώς θεμιτός σκοπός δημοσίου συμφέροντος για τον οποίο επιβάλλονται οι εν λόγω περιορισμοί, **γ)** στο πλαίσιο της προαγωγής της καλής νομοθέτησης → της βελτίωση της διαδικασίας παραγωγής του νομοθετικού έργου Άρα: Προαγωγή δικαιοκρατικής αντίληψης ότι, σε όλα τα επίπεδα, διαδικαστικά και ουσιαστικά, ο νομοθέτης δεν είναι φορέας ελευθερίας, αλλά αρμοδιότητας που επικαθορίζεται από τους υπερκείμενους συνταγματικούς και υπερεθνικούς κανόνες που διέπουν τη δράση του.
3. **Περίοδος επιλεκτικού ελέγχου:** οι παλινδρομήσεις της νομολογίας στο πλαίσιο της δημοσιονομικής κρίσης → **α)** αυτοσυγκράτηση ως προς τον έλεγχο αιτιολογίας → το ΣτΕ αυτοπεριορίστηκε, αποφεύγοντας τον έλεγχο αιτιολογίας σε απόφαση του που αφορούσε το Πρώτο Μνημόνιο, **β)** ανάπτυξη ενός αντίστροφου δημοσιονομικού ακτιβισμού που αναιρεί την υποχρέωση αιτιολογίας → υποκατάσταση του νομοθέτη από το δικαστήριο μέσω της πρωτογενούς από αυτό συγκρότησης της αιτιολογίας και στήριξης του ελεγχόμενου νόμου, **γ)** επέκταση της υποχρέωσης αυτή σε νέους τομείς νομοθετικής δράσης, λόγω μίας νεοπαγούς αξιολογικής ιεράρχησης συνταγματικών αγαθών.

Η υποχρέωση του νομοθέτη να αιτιολογεί, κατά τρόπο ρητό και σαφή, τις σχετικές επιλογές του εγγυάται τον ορθολογικό χαρακτήρα της νομοθετικής δράσης και διασφαλίζει την αποτελεσματικότητα του δικαστικού της ελέγχου. Καμία συνθήκη δεν μπορεί να δικαιολογήσει απαλλαγή από την υποχρέωση του νομοθέτη να αιτιολογεί τους νόμους που ψηφίζει, καθώς μια τέτοια απαλλαγή θα σήμαινε αναίρεση τόσο της υποχρέωσης ορθολογικού σχεδιασμού της νομοθέτησης όσο και

του ίδιου του δικαστικού ελέγχου βάσει ιδίως της αρχής της αναλογικότητας. Ο νομοθέτης οφείλει να αιτιολογεί σαφώς και εμπεριστατωμένως τις αποφάσεις του, αναλογικώς προς τις συνθήκες άσκησης του νομοθετικού έργου. Ενόψει της αρχής της διάκρισης των κρατικών λειτουργιών, ο δικαστής δεν μπορεί να συγκροτεί πρωτογενώς την τυχόν ελλείπουσα ή ατελή αιτιολογία του νόμου. Η δε σαφής και εμπεριστατωμένη θεμελίωση των νόμων από τον ίδιο τον νομοθέτη συμβάλλει και στην οριοθέτηση του θεσμικού ρόλου του δικαστή, μη διευκολύνοντάς τον να υποκαθιστά αυθαίρετα τον νομοθέτη. Άλλωστε, το Κράτος Δικαίου, ως διαρκές αίτημα, αποτελεί εγγύηση απέναντι στον κίνδυνο οποιασδήποτε κρατικής αυθαιρεσίας, όχι μηχανισμό μεταφοράς του εν λόγω κινδύνου από τον νομοθέτη στον δικαστή.

- **Αιτιολογούνται οι κανονιστικές πράξεις;** Οι κανονιστικές πράξεις θεσπίζουν απρόσωπους κανόνες και καταρχήν δεν χρήζουν αιτιολογίας. Ως προς αυτές, ελέγχεται μόνον εάν τηρούνται τα όρια της οικείας εξουσιοδοτικής διάταξης. Το σκεπτικό πίσω από αυτό το καθεστώς είναι ότι, λόγω του γενικού και απρόσωπου χαρακτήρα των κανόνων που θεσπίζουν, αυτές οι πράξεις αφορούν εξ ορισμού έναν εκ των προτέρων απροσδιόριστο αριθμό ενδιαφερομένων πολιτών ή νομικών καταστάσεων και, συνεπώς, είναι ιδιαιτέρως δυσχερής η επίκληση συγκεκριμένης αιτιολογίας τους. Αιτιολογούνται μόνο όταν αυτό προβλέπεται ρητά από τον νόμο ή όταν αυτό προκύπτει σαφώς: ιδίως όταν οι πράξεις εκδίδονται βάσει ορισμένων κριτήριων (πχ. αόριστες νομικές έννοιες) ή ορισμένων προϋποθέσεων που ορίζει η εξουσιοδοτική διάταξη (πχ. πρόβλεψη προηγούμενης γνωμοδοτικής διαδικασίας) ή όταν η αιτιολογία επιβάλλεται από το ρυθμιστέο αντικείμενο (πχ όταν επιβάλλονται οικονομικές επιβαρύνσεις στους πολίτες ή όταν εισάγονται πολεοδομικές ρυθμίσεις). Αντίθετα, όλες οι ατομικές διοικητικές πράξεις αιτιολογούνται, κατά το 17 ΚΔΔιαδ.

- **Αιτιολογούνται οι δικαστικές αποφάσεις;** Ναι. Συνταγματική θεμελίωση : **93 § 3 Σ** (οι δικαστικές αποφάσεις πρέπει να έχουν ειδική και εμπεριστατωμένη αιτιολογία). Στην αιτιολογία της απόφασής του, κάθε δικαστής θεμελιώνει τις επιλογές του ως προς την ερμηνεία των κανόνων δικαίου και των γενικών αρχών που επικαλείται και εφαρμόζει. Οποιαδήποτε δικαστική κρίση και, ιδίως, μια κρίση

περί της (αντι)συνταγματικότητας ενός νόμου πρέπει να είναι προσηκόντως αιτιολογημένες, γεγονός που επιτρέπει να γίνουν αντιληπτές η έκταση και η ένταση του σχετικού δικαστικού ελέγχου. Η αιτιολογία των δικαστικών αποφάσεων διευκολύνει την πλήρη κατανόηση των τελευταίων, τη συμμόρφωση με αυτές, αλλά και τον έλεγχό τους. Για τον λόγο αυτό ελέγχονται και οι πλημμέλειες της αιτιολογίας μίας απόφασης με το ένδικο μέσο της αίτησης αναίρεσης, κατά 56 § 2 πδ 18/1989. Η αιτιολογία των δικαστικών αποφάσεων όλων των δικαστηρίων (πολιτικών, ποινικών, διοικητικών) απορρέει και από το δικαίωμα της δίκαιης δίκης, το οποίο κατοχυρώνεται και στο άρθρ. 6 της ΕΣΔΑ.

ΚΑΤΑΡΓΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΚΛΗΣΗ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ

21 ΚΔΔ

- Κατάργηση: άρση ισχύος για το μέλλον (ex nunc).
- Ανάκληση: άρση ισχύος είτε για το μέλλον είτε αναδρομικώς (ex tunc).

ΠΑΡΑΝΟΜΕΣ ΕΥΜΕΝΕΙΣ	**ΠΑΡΑΝΟΜΕΣ ΔΥΣΜΕΝΕΙΣ**	**ΝΟΜΙΜΕΣ ΕΥΜΕΝΕΙΣ**	**ΠΑΡΑΝΟΜΕΣ ΕΥΜΕΝΕΙΣ**
Ανακαλούνται για λόγους νομιμότητας (πλάνη περί τα πράγματα: εσφαλμένη αντίληψη περί συνδρομής πραγματικών περιστατικών) εντός εύλογου χρόνου (εντός 5ετίας) + αποζημίωση.	Ανακαλούνται ακώλυτα. Εξαίρεση τα δικαιώματα καλόπιστων τρίτων λόγω παρόδου ικανού χρόνου.	Καταρχήν δεν ανακαλούνται, γιατί έχουν απορρεύσει από αυτές δικαιώματα – ούτε αν προβεί η διοίκηση σε νέα εκτίμηση δεδομένων που συνέτρεχαν κατά την έκδοση της πράξης.	Ανακαλούνται ακώλυτα. Εξαίρεση τα δικαιώματα καλόπιστων τρίτων λόγω παρόδου ικανού χρόνου.
Πέραν εύλογου χρόνου αν: i Δόλια συμπεριφορά διοικούμενου ii Λόγοι δημοσίου συμφέροντος iii Συμμόρφωση σε ακυρωτική απόφαση		ΕΞΑΙΡΕΣΕΙΣ: για λόγους δημοσίου συμφέροντος (με ειδική αιτιολογία), μη συμμόρφωση διοικούμενου με όρους ισχύος, μη συνδρομή προϋποθέσεων έκδοσης, άπρακτη προθεσμία προς ενέργεια, ύπαρξη επιφύλαξης ανάκλησης, μη απόρροια	

Να μη θίγονται δικαιώματα τρίτων!!!		δικαιωμάτων ή εννόμων συμφερόντων (γεγονός που την καθιστά βασικά άχρηστη)	
ΕΝΕΡΓΕΙ ΑΝΑΔΡΟΜΙΚΑ		ΕΝΕΡΓΕΙ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ	

- Καταρχήν υπάρχει διακριτική ευχέρεια προς ανάκληση ή μη διοικητικής πράξης, ακόμη κι αν υπάρχει αίτηση του διοικούμενου.
- Η απόρριψη, ωστόσο, πρέπει να είναι ρητή και να φέρει αιτιολογία, ώστε να καθίσταται εφικτός ο δικαστικός έλεγχος.
- **ΑΝ ΥΠΑΡΧΕΙ ΔΕΣΜΙΑ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΑ ΠΡΟΣ ΑΝΑΚΛΗΣΗ ΚΑΙ Η ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΔΕΝ ΑΝΑΚΑΛΕΙ = ΠΟΝΕ.** Περιπτώσεις που υφίσταται δέσμια αρμοδιότητα:

  1) Ύπαρξη ρητής υποχρέωσης ανάκλησης, ρητής ή συναγόμενης.

  2) Υποχρέωση συμμόρφωση σε ακυρωτική απόφαση επί ατομικής διοικητικής πράξης.

  3) Κήρυξη νομοθετικής διάταξης ως αντισυνταγματικής απ' το ΑΕΔ.

  4) Μακροχρόνια αδράνεια της Διοίκησης, ιδίως σε περιπτώσεις που αφορούν ακίνητα (απαλλοτριώσεις, αναδασμός).

  5) Αλλαγή της νομολογίας προς το ευμενέστερο στις κοινωνικοασφαλιστικές παροχές ή όταν εισφέρονται νέα στοιχεία.

  6) Όμοιες πράξεις (ίδιο νομικό έρεισμα), κατόπιν αίτησης εντός ευλόγου χρονικού διαστήματος κι εφόσον δε θίγονται καλόπιστα κεκτημένα δικαιώματα, εκτός αν υπάρχει υπέρτερο δημόσιο συμφέρον.

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ

- Η διοικητική πράξη αποτελεί δήλωση βούλησης διοικητικού οργάνου (σύμφωνα με το οργανικό κριτήριο). Το διοικητικό όργανο ανήκει στα δημόσια όργανα, δηλαδή είναι όργανο της έννομης τάξης το οποίο έχει την αρμοδιότητα (εκ του νόμου προβλεπόμενη ικανότητα, εξουσία) να θεσπίζει μονομερώς κανόνες δικαίου.

- **<u>ΟΡΙΣΜΟΣ:</u>** οριζόμενα κατά τρόπο αφαιρετικό, διοικητικά είναι όσα δημόσια όργανα δεν ανήκουν στη νομοθετική ή τη δικαστική εξουσία. Ο ορισμός αυτός δεν καθορίζει βεβαίως τα ουσιώδη χαρακτηριστικά της έννοιας «διοικητικό όργανο». Κατ' άλλη προσέγγιση, διοικητικά είναι όσα δημόσια όργανα συνδέονται με το όργανο που λέγεται «Κυβέρνηση» –έννοια ευρεία που περιλαμβάνει και τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας– με σχέση ιεραρχίας ή διοικητικής εποπτείας. Ο ορισμός αυτός δεν καταλαμβάνει τις ανεξάρτητες διοικητικές αρχές, στις οποίες δεν ασκείται από μέρους του κράτους ούτε ιεραρχικός έλεγχος ούτε διοικητική εποπτεία. **<u>Θα μπορούσε να προταθεί, ως περιγραφικός ορισμός, ο εξής: το διοικητικό όργανο είναι οργανωτική μονάδα που αποτελεί αυτοτελές υποκείμενο αρμοδιοτήτων (εκ του νόμου προβλεπόμενη ικανότητα/εξουσία διενέργειας νομικών πράξεων ή υλικών ενεργειών) και είναι εντεταγμένη σε νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου προς εξυπηρέτηση των σκοπών δημοσίου συμφέροντος που έχουν ανατεθεί στο εν λόγω νομικό πρόσωπο.</u>**
- Τα διοικητικά όργανα είναι ενσωματωμένα είτε στο νομικό πρόσωπο του Δημοσίου είτε στα άλλα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου (νπδδ) που απαρτίζουν τη Δημόσια Διοίκηση υπό οργανική έννοια. Οι κανόνες δικαίου που καθορίζουν την οργάνωση κάθε νπδδ προβλέπουν τη σύσταση των οργάνων του και τις αρμοδιότητές τους. Τα όργανα αυτά αποτελούνται από φυσικά πρόσωπα, που συνδέονται με το νπδδ με μια ειδική νομική σχέση, η οποία έχει προαιρετικό ή, σπανιότερα, υποχρεωτικό χαρακτήρα. Προαιρετικό χαρακτήρα έχει η σχέση αυτή όταν διαμορφώνεται με τη βούληση του φυσικού προσώπου, που επιθυμεί τη σχέση αυτή, η οποία τελικώς δημιουργείται μονομερώς με την έκδοση της διοικητικής πράξης του διορισμού και την αποδοχή, ή την εκλογή ή τη σύμβαση. Η σχέση έχει υποχρεωτικό χαρακτήρα όταν ιδρύεται απευθείας από τον νόμο, ανεξαρτήτως της βούλησης του φυσικού προσώπου, όπως στην περίπτωση των κληρωτών και των εφέδρων που υπηρετούν στις ένοπλες δυνάμεις.
- Τα όργανα αυτά μπορούν να διακριθούν σε όργανα με τη στενή έννοια του όρου και όργανα με την ευρεία έννοια του όρου. Όργανα με τη στενή έννοια του όρου είναι εκείνα που κατά την άσκηση της αρμοδιότητάς τους δηλώνουν τη βούληση του νομικού προσώπου στο οποίο ανήκουν με τη διενέργεια νομικών πράξεων (μονομερών ή συμβατικών). Τα διοικητικά όργανα εν στενή έννοια που ανήκουν στο Δημόσιο καλούνται και διοικητικές αρχές.

- Η **ίδρυση** των διοικητικών οργάνων γίνεται πάντοτε σε σχέση με ορισμένο δημόσιο νομικό πρόσωπο, στο οποίο εντάσσονται και ανήκουν. Ίδρυση διοικητικών οργάνων ανεξάρτητων από δημόσιο νομικό πρόσωπο δεν είναι νοητή. Η ίδρυση διοικητικών οργάνων στο πλαίσιο συγκεκριμένου δημοσίου νομικού προσώπου ή οργανωτικής ενότητας συμπίπτει συνήθως με τη θέσπιση του Οργανισμού του εν λόγω νομικού προσώπου. Ο Οργανισμός θεσπίζεται κατά κανόνα με Προεδρικό Διάταγμα που εκδίδεται μετά από νομοθετική εξουσιοδότηση. Ο Οργανισμός προβλέπει θέσεις εξειδικευμένων καθηκόντων (π.χ. Γενικός Διευθυντής), τις οποίες καταλαμβάνουν εξ υπαρχής συγκεκριμένα πρόσωπα, καθώς επίσης και μεγαλύτερο ή μικρότερο αριθμό θέσεων ορισμένης διαβάθμισης, που δεν αντιστοιχούν σε συγκεκριμένα καθήκοντα, τις οποίες καταλαμβάνουν αδιακρίτως, όσοι έχουν τα προσόντα του νόμου.
- Από τη σύσταση διακρίνεται η **ολοκλήρωση** του οργάνου, δηλαδή ο καθορισμός, μεταξύ των κατηγοριών που προβλέπει ο νόμος, των συγκεκριμένων φυσικών προσώπων που θα ασκήσουν τις οργανικές λειτουργίες. Η ολοκλήρωση των συλλογικών διοικητικών οργάνων καλείται ειδικότερα συγκρότηση των οργάνων αυτών.
- Το μονομελές διοικητικό όργανο, για να είναι ικανό να εκδώσει τη διοικητική πράξη, πρέπει να έχει νόμιμη υπόσταση, δηλαδή να έχουν τηρηθεί όλες οι προϋποθέσεις που προβλέπουν οι σχετικοί κανόνες δικαίου υπό τις οποίες το φυσικό πρόσωπο που είναι φορέας του οργάνου αποκτά την ιδιότητα διοικητικού οργάνου. Για να λάβει νόμιμη υπόσταση το διοικητικό όργανο πρέπει να μεσολαβήσει μια ειδική πράξη, δηλαδή είτε εκλογή και επικύρωσή της είτε διορισμός του προσώπου που το αποτελεί. Επομένως, όταν ένα όργανο ολοκληρωθεί κατά νόμο, λέμε ότι έχει νόμιμη υπόσταση. Όταν ένα όργανο έχει νόμιμη υπόσταση, οι πράξεις που εκδίδει, ασκώντας νόμιμα την αρμοδιότητά του, είναι νομικά έγκυρες, με την έννοια ότι αποτελούν, από την έκδοσή τους, μέρος της έννομης τάξης.
- Το όργανο που δεν έχει ολοκληρωθεί κατά νόμο, λέμε ότι δεν έχει νόμιμη υπόσταση. Έτσι, νόμιμη υπόσταση δεν έχει το όργανο, **(α)** όταν δεν υπάρχει πράξη επιλογής του (δηλαδή διορισμός, εκλογή και επικύρωσή της). Στην περίπτωση αυτή, το φυσικό πρόσωπο αναλαμβάνει αυτόβουλα την άσκηση των οργανικών λειτουργιών, δηλαδή χωρίς την έγκριση ή συναίνεση της Διοίκησης. Νόμιμη

υπόσταση δεν έχει ακόμη το όργανο, **(β)** όταν η πράξη επιλογής του φυσικού προσώπου είναι ανυπόστατη είτε διότι προέρχεται από όργανο που έδρασε «καθ' υπέρβαση καθηκόντων» ή «καθ' υπέρβαση της κατά κλάδο αρμοδιότητάς του» (πχ ο Γενικός Γραμματέας της Αποκεντρωμένης Διοίκησης διορίστηκε με απόφαση του Υπουργού Ναυτιλίας), είτε διότι δεν δημοσιεύθηκε ενώ ήταν δημοσιευτέα. Οι πράξεις του προσώπου που εμφανίσθηκε ως διοικητικό όργανο χωρίς να λάβει νόμιμη υπόσταση δεν έχουν χαρακτήρα διοικητικής πράξης, αλλά είναι ανύπαρκτες ή ανυπόστατες από την άποψη του διοικητικού δικαίου. Όταν ένα όργανο δεν έχει νόμιμη υπόσταση, οι πράξεις του θεωρούνται ανύπαρκτες, ανυπόστατες και δεν είναι νομικά δεσμευτικές.

- Η νόμιμη υπόσταση του μονομελούς οργάνου διαρκεί έως την ανάκληση ή την ακύρωση ή γενικά την παύση της ισχύος (με παραίτηση ή έκπτωση) της πράξης εκλογής ή διορισμού του προσώπου που το αποτελεί ή έως τη λήξη της θητείας του. Πράξεις που εκδίδονται μετά τη λήξη της νόμιμης υπόστασης του οργάνου ή με συμμετοχή του οργάνου αυτού είναι ακυρώσιμες.
- Η σύσταση ενός διοικητικού οργάνου, λοιπόν, πρέπει να προβλέπεται ρητά είτε στο Σύνταγμα είτε από νομοθετική πράξη είτε από κανονιστική πράξη της διοίκησης που εκδίδεται βάσει νομοθετικής εξουσιοδότησης.
- **Μονομελή:** διορισμός ή εκλογή.
- **Συλλογικά:** τουλάχιστον 3 μέλη, κοιτάμε αρ. 13 ΚΔΔ.
- **De facto διοικητικό όργανο:** Εάν η πράξη διορισμού ή εκλογής του προσώπου που αποτελεί το μονομελές διοικητικό όργανο δεν είναι ανυπόστατη, αλλά απλώς παράνομη, αυτό δεν επιδρά στο κύρος των διοικητικών πράξεων που έχει εκδώσει. Εν προκειμένω δηλαδή, υπάρχει πράξη ολοκλήρωσης του οργάνου, αλλά αυτή είναι παράνομη. Το όργανο αυτό ονομάζεται συνήθως de facto διοικητικό όργανο. Αναγκαίος όρος για να θεωρηθεί ένα όργανο ως de facto είναι να υπάρχει πράξη διορισμού ή εκλογής του προσώπου που το αποτελεί, η οποία είναι μεν παράνομη, αλλά δημιουργεί αντικειμενική επίφαση νομιμότητας. Επίφαση νομιμότητας υπάρχει όταν με τις συνθήκες υπό τις οποίες ασκούσε τα καθήκοντά του το όργανο το οποίο είχε διοριστεί ή εκλεγεί παράνομα, ο καλόπιστος και σώφρων διοικούμενος μπορούσε εύλογα να θεωρήσει ότι το πρόσωπο αυτό είχε αποκτήσει νόμιμα την ιδιότητα του διοικητικού οργάνου. Με άλλα λόγια, η κοινή πλάνη δημιουργεί δίκαιο (ΣτΕ 233/1946). Δεν υπάρχει επίφαση νομιμότητας εάν η πράξη

διορισμού ή εκλογής είναι ανυπόστατη και όχι απλώς παράνομη. Το de facto όργανο παύει να υπάρχει μόνον όταν ακυρωθεί ή ανακληθεί η πράξη του διορισμού ή της επικύρωσης της εκλογής του προσώπου που είναι ο φορέας του. Οι πράξεις του de facto οργάνου είναι έγκυρες και δεσμευτικές, εάν βεβαίως δεν πάσχουν ακυρότητα από άλλο λόγο. Ο κανόνας αυτός ανταποκρίνεται στην ανάγκη της σταθερότητας και της ασφάλειας των νομικών καταστάσεων που έχουν δημιουργηθεί και της προστασίας όλων των διοικουμένων, οι οποίοι εύλογα πίστευαν ότι το διοικητικό όργανο είχε νόμιμη υπόσταση και, επομένως, δεν επιτρέπεται να υποστούν τις συνέπειες της υφισταμένης, αλλά όχι εμφανούς παρανομίας. Το γεγονός ότι ο σώφρων διοικούμενος δεν διατηρεί την παραμικρή αμφιβολία για την εγκυρότητα της πράξης εκλογής ή διορισμού του de facto οργάνου, οδηγεί το δίκαιο να αναγνωρίζει, κατ' επιείκεια, ως έγκυρες τις πράξεις του.

ΣΥΝΘΕΤΗ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

- Έχουμε μια αλληλουχία, **διαδοχή εκτελεστών διοικητικών πράξεων** οι οποίες όλες υπακούν σε έναν ενιαίο σκοπό που θέτει ο νόμος.
- Κάθε επιμέρους πράξη αποτελεί τη νόμιμη προϋπόθεση έκδοσης της επόμενης.
- Για αυτό τον λόγο, αυτές οι διοικητικές πράξεις έχουν το εξής χαρακτηριστικό: **η κάθε νεότερη από αυτές εντός της ίδιας συνθέτης διοικητικής ενέργειας ενσωματώνει τις προηγούμενες.** Η τελική πράξη της συνθέτης διοικητικής ενέργειας να ενσωματώνει όλες τις προηγούμενες κατά τέτοιο τρόπο, ώστε εάν μια από τις προηγούμενες είναι ελαττωματική, και η τελευταία πράξη της συνθέτης διοικητικής πράξης έχει την ίδια νομική πλημμέλεια, πχ διαδικασία περιβαλλοντικής αδειοδότησης, διαδικασία με την οποία διορίζεται ένας δημόσιος υπάλληλος.
- ΠΡΟΣΒΑΛΛΟΥΜΕ ΤΗΝ ΤΕΛΙΚΗ!!! ΑΚΟΜΑ ΚΑΙ ΓΙΑ ΠΛΗΜΜΕΛΕΙΕΣ ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΩΝ!!!!!!!!!

ΠΑΡΑΛΕΙΨΗ ΟΦΕΙΛΟΜΕΝΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ (ΠΟΝΕ)

ΚΔΔικ 63 παρ. 2: *«Παράλειψη υπάρχει όταν η διοικητική αρχή, αν και υποχρεούται κατά νόμο, δεν εκδίδει εκτελεστή ατομική διοικητική πράξη για να ρυθμίσει ορισμένη έννομη σχέση. Η παράλειψη συντελείται με την πάροδο άπρακτης της προθεσμίας που τυχόν τάσσει ο νόμος για την έκδοση, είτε αυτεπαγγέλτως είτε ύστερα από αίτηση του ενδιαφερομένου, της πράξης αυτής. Στην τελευταία αυτήν περίπτωση (σιωπηρή άρνηση), αν από το νόμο δεν τάσσεται τέτοια προθεσμία, η παράλειψη συντελείται με την πάροδο άπρακτου τριμήνου από την υποβολή της σχετικής αίτησης στη Διοίκηση. Η κατά τις προηγούμενες περιόδους παράλειψη συντελείται, επίσης, με την έκδοση θετικής διοικητικής πράξης από την οποία συνεπάγεται εμμέσως η βούληση της Διοίκησης να μην προβεί στη ρύθμιση ορισμένης έννομης σχέσης.»*

1. **Δέσμια αρμοδιότητα διοίκησης** να απαντήσει (υποχρέωση να απαντήσει και να εκδώσει πράξη με συγκεκριμένο περιεχόμενο).

Δέσμια αρμοδιότητα: υποχρέωση του διοικητικού οργάνου να εκδώσει διοικητικής πράξη εφόσον συντρέχουν οι νόμιμες προϋποθέσεις. Η δέσμευση είναι πλήρης και απόλυτη, πχ. υποχρέωση έκδοσης οικοδομικής άδειας υπό προυποθέσεις.

Διακριτική ευχέρεια: δυνατότητα επιλογής μεταξύ πολλαπλών νομικών λύσεων, πχ. ποιο άτομο θα επιλεγεί για να προαχθεί σε μία θέση.

Σημασία διάκρισης: διαφορετική ένταση δικαστικού ελέγχου. Στη δέσμια αρμοδιότητα εξετάζεται η ορθή εφαρμογή, η υπαγωγή και η πλάνη περί τα πράγματα, ενώ στη διακριτική ευχέρεια εξετάζεται αν έχουν τηρηθεί τα άκρα όρια του νόμιμου φάσματος.

2. Υποβολή **νομότυπου αιτήματος** από τον πολίτη ή **υποχρέωση από το νόμο**.
3. **Σαφής προθεσμία** απάντησης διοίκησης, ειδάλλως (αν δεν υπάρχει σαφής προθεσμία) **3μηνο**.

Ειδικές περιπτώσεις ΠΟΝΕ:

- άρνηση ανάκλησης ομοίων πράξεων
- άρνηση συμμόρφωσης με σύμφωνη γνώμη
- πάροδος τριμήνου επί ενδικοφανούς προσφυγής
- επί σύνθετης διοικητικής ενέργειας

ΑΣΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ ΔΗΜΟΣΙΟΥ

- Για τη στοιχειοθέτηση της αστικής (αποζημιωτικής) ευθύνης του Δημοσίου και των λοιπών δημοσίων νομικών προσώπων απαιτείται να συντρέχουν σωρευτικά, βάσει των διατάξεων **105 και 106 ΕισΝΑΚ**, οι εξής προϋποθέσεις: **α)** *παράνομη πράξη ή παράλειψη της Διοίκησης*, ήτοι κάθε είδους συμπεριφορά της, η οποία αντίκειται στο θετό αναγκαστικό δίκαιο **β)** *ζημία του διοικούμενου*, περιουσιακής ή ηθικής φύσεως **γ)** *αιτιώδης συνάφεια* μεταξύ της παρανομίας του Δημοσίου και της ζημίας του διοικουμένου **δ)** *παράβαση εκ μέρους της Διοίκησης κανόνα δικαίου* που έχει τεθεί για την προστασία των δικαιωμάτων του διοικουμένου και όχι μόνο για τη διασφάλιση του δημοσίου συμφέροντος **ε)** *καταλογισμός της παράνομης συμπεριφοράς σε όργανο του Δημοσίου*, υπό την έννοια ότι αυτή θα πρέπει να έλαβε χώρα κατά τη άσκηση των καθηκόντων του.
- Το Δημόσιο καλείται να ανορθώσει την περιουσιακής φύσεως ζημία του διοικούμενου, ήτοι τη βλάβη που υπέστη το δικαίωμά του.
- Αποκαθίσταται η **θετική ζημία** του υπό την έννοια της πραγματικής μείωσης της περιουσίας του λόγω των υλικών καταστροφών του αυτοκινήτου του. Παράλληλα ανορθώνεται και η **ηθική βλάβη** που υπέστη λόγω της ψυχικής και σωματικής ταλαιπωρίας του από το συμβάν. Δεν λαμβάνεται προφανώς υπόψιν η από διαθέσεως αξία του αντικειμένου, αλλά μόνο η αντικειμενική, πχ. στη ζημία αυτοκινήτου, δε λαμβάνεται υπόψιν το μέγεθος που προσδίδει ο Α στη ζημία που υπέστη για συναισθηματικούς και ηθικούς λόγους.
- Για τη θεμελίωση της αστικής ευθύνης του Δημοσίου απαιτείται **αιτιώδης συνάφεια** μεταξύ της παρανομίας και της επελθούσας ζημίας. Η συνάφεια αυτή θα πρέπει να είναι πρόσφορη, ήτοι βάσει των διδαγμάτων της πείρας και της κοινής λογικής, καθώς και των πραγματικών δεδομένων της συγκεκριμένης περίστασης, η παράλειψη να ήταν αντικειμενικά ικανή σύμφωνα με τη συνήθη πορεία των πραγμάτων να επιφέρει τη ζημία (**κριτήριο της πρόσφορης αιτιότητας** που εστιάζει στη δυνατότητα της ζημιογόνου συμπεριφοράς να προκαλέσει στη συγκεκριμένη περίσταση τη ζημία). Δεν θεμελιώνεται ευθύνη του Δημοσίου, όταν λαμβάνει χώρα ένα διακοπτικό γεγονός που αναιρεί τη σχέση της παρανομίας με τη ζημία. Ως τέτοιο λογίζεται κάθε αιφνίδιο και απρόβλεπτο γεγονός που έπεται της ζημιογόνου συμπεριφοράς και επιδρά καταλυτικά στα έννομα αγαθά του διοικουμένου, ώστε να διακόπτει τον αρχικό συνάφεια μεταξύ συμπεριφοράς της

Διοίκησης και ζημίας. Εάν λόγω αυτού του γεγονότος μεγεθύνεται απλώς η ζημία, τότε η Διοίκηση ευθύνεται μόνο για την προκληθείσα βλάβη πριν την επέλευση αυτού.

- Η Διοίκηση προβάλλει εν προκειμένω επί της ουσίας τον ισχυρισμό ότι οι διατάξεις που προβλέπουν τα καθήκοντα και της υποχρεώσεις των αστυνομικών οργάνων έχουν τεθεί αποκλειστικά για την εξυπηρέτηση του γενικού συμφέροντος και συνεπώς ως μη αποβλέπουσες στην προάσπιση των δικαιωμάτων των πολιτών δεν ενεργοποιούν την αποζημιωτική ευθύνη του Δημοσίου σε περίπτωση παραβίασής της, όπως ρητά ορίζει το άρθρο 105 του ΕισΝΑΚ. Γίνεται παγίως δεκτό ότι από το πλέγμα των διατάξεων που αναφέρονται στη σύσταση και την αποστολή του Σώματος Ασφαλείας της Ελληνικής Αστυνομίας, συνάγεται ότι η δράση της αποβλέπει τόσο στην προστασία του γενικού συμφέροντος όσο και στην προστασία της περιουσίας των πολιτών, επομένως, η παραβίασή της από κρατικά όργανα, με πράξεις ή παραλείψεις της κατά την ενάσκηση της δημόσιας εξουσίας, δύναται να στοιχειοθετήσει υποχρέωση του Δημοσίου της αποζημίωση (ΣτΕ 1920/1993).
- Για τη γένεση της ευθύνης του Δημοσίου απαιτείται η **παράνομη ζημιογόνος συμπεριφορά** του να προέρχεται από τα όργανά του, <u>εν στενή</u> (διοικητικά όργανα που είναι αρμόδια για την έκδοση διοικητικών πράξεων) <u>ή εν ευρεία εννοία</u> (διοικητικά όργανα που συνδέονται με το δημόσιο νομικό πρόσωπο βάσει μιας ειδικής νομικής σχέσης και στα οποία ανατίθεται είτε η προπαρασκευή ή εκτέλεση των διοικητικών πράξεων είτε η διενέργεια υλικών πράξεων για την πραγμάτωση των σκοπών του νομικού προσώπου). Η συμπεριφορά αυτή θα πρέπει να καταλογίζεται στα προαναφερθέντα όργανα, ήτοι να λαμβάνει χώρα κατά την άσκηση των καθηκόντων της ή επ' ευκαιρία της κατά τη λογική πορεία των πραγμάτων. Θα πρέπει να τελεί, δηλαδή, σε άμεση εσωτερική συνάφεια με την εκτέλεση της ανατεθειμένης σε αυτά υπηρεσίας ή να συνδέεται με γεγονότα που μπορούν να συμβούν κατά τη διάρκεια της. Συμπεριφορά εκτός του κύκλου των υπηρεσιακών της καθηκόντων, δηλαδή παντελώς άσχετη με της υποχρεώσεις της, δε δημιουργεί αποζημιωτική ευθύνη του Δημοσίου.
- <u>Η αποζημιωτική ευθύνη του Δημοσίου ερείδεται επί της συνταγματικής διάταξης του άρθρου 4 § 5</u> («*οι Έλληνες πολίτες συνεισφέρουν χωρίς διακρίσεις στα δημόσια βάρη, ανάλογα με της δυνάμεις της*») → συνταγματικό θεμέλιο. Η ζημία που προκαλείται στους διοικούμενους από ζημιογόνες πράξεις ή παραλείψεις του

συνιστά ειδικό δημόσιο βάρος, καθώς ο ζημιωθείς περιέρχεται σε δυσμενέστερη θέση σε σχέση με της λοιπούς διοικουμένους κατά παράβαση της **αρχής της ισότητας**. Η υποχρέωση ανόρθωσης της ζημίας της συνιστά παράλληλα γενικό δημόσιο βάρος για όλους της διοικουμένους, καθώς καλούνται να συνεισφέρουν ανάλογα με της δυνάμεις της στην πραγματοποίησή της.

- Συνταγματικό θεμέλιο της αστικής ευθύνης της Δημόσιας Διοίκησης συνιστά επιπρόσθετα και το άρθρο 20 § 1 Σ, μιας και περιεχόμενο της δικαστικής προστασίας είναι και η αποκατάσταση της ζημίας που προκλήθηκε από τη ζημιογόνο συμπεριφορά της, για να θεμελιωθεί αστική ευθύνη του Δημοσίου κατά τα άρθρα 104-106 ΕισΝΑΚ απαιτείται μεταξύ άλλων να προκύπτει η ζημιογόνος ενέργεια από όργανο ή φορέα του Δημοσίου (δημόσιοι υπάλληλοι, αλλά κάθε πρόσωπο που του έχει ανατεθεί άσκηση δημόσιας εξουσίας, π.χ. ΠτΔ, υπουργοί, περιφερειάρχες, συλλογικά όργανα της Διοίκησης), χωρίς να αποτελούν τέτοια όργανα τα απλά βοηθητικά πρόσωπα (τεχνίτες), για τα οποία θα εφαρμοστεί η ρύθμιση βοηθού εκπλήρωσης/πρόστησης. Ως προς τον ισχυρισμό περί υπαιτιότητας (αμέλεια), δεν απαιτείται αυτή να υπάρχει, γιατί η υπαιτιότητα του φορέα του οργάνου δεν είναι προϋπόθεση της αστικής ευθύνης του δημοσίου έναντι του ιδιώτη, αφού η αστική ευθύνη του Δημοσίου είναι αντικειμενική.
- Πρέπει η ζημία να προήλθε κατά την **άσκηση δημόσιας εξουσίας**, ήτοι μεταξύ αυτών των δύο να υφίσταται αντικειμενική συνάφεια και η παρανομία να έλαβε χώρα κατά την άσκηση της εξουσίας και να ευρίσκεται σε άμεση συνάφεια με αυτή (αποκλείονται δηλ. περιπτώσεις ευκαιριακής ή κατά σύμπτωση πρόκλησής της).
- **Αστική ευθύνη από νόμιμη πράξη.** Υπόθεση ΣτΕ Ολ. 1501/2014: η Ολομέλεια του ΣτΕ δέχθηκε ως συνταγματικό θεμέλιο της αστικής ευθύνης το 4 § 5 Σ για την ισότητα ενώπιον των δημοσίων βαρών, τονίζοντας ότι η ισότητα ενώπιον των δημοσίων βαρών επιτάσσει και την αποκατάσταση της ζημίας που κάποιος υφίσταται από την δράση, χάριν του δημοσίου συμφέροντος, των οργάνων του Κράτους, όταν η δράση αυτή δεν είναι σύννομη ή όταν είναι μεν νόμιμη αλλά προκαλεί βλάβη ιδιαίτερη και σπουδαία, σε βαθμό ώστε να υπερβαίνει τα όρια που είναι κατά το Σύνταγμα ανεκτά προκειμένου να εξυπηρετηθεί ο σκοπός δημοσίου συμφέροντος. Άρα, για πρώτη φορά στη νομολογία του το ΣτΕ έκανε δεκτή την ευθύνη του Δημοσίου και από νόμιμη πράξη, εφόσον όμως αυτή η πράξη **α)** προκαλεί ιδιαίτερα σημαντική βλάβη, **β)** που υπερβαίνει τα συνταγματικώς ανεκτά

όρια προκειμένου να εξυπηρετηθεί ο σκοπός δημοσίου συμφέροντος. Περίπτωση αστικής ευθύνης από νόμιμη πράξη είναι ο υποχρεωτικός εμβολιασμός και η αποζημίωσης των παθόντων από τις παρενέργειες αυτών.

ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΕΣ (ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΕΣ) ΑΡΧΕΣ (ΑΔΑ)

Έννοια και χαρακτηριστικά. Οι Ανεξάρτητες Αρχές είναι, στη συντριπτική πλειονότητά τους, συλλογικά διοικητικά όργανα, ή δημόσιες υπηρεσίες με την οργανική έννοια του όρου, που έχουν ενταχθεί στο νομικό πρόσωπο του κράτους, δηλαδή στο Δημόσιο. Εμφανίσθηκαν στην ελληνική έννομη τάξη ήδη από τη δεκαετία του 1980 ως «ανεξάρτητες διοικητικές αρχές» και ορισμένες από αυτές κατοχυρώθηκαν, στη συνέχεια, από το ίδιο το Σύνταγμα, με την αναθεώρηση του 2001. Πράγματι, το **άρθρο 101 Α** ρυθμίζει τη διαδικασία επιλογής των μελών τους, θέτει τους βασικούς κανόνες λειτουργίας τους και καθορίζει τις αρμοδιότητές τους (σε συνδυασμό με τις ειδικές διατάξεις που αφορούν κάθε Αρχή. Βλ. και άρθρο 56 § 3 στοιχ. β΄ του Συντάγματος).

Προς επίταση της ανεξαρτησίας των εν λόγω οντοτήτων, απαλείφθηκε από το συνταγματικό κείμενο ο όρος «διοικητικές». Με εκτελεστικό του Συντάγματος νόμο ρυθμίζονται τα βασικά θεσμικά χαρακτηριστικά, καθώς και θέματα σχετικά με το προσωπικό και τον καθορισμό των προσόντων των μελών των Ανεξάρτητων Αρχών. Η μεγάλη πλειονότητα των Ανεξάρτητων Αρχών προβλέπεται, πάντως, από την κοινή νομοθεσία, συχνά δε η σύστασή τους συνιστά εκπλήρωση υποχρέωσης της Ελληνικής Δημοκρατίας ως κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Κάποιες Ανεξάρτητες Αρχές έχουν ιδιαίτερη νομική προσωπικότητα, πχ. η Επιτροπή Ανταγωνισμού και η Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας.

Το βασικό χαρακτηριστικό των παραπάνω μορφωμάτων είναι η ενδοδιοικητική ανεξαρτησία τους: Οι Ανεξάρτητες Αρχές είναι μεν ενταγμένες στο νομικό πρόσωπο του Κράτους, όχι όμως και στη διοικητική ιεραρχία, δηλαδή δεν υπάγονται σε ιεραρχικό έλεγχο εκ μέρους του καθ' ύλην αρμόδιου υπουργού. Με άλλα λόγια, η άσκηση των αρμοδιοτήτων τους και οι πράξεις που εκδίδουν δεν υπόκεινται σε έλεγχο νομιμότητας (πολλώ δε μάλλον σε έλεγχο σκοπιμότητας) από τον Υπουργό. Περαιτέρω, τα μέλη τους διαθέτουν προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία. Η

προσωπική ανεξαρτησία εκδηλώνεται στον διορισμό τους βάσει διαδικασίας που παρέχει εγγυήσεις αδιάβλητης κρίσης, στην πρόβλεψη ορισμένης θητείας και στη διασφάλιση αντίστοιχης στοιχειώδους οικονομικής ανεξαρτησίας. Η λειτουργική ανεξαρτησία έγκειται στη μη υπαγωγή τους στον ιεραρχικό έλεγχο ή στη διοικητική εποπτεία του Δημοσίου, ούτε φυσικά σε εντολές, διαταγές, οδηγίες ή παρεμβάσεις κάθε τύπου. Ως προς τα χαρακτηριστικά αυτά, διαφέρουν από τις αυτοτελείς δημόσιες υπηρεσίες (Εθνικό Τυπογραφείο, Γενικό Λογιστήριο). Τέλος, οι Ανεξάρτητες Αρχές διαθέτουν οικονομική και διοικητική αυτοτέλεια, δηλαδή δικό τους προσωπικό και ιδιαίτερο προϋπολογισμό. Τονίζεται ότι η ως άνω ανεξαρτησία στρέφεται έναντι των υπολοίπων οργάνων της εκτελεστικής εξουσίας, Κυβέρνησης και Διοίκησης, αφορά δηλαδή στην εσωτερική οργάνωση της μίας από τις τρεις εξουσίες, της εκτελεστικής.

Πράγματι, **οι Ανεξάρτητες Αρχές υπόκεινται σε κοινοβουλευτικό έλεγχο**. Περαιτέρω, **οι πράξεις τους, ως εκτελεστές πράξεις διοικητικών Αρχών, υπόκεινται στον έλεγχο του διοικητικού δικαστή**, κατά τα διαλαμβανόμενα στις οικείες διατάξεις του Συντάγματος (άρθρα 94 και 95) και στα σχετικά δικονομικά νομοθετήματα.

Η αποστολή των Ανεξάρτητων Αρχών έγκειται **είτε** στη ρύθμιση της άσκησης ενός συνταγματικού δικαιώματος, **είτε** στην άσκηση εποπτείας σε μεγάλους τομείς της διοικητικής δράσης **είτε** στη ρύθμιση μιας οικονομικής, κατά κανόνα, δραστηριότητας, η οποία συνιστά αγορά απελευθερωμένης δημόσιας υπηρεσίας υπό λειτουργική έννοια (π.χ. ηλεκτρική ενέργεια, τηλεπικοινωνίες, ταχυδρομικές υπηρεσίες). Για την εκπλήρωση της παραπάνω αποστολής, οι Ανεξάρτητες Αρχές είναι εξοπλισμένες, κατά κανόνα, με αποφασιστικές αρμοδιότητες άσκησης δημόσιας εξουσίας. Ειδικότερα, διαθέτουν γνωμοδοτικές αρμοδιότητες, κανονιστικές αρμοδιότητες, δηλαδή εξουσία θέσπισης κανόνων δικαίου (κατά το άρθρο 43 § 2 Σ), αρμοδιότητες αδειοδότησης, δηλαδή έκδοσης ατομικών διοικητικών πράξεων, ελεγκτικές αρμοδιότητες και αρμοδιότητες επιβολής προστίμων και λοιπών διοικητικών κυρώσεων.

Οι συνταγματικώς προβλεπόμενες ανεξάρτητες αρχές

Οι Ανεξάρτητες Αρχές που, με τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001, κατοχυρώθηκαν στο ανώτατο κανονιστικό επίπεδο, είναι οι ακόλουθες:

1. Η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (άρθρο 9Α Σ), η ίδρυση της οποίας αποτελούσε και κοινοτική υποχρέωση (οδηγία 95/46/ΕΚ).

2. Το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης (ΕΣΡ), που ασκεί τον άμεσο κρατικό έλεγχο επί της ραδιοφωνίας και της τηλεόρασης, στον οποίο περιλαμβάνεται η χορήγηση αδειών, καθώς και η επιβολή σχετικών διοικητικών κυρώσεων (άρθρο 15 § 2 Σ).

3. Η Ανεξάρτητη Αρχή που διασφαλίζει το απόρρητο των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης ή επικοινωνίας (ΑΔΑΕ, άρθρο 19 §§ 1-2 Σ).

4. Το Ανώτατο Συμβούλιο Επιλογής Προσωπικού (ΑΣΕΠ), που ελέγχει την πρόσληψη, είτε με διαγωνισμό είτε με επιλογή, υπαλλήλων στο Δημόσιο και στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, σύμφωνα με προκαθορισμένα και αντικειμενικά κριτήρια (άρθρο 103, § 7 Σ)

5. Ο Συνήγορος του Πολίτη (άρθρο 103 § 9 Σ), που είναι μονοπρόσωπη Ανεξάρτητη Αρχή και το πρόσωπο που τη στελεχώνει (ο Συνήγορος) επικουρείται από έξι Βοηθούς Συνηγόρους. Η βασική αρμοδιότητα του ΣτΠ είναι η διαμεσολάβηση μεταξύ των πολιτών και των δημοσίων υπηρεσιών για την προστασία των δικαιωμάτων του πολίτη, την καταπολέμηση της κακοδιοίκησης και την τήρηση της νομιμότητας.

V. Οι διατάξεις που κατοχυρώνουν τις τρεις πρώτες Ανεξάρτητες Αρχές βρίσκονται στο δεύτερο μέρος του Συντάγματος, το οποίο αφορά τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, ενώ οι διατάξεις σχετικά με τις δύο τελευταίες Αρχές περιλαμβάνονται στο τρίτο μέρος του Συντάγματος (δεύτερο κεφάλαιο του έκτου τμήματος), που είναι αφιερωμένο στην υπηρεσιακή κατάσταση των οργάνων της Διοίκησης. Οι παραπάνω Ανεξάρτητες Αρχές αποφασίζουν για σημαντικά ζητήματα του δημόσιου βίου, όπως η αναγραφή του θρησκεύματος στα αστυνομικά δελτία ταυτότητας, η εξέταση των ευθυνών σε εκτεταμένες τηλεφωνικές υποκλοπές δημοσίων προσώπων, η οριοθέτηση της ποιοτικής στάθμης των ραδιοτηλεοπτικών εκπομπών, η χρήση καμερών σε δημόσιους χώρους.

Νομοθετικώς προβλεπόμενες ανεξάρτητες αρχές

Πέρα από τις ανωτέρω, συνταγματικώς προβλεπόμενες, Αρχές, θα πρέπει να αναφερθούν και άλλες που έχουν σημαντικές αρμοδιότητες στο πεδίο της ρύθμισης

απελευθερωμένων αγορών υπηρεσιών. Οι ιδρυτικοί τους νόμοι προβλέπουν ομοίως προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία των μελών τους και διοικητική και οικονομική αυτοτέλεια. Οι σημαντικότερες Αρχές της κατηγορίας αυτής είναι οι ακόλουθες:

1. Η Επιτροπή Ανταγωνισμού (ΕΑ)

2. Η Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας (ΡΑΕ)

3. Η Εθνική Επιτροπή Τηλεπικοινωνιών και Ταχυδρομείων (ΕΕΤΤ)

Η βασική διαφορά μεταξύ συνταγματικώς κατοχυρωμένων, αφενός, και νομοθετικώς προβλεπόμενων, αφετέρου, Ανεξάρτητων Αρχών έγκειται στο γεγονός ότι οι πρώτες δεν μπορούν να καταργηθούν ούτε να αναρρυθμιστούν από τον κοινό νομοθέτη. Με άλλα λόγια, ο νομοθέτης δεν έχει την εξουσία ούτε να τις καταργήσει ούτε να τις «αποχαρακτηρίσει», να τις μετατρέψει, δηλαδή, σε αυτοτελείς διοικητικές υπηρεσίες, εφόσον ο νομικός χαρακτήρας τους και οι αρμοδιότητές τους (και συνακολούθως το νομικό καθεστώς τους και η διαδικασία επιλογής των μελών τους) προβλέπονται από το ίδιο το Σύνταγμα (άρθρο 101^{A}). Με λίγα λόγια, η υπόστασή τους δεν υπάγεται στην εξουσία του κοινού νομοθέτη. Όσον αφορά τις νομοθετικώς προβλεπόμενες Ανεξάρτητες Αρχές, χαρακτηρίζονται μεν, κατά κανόνα, από το βασικό στοιχείο της αποδέσμευσης από ιεραρχικούς ή εποπτικούς ελέγχους, αλλά ο νομοθέτης μπορεί ελεύθερα τόσο να τις καταργήσει, όσο και να τις μετατρέψει σε αυτοτελείς διοικητικές υπηρεσίες. Δεν πρέπει, ωστόσο, να παροράται ότι ορισμένες από τις μη συνταγματικώς κατοχυρωμένες Ανεξάρτητες Αρχές, δηλαδή τις νομοθετικά προβλεπόμενες, ιδρύονται ή λειτουργούν κατόπιν επιταγής της κοινοτικής/ενωσιακής νομοθεσίας, στο πλαίσιο των διαδικασιών απελευθέρωσης σημαντικών αγορών και διαθέτουν αρμοδιότητες ρύθμισης των σχετικών αγορών (κανονιστικές, ελεγκτικές, αποφασιστικές και κυρωτικές αρμοδιότητες, έκδοση κατευθυντήριων γραμμών, παραγωγή soft law). Μολονότι, λοιπόν, οι Ρυθμιστικές Αρχές δεν έχουν συνταγματική κατοχύρωση, η ύπαρξη και η λειτουργία τους προβλέπονται από το παράγωγο δίκαιο της Ένωσης, πράγμα που αποκλείει ευρείες κανονιστικές παρεμβάσεις του Έλληνα νομοθέτη στο νομικό καθεστώς τους.

ΓΝΩΜΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΑΠΛΗ	ΣΥΜΦΩΝΗ	ΟΙΚΕΙΟΘΕΛΗΣ	ΠΡΟΤΑΣΗ
Αν θετική: δεν είναι δεσμευτική για το αποφασίζον όργανο. Δεν είναι εκτελεστή πράξη, καθότι ενσωματώνεται στην τελική εκτελεστή διοικητική πράξη του αποφασίζοντος οργάνου.	Αν θετική: είτε εκδίδει ίδια πράξη είτε αποχή από έκδοση (μόνο επί διακριτικής ευχέρειας και με αιτιολόγηση).	Δεν είναι δεσμευτική. Εφαρμόζονται όσα ισχύουν για την απλή γνώμη κατά τ' άλλα.	Πρωτοβουλία του προτείνοντος οργάνου και όχι του αποφασίζοντος. Λειτουργεί όπως η σύμφωνη γνώμη.
Αν αρνητική: εφόσον το αποφασίζον όργανο αποκλίνει, χρειάζεται ειδική αιτιολογία, αλλιώς **ακυρωτέα ως αναιτιολόγητη.**	Αν αρνητική: εμποδίζει την έκδοση θετικής διοικητικής πράξης ή υποχρεώνει σε αρνητική διοικητική πράξη. **Εκτελεστή η αρνητική σύμφωνη γνώμη αν δεν εκδοθεί διοικητική πράξη ή αν δεν ενσωματωθεί.**		
Εφόσον υποβάλλεται ερώτημα υποχρεωτικά → **αν δεν υποβληθεί = παράβαση ουσιώδους τύπου.**	Μη συμμόρφωση με σύμφωνη γνώμη, μη έκδοση σύμφωνης γνώμης και μη κίνηση διαδικασίας = **ΠΟΝΕ**		
Αν παρέλθει άπρακτη η προθεσμία παροχής γνώμης, η έκδοση της πράξης προχωρά χωρίς αυτή.			

Η ΓΝΩΜΗ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΕΠΙΚΑΙΡΗ!

ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΑΚΡΟΑΣΗΣ

20 § 1 Σ: Καθένας έχει δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας, από τα δικαστήρια και μπορεί ν' αναπτύξει σ' αυτά τις απόψεις του για τα δικαιώματα ή συμφέροντά του, όπως νόμος ορίζει.

20 § 2 Σ: Το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης του ενδιαφερομένου ισχύει και για κάθε διοικητική ενέργεια ή μέτρο που λαμβάνεται σε βάρος των δικαιωμάτων ή συμφερόντων του.

- Βασικό κατοχυρωμένο θεμελιώδες δικαίωμα για την προστασία του διοικουμένου κατά το Σύνταγμα, προκειμένου να διασφαλιστεί η νομιμότητα της διοικητικής διαδικασίας. Συνίσταται στη δυνατότητα που έχει ο διοικούμενος, προ τη έκδοσης

δυσμενούς ατομικής διοικητικής πράξης, εκδιδόμενης μετά από υποκειμενική συμπεριφορά του και κατά διακριτική ευχέρεια, και κατόπιν κλήσης από το διοικητικό όργανο, να εκφράσει τις απόψεις του. Καθιερωθέν αρχικά ως γενική αρχή του διοικητικού δικαίου και νυν προβλεπόμενο στο Σύνταγμα (άρθρο 20 § 2 Σ) και στον ΚΔΔ (άρθρο 6), προϋποθέτει μεταξύ άλλων τη γνώση όλων των στοιχείων του φακέλου και το να μπορεί να προβαίνει σε ανταπόδειξη.

- Το **δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης** που προβλέπεται στο άρθρο 20 § 2 Σ και 6 ΚΔΔιαδ (πρβλ. και άρθρο 41 § 2 εδ. α Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων: είναι «*το δικαίωμα κάθε προσώπου σε προηγούμενη ακρόαση, πριν ληφθεί ατομικό μέτρο εναντίον του*») επεκτείνει την ακρόαση από τη δικαστική στη διοικητική διαδικασία. Όπως έχει ερμηνευθεί και εν πολλοίς διαπλαστεί από τη νομολογία, αφορά ατομική διοικητική πράξη, δυσμενή μάλιστα και εκδιδόμενη κατά διακριτική ευχέρεια, απαιτούσα υποκειμενική συμπεριφορά του διοικουμένου κλπ. Εξάλλου, η όλη νομολογία του ΣτΕ τείνει προς μία νομολογιακή εξειδίκευση του δικαιώματος, υπογραμμίζοντας την ανάγκη μεν ευλαβικής του τήρησης, αλλά και την επεξήγηση και εξειδίκευση της λειτουργικότητάς του σε επίπεδο διοικητικής πρακτικής, προκειμένου να μην επιμηκύνεται άνευ αιτίας η δικαστηριακή διαμάχη. Προς την ίδια κατεύθυνση κινείται εξάλλου και η δικονομική αλυσιτέλεια.
- Αφού το δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης αποβλέπει ουσιαστικά στην παροχή δυνατότητας στον διοικούμενο εις βάρος του οποίου εκδίδεται η δυσμενής πράξη να προβάλει συγκεκριμένους ισχυρισμούς ενώπιον του διοικητικού οργάνου, προκειμένου να μεταβάλει το διοικητικό όργανο την απόφασή του. Έτσι, **για τη λυσιτέλεια του λόγου**, η κομβική απόφαση ΟλΣτΕ 4447/2012 απαιτεί **«και παράλληλη αναφορά και των ισχυρισμών που αυτός θα προέβαλε ενώπιον της Διοικήσεως αν είχε κληθεί»**. Μάλιστα, εφόσον – συνεχίζει η απόφαση – η ειδική νομοθεσία προβλέπει και **ενδικοφανή προσφυγή**, η προβολή των ισχυρισμών του διοικουμένου με την άσκηση της προσφυγής καλύπτει τη μη τήρηση του τύπου, ήτοι την έλλειψη της προηγούμενης ακρόασης.
- Κατά τον νόμο και τη νομολογία, η ακρόαση πρέπει να είναι προηγούμενη, δηλ. σε χρόνο κατά τον οποίο η έκθεση των απόψεων του διοικουμένου είναι ακόμη ικανή να επηρεάσει την έκβαση της διοικητικής διαδικασίας. **Ο ΚΔΔ στο άρθρο 6 § 2 εδ. β' ορίζει ως *minimum* χρόνο κοινοποίησης τις πέντε (5) πλήρεις ημέρες**, κατά

συνέπεια πρέπει να γίνει δεκτό πως δεν είναι δυνατή σύντμηση της προθεσμίας, η οποία προθεσμία πρέπει να είναι εύλογη.

- **Επίσης, δεν εφαρμόζεται προηγούμενη ακρόαση του διοικουμένου σε πράξεις επί αίτησης του διοικουμένου** (νομολογιακή εξαίρεση). Με βάση και παλιότερη νομολογία του ΣτΕ, η αίτηση του διοικουμένου θεωρείται πως επέχει θέση ακρόασης.
- Η τήρηση προηγούμενης ακρόασης είναι αναγκαία, όταν η Διοίκηση ενεργεί αυτεπαγγέλτως και επέρχεται θετική βλάβη στα έννομα συμφέροντα του διοικουμένου. Μάλιστα, γίνεται δεκτό ότι, αν η αίτηση είναι τυπική και η άρνηση της αίτησης επεμβαίνει σε ατομικό δικαίωμα, πρέπει να υπάρχει κλήση προς ακρόαση του ενδιαφερομένου.

ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΣΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

- Στη θεωρία και τον νόμο γίνεται διάκριση ανάμεσα στην πρόσβαση στα διοικητικά και στα ιδιωτικά έγγραφα από τους ενδιαφερόμενους.
- Για την πρόσβαση στα **διοικητικά έγγραφα**, απαιτείται συνδρομή ευλόγου ενδιαφέροντος από τον διοικούμενο. Σύμφωνα με το ΣτΕ, εύλογο ενδιαφέρον δεν νοείται το ενδιαφέρον κάθε πολίτη για την εύρυθμη άσκηση των γενικών καθηκόντων της υπηρεσίας και την τήρηση των νόμων, αλλά εκείνο το οποίο προκύπτει, κατά τρόπο αντικειμενικό, από την ύπαρξη μιας συγκεκριμένης, προσωπικής εννόμου σχέσεως που συνδέεται με το περιεχόμενο των διοικητικών στοιχείων στα οποία ζητείται η πρόσβαση (άρθρο 5 ΚΔΔ).
- Για την πρόσβαση στα ιδιωτικά έγγραφα δεν αρκεί το εύλογο ενδιαφέρον, αλλά απαιτείται ειδικό έννομο συμφέρον του αιτούντος, τα έγγραφα πρέπει και είναι σχετικά με υπόθεσή του η οποία εκκρεμεί ενώπιον της Διοίκησης ή έχει διεκπεραιωθεί από αυτή.
- Τίθενται, ωστόσο, κάποιοι περιορισμοί του δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα που διακρίνονται σε απόλυτους και σχετικούς. Οι απόλυτοι αφορούν την προστασία της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής τρίτων προσώπων και του απορρήτου. Έτσι, σε αυτές τις περιπτώσεις, η Διοίκηση οφείλει να αρνηθεί την πρόσβαση και μάλιστα κατά δέσμια αρμοδιότητα, όπως γίνεται δεκτό και νομολογιακά.

- **ΔΗΜΟΣΙΑ:** κάθε ενδιαφερόμενος, όχι μόνο αυτός που έχει έννομο συμφέρον, αλλά αυτός που επικαλείται ενδιαφέρον: πρέπει να προκύπτει κατά τρόπο αντικειμενικό μία συγκεκριμένη προσωπική έννομη σχέση, η οποία τον συνδέει μετά υποβαλλόμενο αίτημα ή με το περιεχόμενο των στοιχείων:
    1) δικαίωμα γνώσης: λήψη αντιγράφων ή επιτόπια Μελέτη
    2) αίτηση και μάλιστα γραπτή
    3) διοικητικά έγγραφα νοούνται όσα συντάσσονται από τις δημόσιες υπηρεσίες και δεν απαιτείται να έχουν εκτελεστό χαρακτήρα
- **ΙΔΙΩΤΙΚΑ:** απαιτείται ειδικό έννομο συμφέρον, πρέπει τα έγγραφα να είναι σχετικά με την υπόθεσή του, η οποία εκκρεμεί στις δημόσιες υπηρεσίες ή έχει διεκπεραιωθεί ήδη από αυτές. Παρέχονται υπό την επιφύλαξη του απόρρητου χαρακτήρα του εγγράφου ή της σφαίρας της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής → το απόλυτο προβάδισμα της πληροφοριακής αυτοδιάθεσης μπορεί να ανατραπεί αν στο πλαίσιο ad hoc στάθμισης, υπερέχει προδήλως το δικαίωμα πρόσβασης στα διοικητικά έγγραφα.
- Απαιτείται ορισμένο και μη καταχρηστικό αίτημα: δεν υπάρχει παράλειψη οφειλόμενης ενέργειας όταν το αίτημα είναι αόριστο.
- **Η άρνηση εκ μέρους της διοίκησης να αποφανθεί επί αιτήματος στοιχειοθετεί παράλειψη οφειλόμενης ενέργειας.** Σε περίπτωση ακύρωσης αναπέμπεται η υπόθεση στη διοίκηση.
- **Άσκηση δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα:** Σαφές, ορισμένο αίτημα + προσδιορίσιμα στοιχεία.
- Θέλουμε αίτημα, το οποίο αφορά προσδιορίσιμα έγγραφα. (Να περιγράφει στο περίπου τα έγγραφα), π.χ. αιτούμαι τα έγγραφα τα οποία αφορούν στην μοριοδότηση βάσει της οποίας απορρίφθηκε το αίτημα της μετάθεσης μου.
- Πως ικανοποιείται το αίτημα;

1) χορήγηση αντιγράφου → αυτό διεκδικούμε
2) μελέτη αντιγράφου στο κατάστημα υπηρεσίας
3) Αν ζητηθούν τα έγγραφα από τον πολίτη και δεν χορηγηθούν λόγω άρνησης διοίκησης → καταρχάς η διοίκηση έχει προθεσμία 20ημερων να απαντήσει αιτιολογημένα. Άρα 2 επιλογές:

Α. Χορήγηση εγγράφων εντός 20 ημερών

Β. Άρνηση χορήγησης εγγράφων μέσα στην προθεσμία αυτή αιτιολογημένα → εάν δεν υπάρχει η προσήκουσα αιτιολογία, θεμελιώνεται λόγος ακύρωσης.

- Αν έχω κάνει νομότυπο αίτημα χορήγησης εγγράφων και δεν μου τα χορηγούν τα έγγραφα, ενώ έχουν περάσει 20 μέρες άπρακτες → **ΠΟΝΕ** υπό μια πρόσθετη προϋπόθεση: **δεν έχει παρέλθει η προθεσμία προσβολής της διοικητικής πράξης για την οποία ζήτω τα έγγραφα.**
- Π.χ. εκδίδεται πράξη χαρακτηρισμού ακινήτου ως αυθαίρετου. Κοινοποιείται η πράξη στις 20 Μαρτίου. Στις 30 Μαρτίου υποβάλλει ο διοικούμενος αίτημα χορήγησης των εγγράφων βάσει των οποίων θεωρήθηκε αυθαίρετο το σπίτι (έκθεση αυτοψίας, έκθεση πολεοδομικής υπηρεσίας, κλπ.). Στις 25 Απριλίου θα έχει ήδη θεμελιωθεί ΠΟΝΕ, γιατί έχουμε νομότυπο συγκεκριμένο αίτημα και παρήλθαν οι 20 μέρες από την υποβολή. Είναι ενεργή η προθεσμία της πράξης για την οποία θέλω να πληροφορηθώ; Η προθεσμία δικαστικής προσβολής της πράξης είναι 60 μέρες. Το αίτημα και η συντέλεση της παράλειψης έγιναν εντός των 60 ημερών; ΝΑΙ. Έχουμε και την πρόσθετη προϋπόθεση.
- ΠΑΡΑΛΛΑΓΗ: Κοινοποίηση της πράξης αυθαίρετου: 20 Μαρτίου. Υποβολή αιτήματος για χορήγηση εγγράφων: 10 Μαΐου. Πότε θα συντελεστεί η παράλειψη στην περίπτωση αυτή; Στις 30 Μαΐου. Αυτή η παράλειψη είναι ΠΟΝΕ;; Οι 60 μέρες παρέρχονται χρονικά 20 Μαΐου, άρα η παράλειψη δεν είναι ΠΟΝΕ και δεν προσβάλλεται δικαστικά.

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ

- Από το Σύνταγμα (άρθρο 10, δικαίωμα αναφοράς στις αρχές), απορρέει η δυνατότητα άσκησης **απλής διοικητικής προσφυγής, η οποία διακρίνεται ανάλογα με το όργανο προς το οποίο απευθύνεται, σε αίτηση θεραπείας και ιεραρχική προσφυγή**. Το ίδιο προβλέπεται και στον ΚΔΔ, ήτοι το άρθρο 24: «*αν από τις σχετικές διατάξεις δεν προβλέπεται η δυνατότητα άσκησης της ενδικοφανούς ή ειδικής διοικητικής προσφυγής κατά το άρθρο 25, ο ενδιαφερόμενος για την αποκατάσταση της υλικής ή ηθικής βλάβης των εννόμων συμφερόντων του που προκαλείται από ατομική διοικητική πράξη, μπορεί για οποιονδήποτε λόγο, με αίτησή του να ζητήσει κλπ….*».

- Ο έλεγχος που διενεργείται από το διοικητικό όργανο μετά από τέτοια προσφυγή είναι πλήρης, δηλαδή έλεγχος νομιμότητας και ουσίας και η διοικητική αρχή στην οποία υποβάλλεται η αίτηση οφείλει να γνωστοποιήσει στον ενδιαφερόμενο την απόφασή της για την απλή προσφυγή αυτή το αργότερο μέσα σε 30 ημέρες (εκτός αν από ειδικές διατάξεις προβλέπεται τυχόν ειδικότερη προθεσμία).
- **Απλή προσφυγή:** προσβάλλεται ατομική (και όχι κανονιστική) διοικητική πράξη. Η απλή προσφυγή, καλείται και αίτηση θεραπείας, όταν απευθύνεται στη διοικητική αρχή που εξέδωσε την πράξη και έχει ως αίτημα την ανάκληση ή την τροποποίηση της πράξης (αφού διενεργείται και έλεγχος ουσίας), ενώ καλείται ιεραρχική προσφυγή, όταν, ως εκ της φύσεώς της απευθύνεται στην αρχή που προΐσταται εκείνης που εξέδωσε την πράξη και έχει ως αίτημα την ακύρωση της πράξης. Δεν προβλέπεται κάποια αποκλειστική προθεσμία για την άσκησή τους, αλλά η άσκησή τους επιφέρει ουσιαστικές και δικονομικές συνέπειες. Γενικώς, πάντως, η νέα έρευνα της υπόθεσης μετά την άσκηση των απλών προσφυγών οδηγεί σε έκδοση εκτελεστής πράξης, υποκείμενη σε αίτηση ακύρωσης.
- **Ειδική προσφυγή:** Υποχρεωτική πρόβλεψη στον νόμο, έλεγχος νομιμότητας και δυνατότητα ακύρωσης, επιφέρει διακοπή προθεσμίας για την άσκηση ενδίκων βοηθημάτων, η απόφαση παράγει εκτελεστές πράξεις.
- **Ενδικοφανής προσφυγή:** Υποχρεωτική άσκηση ως στοιχείο παραδεκτού για μετέπειτα άσκηση ενδίκου βοηθήματος, υποχρέωση ενημέρωσης του διοικούμενου από τη Διοίκηση για την άσκησή της, έλεγχος κατά νόμο και κατ' ουσία, επιφέρει ακύρωση ή τροποποίηση της πράξης, άπρακτη πάροδος τριμήνου της Διοίκησης να αποφανθεί = ΠΟΝΕ.

ΕΝΔΙΚΑ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ				
Αίτηση ακύρωσης	**Προσφυγή ουσίας**	**Ανακοπή**	**Αγωγή**	**Ένσταση**
Κατά ατομικών και κανονιστικών πράξεων (γιατί οι ατομικές μπορούν να αφορούν και ακυρωτικές διαφορές και ουσίας)	Μόνο κατά ατομικών πράξεων (γιατί οι κανονιστικές αφορούν κατά κανόνα ακυρωτικές διαφορές).	Μόνο για διαφορές ουσίας όπου προσβάλλονται πράξεις εκτέλεσης.	Μόνο για διαφορές όπου ζητείται χρηματική ικανοποίηση.	Δε το διαβάζω εύχομαι να μην πέσει.

ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΟΥΣΙΑΣ ΚΑΙ ΑΚΥΡΩΤΙΚΕΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ - ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΠΙΛΥΣΗΣ ΠΡΑΚΤΙΚΟΥ

SOS!!!

- Πώς βρίσκω το κατάλληλο ένδικο βοήθημα:
    1. Αν ο ασκών το ένδικο βοήθημα ζητάει **αποζημίωση** → θα ασκήσει **αγωγή** και θα πρόκειται για διαφορά ουσίας με αρμόδια τα τδδ.
    2. Αν προσβάλλεται **κανονιστική διοικητική πράξη** → θα ασκήσει **αίτηση ακύρωσης** και θα πάει απευθείας **στο ΣτΕ** (οι κανονιστικές πράξεις αφορούν ΠΑΝΤΑ ακυρωτικές διαφορές).
    3. Αν προσβάλλεται **ατομική διοικητική πράξη** → ΠΡΟΣΟΧΗ! Οι ατομικές διοικητικές πράξεις μπορούν να αφορούν τόσο διαφορές ουσίας (άρα ασκείται προσφυγή ουσίας ή ανακοπή εκτέλεσης) όσο και ακυρωτικές (άρα ασκείται αίτηση ακύρωσης).
- Ξεκινάω από το γενικό τεκμήριο του **95 § 1α και § 3 Σ**:

«1. Στην αρμοδιότητα του Συμβουλίου της Επικρατείας ανήκουν ιδίως: α) Η μετά από αίτηση ακύρωση των εκτελεστών πράξεων των διοικητικών αρχών για υπέρβαση εξουσίας ή για παράβαση νόμου. […]

3. Κατηγορίες υποθέσεων της ακυρωτικής αρμοδιότητας του Συμβουλίου της Επικρατείας μπορεί να υπάγονται με νόμο, ανάλογα με τη φύση ή τη σπουδαιότητά τους, στα τακτικά διοικητικά δικαστήρια. Το Συμβούλιο της Επικρατείας δικάζει σε δεύτερο βαθμό, όπως νόμος ορίζει.»

- Με άλλα λόγια: ***Όλες*** *οι διοικητικές διαφορές είναι καταρχήν ακυρωτικές,* ***εκτός*** *εάν έχουν χαρακτηρισθεί ως ουσίας από το Σύνταγμα ή τον νόμο.* ***Όλες*** *οι διοικητικές διαφορές υπάγονται στην αρμοδιότητα του ΣτΕ,* ***εκτός*** *εάν έχουν υπαχθεί με νόμο, ανάλογα με τη σπουδαιότητα και τη φύση τους τους, στην αρμοδιότητα των τδδ.*
- Για να επιβεβαιώσω αν η ατομική διοικητική πράξη είναι ακυρωτική, κοιτάζω στον κώδικα τις περιπτώσεις που ο νόμος ορίζει τη διαφορά ως ουσίας, ώστε να τις αποκλείσω (άρα πάω από το ειδικό στο γενικό για σιγουριά):
    1. Φορολογικές διαφορές (72 Ν. 5104/2024)
    2. Κοινωνικοασφαλιστικές διαφορές (7 Ν. 702/1977)
    3. Διαφορές άρθρου 1 §§ 2, 3, 4, 6 Ν. 1406/1983

4. Διαφορές από πράξεις επιβολής διοικητικών κυρώσεων (66 Ν. 4055/2012)

ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ!!!!!! Στο άρθρο **1 § 3 περιπτ. α' Ν. 1406/1983**, αναφέρεται ότι εκδικάζονται ως διαφορές ουσίας «*οι διαφορές που αφορούν τη χορήγηση και την ανάκληση αδειών ίδρυσης και λειτουργίας και την επιβολή κυρώσεων κατά τη λειτουργία καταστημάτων και εργαστηρίων υγειονομικού ενδιαφέροντος* […]» **ΔΕΝ ΥΠΑΓΟΝΤΑΙ ΕΔΩ ΤΑ ΦΑΡΜΑΚΕΙΑ**, **υγειονομικού ενδιαφέροντος χαρακτηρίζονται κυρίως καταστήματα εστίασης**. (πχ. Υ.Α. Υ1γ/Γ.Π./οικ. 47829/2017, ΦΕΚ. 2161/Β' 23.06.2017: για επιχειρήσεις τροφίμων/ποτών)

ΠΡΟΣΟΧΗ!!!

66 Ν. 4055/2012

1. Οι διαφορές που προκύπτουν από την έκδοση διοικητικών πράξεων, οι οποίες αφορούν την επιβολή διοικητικών κυρώσεων, εκδικάζονται ως διαφορές ουσίας από τα κατά τόπον αρμόδια διοικητικά πρωτοδικεία. Ως προς την προθεσμία άσκησης προσφυγής κατά των πράξεων αυτών, την προσωρινή δικαστική προστασία, την άσκηση ένδικων μέσων και κάθε θέμα που αφορά τη διαδικασία άσκησης και εκδίκασης της προσφυγής και έκδοσης της σχετικής απόφασης του δικαστηρίου εφαρμόζονται οι διατάξεις του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας.
2. Η προηγούμενη παράγραφος δεν έχει εφαρμογή: α) στις κυρώσεις πειθαρχικού χαρακτήρα, όπως είναι, ιδίως, εκείνες που επιβάλλονται στο προσωπικό των δικαστηρίων, εισαγγελιών και έμμισθων υποθηκοφυλακείων και κτηματολογικών γραφείων, στους υπαλλήλους της Βουλής, στο κάθε κατηγορίας προσωπικό του Δημοσίου, των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης και των λοιπών νομικών προσώπων δημόσιου δικαίου, στα μονοπρόσωπα όργανα και στα μέλη συλλογικών οργάνων διοίκησης των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, στους θρησκευτικούς λειτουργούς της Ανατολικής Ορθοδόξου Εκκλησίας και των λοιπών γνωστών θρησκειών και δογμάτων, καθώς και σε μέλη επαγγελματικών ενώσεων με χαρακτήρα νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου, όπως οι ιατρικοί, οδοντιατρικοί και φαρμακευτικοί σύλλογοι, το Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος, το Γεωτεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος, το Οικονομικό Επιμελητήριο Ελλάδος, το Επιμελητήριο Εικαστικών Τεχνών Ελλάδος και η ένωση Ελλήνων Χημικών, β) στις διαφορές των περιπτώσεων η΄ και ι΄ της παρ. 1 του άρθρου 1 του Ν. 702/1977 (Α΄ 268), γ) στις διαφορές που προκύπτουν από πράξεις επιβολής κυρώσεων, τις οποίες εκδίδουν η Τράπεζα της Ελλάδος, η Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς και οι ανεξάρτητες διοικητικές αρχές.

Αυτές τις παρ. 2 εκδικάζονται ως ακυρωτικές. Ανεξάρτητες Διοικητικές Αρχές (ΑΔΕ): πχ. Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Εσόδων (ΑΔΑΕ), Ανώτατο Συμβούλιο Επιλογής Προσωπικού (ΑΣΕΠ), Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (ΑΠΔΠΧ), Αρχή Διασφάλισης Απορρήτου και Επικοινωνιών (ΑΔΑΕ), Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης (ΕΣΡ), Συνήγορος του Πολίτη, κλπ.

- Αν υπάγεται σε κάποια από τις ως άνω περιπτώσεις, τότε η ατομική διοικητική πράξη θα αφορά διαφορά ουσίας, θα ασκηθεί προσφυγή ουσίας και θα εφαρμοσθούν οι διατάξεις του ΚΔΔικ (Ν. 2717/1999) για την αρμοδιότητα του δικαστηρίου (**άρθρ. 2 ΚΔΔικ:** η εκδίκαση των διοικητικών διαφορών ουσίας ανήκει καταρχήν στα τδδ, **άρθρ. 6 § 1 ΚΔΔικ:** η σε πρώτο βαθμό εκδίκαση των διαφορών ουσίας ανήκει καταρχήν στην αρμοδιότητα του Τριμελούς Διοικητικού Πρωτοδικείου, άρθρο **6 § 2 ΚΔΔικ:** βλέπε εξαιρέσεις που εκδίκαση πάει στο Μονομελές Διοικητικό Πρωτοδικείο ή στο Τριμελές Διοικητικό Εφετείο).
- Αν η ατομική διοικητική πράξη αφορά διαφορά ουσίας. αλλά προσβάλλεται κάποια πράξη εκτέλεσης, θα ασκηθεί ανακοπή εκτέλεσης και θα εφαρμοσθούν τα άρθρα 217 επ. ΚΔΔικ. (αρμοδιότητα → **άρθρο 218 ΚΔΔικ:** καταρχήν αρμόδιο σε πρώτο βαθμό το Μονομελές Διοικητικό Πρωτοδικείο, βλ. και εξαιρέσεις, ενώ σε δεύτερο βαθμό το Μονομελές Διοικητικό Εφετείο, βλ. και εκεί εξαιρέσεις, με βάση το ύψος της χρηματικής απαίτησης που χωρεί η εκτέλεση).
- Αν η ατομική διοικητική πράξη δεν υπάγεται σε κάποια από τις ως άνω περιπτώσεις για τις οποίες ασκείται προσφυγή ουσίας, ούτε στρέφεται κατά πράξη εκτέλεσης, ώστε να ασκηθεί ανακοπή, τότε κατά το γενικό τεκμήριο του άρθρ. 95 Σ θα αφορά **ακυρωτική διαφορά** (*Όλες οι διοικητικές διαφορές είναι καταρχήν ακυρωτικές,* ***εκτός*** *εάν έχουν χαρακτηρισθεί ως ουσίας από το Σύνταγμα ή τον νόμο*).
- Για να βρω την αρμοδιότητα του δικαστηρίου στις ατομικές διοικητικές πράξεις που αφορούν ακυρωτικές διαφορές, εφαρμόζω πάλι τον κανόνα «από το ειδικό στο γενικό», με γνώμονα το γενικό τεκμήριο του άρθρ. 95 Σ (Όλες οι διοικητικές διαφορές υπάγονται στην αρμοδιότητα του ΣτΕ, εκτός εάν έχουν υπαχθεί με νόμο, ανάλογα με τη σπουδαιότητα και τη φύση τους τους, στην αρμοδιότητα των τδδ → κι αυτό γιατί σε αντίθεση με τις κανονιστικές πράξεις που προσβάλλονται κατεξοχήν ενώπιον του ΣτΕ, οι ατομικές πράξεις προσβάλλονται και ενώπιον του ΣτΕ και ενώπιον των τδδ)
- Κοιτάζω πρώτα **Ν. 702/1997 → άρθρο 1** για αρμοδιότητα Τριμελούς Διοικητικού Εφετείου, **άρθρο 1Α** για αρμοδιότητα Τριμελούς Διοικητικού Πρωτοδικείου, κοιτάζω και **άρθρο 2** για το ποιες αιτήσεις ακύρωσης εξακολουθούν να υπάγονται στην αρμοδιότητα του ΣτΕ.
- Αν η ατομική διοικητική πράξη που αφορά ακυρωτική διαφορά υπάγεται στις περιπτώσεις των άρθρων 1 και 1Α Ν. 702/1997, αρμόδια θα είναι τα τδδ και για τη

διαδικασία που θα ακολουθηθεί κατά την αίτηση ακύρωσης θα εφαρμοσθεί το π.δ. 18/89.

- Αν δεν υπάγεται στα άρθρα αυτά, τότε θα ασκηθεί ενώπιον του ΣτΕ το οποίο θα είναι αρμόδιο και θα εφαρμοσθεί πάλι το π.δ. 18/89.
- ΠΡΟΣΟΧΗ!!! Τελευταίο στάδιο για τις ακυρωτικές διαφορές. Με τον Ν. 5119/2024 έχουμε πλέον ΔΥΟ π.δ. 18/89. Οι τροποποιήσεις του Ν. 5119/2024 αφορούν τη διαδικασία της αίτησης ακύρωσης ΜΟΝΟ ενώπιον του ΣτΕ και ΟΧΙ ενώπιον των τδδ. Έτσι, έχουμε 3 περιπτώσεις:
    1. Αν η διαφορά εκδικάζεται στο **ΣτΕ** (είτε πρόκειται για κανονιστική είτε για ατομική ακυρωτική) και το ένδικο βοήθημα/μέσο κατατέθηκε **μέχρι τις 15.09.2024** → εφαρμόζεται το παλιό **π.δ. 18/89** πριν την τροποποίηση.
    2. Αν η διαφορά εκδικάζεται στο ΣτΕ (είτε πρόκειται για κανονιστική είτε για ατομική ακυρωτική) και το ένδικο βοήθημα/μέσο κατατέθηκε **από τις 16.09.2025 και μετά** → εφαρμόζεται το **νέο π.δ. 18/89** κατόπιν της τροποποίησης.
    3. Αν η διαφορά εκδικάζεται ενώπιον των τδδ → δε μας αφορά πότε κατατέθηκε, γιατί σε κάθε περίπτωση εφαρμόζεται το παλιό π.δ. 18/89.

→ **ΣΥΜΒΟΥΛΗ:** μπορεί στο πρακτικό να πέσει κάτι που δε γνωρίζω, μια έννοια (πχ. κάποιο ένδικο μέσο/βοήθημα) που δε διάβασα. Υπάρχουν ΟΛΑ μέσα στον κώδικα. Κοιτάζω περιεχόμενα για να βρω τις κατάλληλες διατάξεις ή κοιτάζω στο αλφαβητικό ευρετήριο στο τέλος του κώδικα (πχ. έπεσε αίτηση θεραπείας, δεν την είχα δει καθόλου, δεν ήξερα καν τις διατάξεις της, τα βρήκα όλα μέσω αλφαβητικού ευρετηρίου).

ΑΚΥΡΩΤΙΚΕΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ

ΑΙΤΗΣΗ ΑΚΥΡΩΣΗΣ (45-48 π.δ. 18/89)

- Βασικό νομοθέτημα: π.δ. 18/89 (βλ. και Ν. 702/1977 όπου χρειάζεται). Σημαντικό: όπου γίνεται διάκριση μεταξύ νέου και παλιού π.δ., θα αναφερόμαστε σε ακυρωτικές διαφορές ΜΟΝΟ ενώπιον του ΣτΕ. Αν η ακυρωτική διαφορά εκδικάζεται ενώπιον των τδδ, δεν έχει σημασία η διάκριση, αφού πάντα θα εφαρμόζεται το παλιό π.δ.

- Με αίτηση ακύρωσης επιδιώκεται η ακύρωση (ολική ή μερική) της προσβαλλόμενης πράξης ΟΧΙ η τροποποίησή της (σε αντίθεση με την προσφυγή ουσίας). Το δικαστήριο ελέγχει ΜΟΝΟ τη νομιμότητα της πράξης και δεν προβαίνει σε έλεγχο της ουσίας της υπόθεσης.
- Ασκείται κατά εκτελεστών πράξεων διοικητικών αρχών και νπδδ (μη εκτελεστές: πληροφοριακά έγγραφα, εγκύκλιοι, γνώμες, κυβερνητικές πράξεις, κλπ.)
- Καλύπτεται από την αρχή της άπαξ ασκήσεως, παρόλο που συνιστά ένδικο βοήθημα: δεν επιτρέπεται δεύτερη αίτηση ακύρωσης κατά της ίδιας πράξης.
- **46 π.δ. 18/89: Προθεσμία άσκησης → 60 μέρες**, έναρξη από την επομένη της κοινοποίησης (ώστε να υπάρχει πλήρης γνώση του διατακτικού και αιτιολογικού) για τον ενδιαφερόμενο στον οποίο απευθύνεται η πράξη, ενώ για τους τρίτους από τη δημοσίευσή της ή απ' όταν έλαβαν γνώση (70 π.δ. 18/89). \
- **Αναστολή προθεσμίας** κατά τις δικαστικές διακοπές (01/07-15/09) ή για λόγους ανωτέρας βίας (11 π.δ. 18/89).
- **Διακοπή:** ξεκινάει εκ νέου να τρέχει η προθεσμία (46 § 2 π.δ. 18/89). Κάθε διοικητική προσφυγή (δηλ. ειδική **διοικητική προσφυγή, ιεραρχική προσφυγή, αίτηση θεραπείας**) πλην της ενδικοφανούς διακόπτει την προθεσμία άσκησης αίτησης ακύρωσης.
- *Προϋποθέσεις παραδεκτού:*
  1) **Ικανότητα διαδίκου (νομιμοποίηση):** διακρίνεται σε ενεργητική και παθητική.
     Για την ενεργητική ικανότητα δικαίου ισχύουν όσα ξέρουμε από τις γενικές αρχές του αστικού → έχουν όλα τα φυσικά πρόσωπα του ΑΚ 34 (βλ. διατάξεις ΑΚ για περιπτώσεις περιορισμένης ικανότητας, δικαστικής συμπαράστασης, κλπ) και τα νομικά πρόσωπα, τα πολιτικά κόμματα, οι κοινοπραξίες και οι ενώσεις προσώπων.
     Παθητική ικανότητα έχει το Δημόσιο, τα νπδδ (ακόμη και τα διφυή) και οι ανεξάρτητες αρχές στο μέτρο που εξέδωσαν την προσβαλλόμενη πράξη ή ασκούν εποπτεία επί του οργάνου που εξέδωσε την προσβαλλόμενη απόφαση.
  2) Η πράξη που προσβάλλεται να είναι **εκτελεστή πράξη της διοίκησης** (βλ. ανωτέρω τι θεωρείται εκτελεστή διοικητική πράξη).
  3) **Έννομο συμφέρον** (άμεσο, προσωπικό, ενεστώς). Το έννομο συμφέρον ανήκει στις υποκειμενικές προϋποθέσεις του παραδεκτού της αίτησης ακύρωσης, δηλαδή αναφέρεται στο πρόσωπο του αιτούντος. Συνίσταται στη χρησιμότητα

που έχει για τον αιτούντα η νομική ρύθμιση (αποκατάσταση της νομικής του κατάστασης που έχει διαταραχθεί από μια διοικητική πράξη), η οποία μπορεί να επέλθει με την εξαφάνιση της προσβαλλόμενης πράξης ή την ακύρωση της παράλειψης. Έννομο συμφέρον για την άσκηση αίτησης ακύρωσης υπάρχει εφόσον συντρέχουν σωρευτικά οι εξής δύο προϋποθέσεις: α) η προσβαλλόμενη πράξη έχει προκαλέσει υλική ή ηθική βλάβη στον αιτούντα και β) ο αιτών υφίσταται τη βλάβη αυτή με ορισμένη ιδιότητα που αναγνωρίζεται από τους κανόνες του δικαίου, δηλαδή να υπάρχει ειδική έννομη σχέση του αιτούντος με την προσβαλλόμενη πράξη.

→ Προσωπικό, όταν στηρίζεται σε ειδικό δεσμό μεταξύ του αιτούντος και της προσβαλλόμενης πράξης, λόγω της σχέσης του αιτούντος προς τη νομική ή και πραγματική κατάσταση, την οποία θίγει κατά τρόπο βλαπτικό γι' αυτόν η πράξη ή η παράλειψη. Πρόκειται για τη δεύτερη πτυχή του εννόμου συμφέροντος: β) ο αιτών υφίσταται τη βλάβη αυτή υπό ορισμένη ιδιότητα που αναγνωρίζεται από τον νόμο. Αναφέρεται δηλαδή στην ιδιότητα του αιτούντος που αναγνωρίζεται από τους κανόνες δικαίου, με την οποία ο αιτών υφίσταται τη βλάβη. Ο χαρακτήρας του εννόμου συμφέροντος ως προσωπικού αποκλείει τη μετατροπή της αίτησης ακύρωσης σε λαϊκή αγωγή, η οποία παρέχεται σε οποιονδήποτε ενδιαφέρεται για τον δικαστικό έλεγχο της διοίκησης και την τήρηση της αρχής της νομιμότητας.

→ Άμεσο, δηλαδή να συνδέεται απευθείας με το πρόσωπο του αιτούντος, με την έννοια ότι τη βλάβη που προξενείται από την πράξη ή την παράλειψη, την υφίσταται ο ίδιος ο αιτών και όχι άλλο πρόσωπο με το οποίο ο αιτών συνδέεται ή συνδεόταν με ορισμένη σχέση. Ειδικότερα για την προσβολή κανονιστικής πράξης, άμεσο και ενεστώς έννομο συμφέρον γεννάται, κατ' αρχήν, από την έναρξη της ισχύος της, από την οποία επέρχεται μεταβολή στην έννομη τάξη.

→ Ενεστώς, υπό την έννοια ότι η νομική ή πραγματική κατάσταση με την οποία συνδέεται ο αιτών και της οποία η μεταβολή με την προσβαλλόμενη πράξη ή η μη ρύθμιση λόγω παραλείψεως, προκαλεί σε αυτόν βλάβη, καθώς και ότι η βλάβη υφίσταται τόσο κατά τον χρόνο έκδοσης της πράξης όσο και κατά τον χρόνο άσκησης της αίτησης ακύρωσης και συζήτησης της υπόθεσης ενώπιον του Δικαστηρίου.

4) **Προηγούμενη άσκηση ενδικοφανούς προσφυγής** όπου απαιτείται/προβλέπεται από τον νόμο. Θεραπεία απαραδέκτου σε περίπτωση μη

άσκησης ενδικοφανούς προσφυγής υφίσταται επί παράλειψης ενημέρωσης της αρμόδιας διοικητικής αρχής (πχ. δεν ενημέρωσε ότι υπήρχε υποχρέωση άσκησης, ποιο είναι το αρμόδιο όργανο, ποια είναι η προθεσμία άσκησης, ποιες είναι οι συνέπειες μη άσκησης, κλπ.).

- *Λόγοι ακύρωσης (48 π.δ. 18/89)*

  1) Λόγοι που αφορούν την εξωτερική νομιμότητα της πράξης:

  Αναρμοδιότητα (καθ' ύλην ή κατά τόπον ή κατά χρόνο) → έλλειψη νόμιμης ικανότητας του διοικητικού οργάνου να εκδώσει την προσβαλλόμενη απόφαση (αναρμοδιότητα υπό ευρεία έννοια), έλλειψη νόμιμης ικανότητας γιατί κάποιο άλλο όργανο είναι αρμόδιο (αναρμοδιότητα υπό στενή έννοια). Αν το διοικητικό όργανο εξέδωσε διοικητική πράξη πριν λάβει νόμιμη υπόσταση ή αφού απώλεσε τη νόμιμη υπόστασή του ή αφού επήλθε ανατρεπτική διοικητική προθεσμία, υπάρχει κατά χρόνο αναρμοδιότητα. Αν κανένα διοικητικό όργανο δεν είναι αρμόδιο, η πράξη δεν είναι καν εκτελεστή λόγω έλλειψης νομικού ερείσματος. Κρίσιμο χρονικό σημείο για το ζήτημα της αρμοδιότητας είναι η στιγμή έκδοσης της πράξης. Αν μεταβληθεί μετά την έκδοση το αρμόδιο όργανο, δεν επηρεάζεται το κύρος της.

  Παράβαση ουσιώδους τύπου της διαδικασίας → αφορά τα στάδια έκδοσης της πράξης, εν αμφιβολία θεωρείται ουσιώδης ο τύπος. Συνήθως ουσιώδεις είναι οι τύποι της διαδικασίας που έχει έντονο προστατευτικό χαρακτήρα ως προς τα δικαιώματα του διοικούμενου (πχ. κανόνες που αφορούν της συγκρότηση/σύνθεση οργάνων με γνωμοδοτική αρμοδιότητα και τη σύνθεση οργάνων με αποφασιστική αρμοδιότητα, παραβίαση της γνωμοδοτικής διαδικασίας, παραβίαση δικαιώματος πρόσβασης στα έγγραφα, παραβίαση της αρχής της αμεροληψίας, μη προηγούμενη ακρόαση αν παρέχεται κλπ). Στην τελευταία περίπτωση, για να είναι λυσιτελής ο ισχυρισμός και άρα παραδεκτός, πρέπει να αναφέρει ο διάδικος τι θα έλεγε στη διοίκηση που θα οδηγούσε σε διαφορετική κρίση.

  2) Λόγοι που αφορούν την εσωτερική νομιμότητα της πράξης:

  Παράβαση ουσιώδους διάταξης του νόμου → αφορά το ουσιαστικό περιεχόμενο της πράξης (στάδιο μετά την έκδοση), πχ. παράβαση δέσμιας αρμοδιότητας, παράβαση άκρων ορίων διακριτικής ευχέρειας, όπως

καθορίζονται από τα διδάγματα της κοινής πείρας, από την αρχή της ισότητας και της αναλογικότητας, έκδοση κανονιστικής πράξης εκτός ορίων νομοθετικής εξουσιοδότησης, ουσιώδης πλάνη περί τα πράγματα , πλημμελής αιτιολογία, κλπ.

Υπέρβαση εξουσίας → αποδεικνύεται δύσκολα στην πράξη και σπανίως ευδοκιμεί ως λόγος, άρα…νοπ.

- Ειδικά ως προς τη διαδικασία της αίτησης ακύρωσης:

1) **17 και 19 § 1 π.δ. 18/89:** Η αίτηση ακύρωσης ασκείται με κατάθεση του δικογράφου (βλ. άρθρο 17 για τα στοιχεία που πρέπει να περιέχει το δικόγραφο). Κατά βάση, η κατάθεση γίνεται με την παράδοση του πρωτοτύπου στη Γραμματεία και την άμεση καταχώριση σε ειδικό βιβλίο στο υπογράφει ο καταθέτης. Μπορεί να γίνει κατάθεση και σε δημόσια αρχή (π.χ. σε αστυνομικό τμήμα) (βλ. το άρθρο 19 και για λοιπές περιπτώσεις κατάθεσης, ηλεκτρονική, κλπ).

2) **18 π.δ. 18/89:** διορίζεται υποχρεωτικά αντίκλητος, δηλαδή πρόσωπο το οποίο εξουσιοδοτείται να παραλαμβάνει όλα τα έγγραφα που απευθύνονται στον διάδικο που τον διόρισε. Ο αντίκλητος μπορεί να ταυτίζεται με τον πληρεξούσιο δικηγόρο που εκπροσωπεί τον διάδικο, μπορεί και όχι. Αν ο δικηγόρος που υπογράφει το ένδικο μέσο είναι διορισμένος στο Πρωτοδικείο Αθηνών, τότε καθίσταται αυτοδικαίως αντίκλητος, αλλιώς πρέπει να διορίζεται κάποιος που κατοικεί στην Αθήνα και να αναφέρεται η διεύθυνσή του. Σκοπός της ύπαρξης αντικλήτου είναι η οικονομία της διαδικασίας αναφορικά με τις κοινοποιήσεις των εγγράφων: το ΣτΕ βρίσκεται στην Αθήνα, αλλά οι αιτήσεις ενώπιόν προέρχονται απ' όλη τη χώρα. Θα ήταν υπερβολικά χρονοβόρο και δαπανηρό να κοινοποιούνται τα έγγραφα στις κατοικίες των αιτούντων, οπότε αποστέλλονται κατευθείαν στους αντικλήτους.

3) **20 και 20Α ΝΕΟΥ π.δ. 18/90:** μετά την κατάθεση, το ένδικο βοήθημα ή μέσο ανατίθεται σε Πάρεδρο ή Εισηγητή. Πολύ μπακαλίστικα: πλέον, πριν συζητηθούν οι αιτήσεις στο ακροατήριο, ένα πρόσωπο, ο εισηγητής, κάνει ένα ξεσκαρτάρισμα μεταξύ των (πάρα πολλών) αιτήσεων. Αυτές που φαίνονται προδήλως αβάσιμες πχ. απορρίπτονται για λόγους οικονομίας. Αν η αίτηση

πάρει το οκέυ, ο εισηγητής θα την παραπέμψει στο Δικαστικό Συμβούλιο για να προχωρήσει μετά η διαδικασία στο ακροατήριο. Στην περίπτωση, όμως, που μία αίτηση απορρίπτεται, πρέπει ο εισηγητής να αιτιολογεί επαρκώς και σαφώς τους λόγους απόρριψης, ώστε να μπορεί να προστατευθεί δικαστικά ο διοικούμενος. Το άρθρο 20Α αναφέρεται σε περιπτώσεις που λόγω σπουδαιότητας θεωρούνται επείγουσες και πάνε απευθείας ακροατήριο. Βλ. και **άρθρα 22** για καθήκοντα εισηγητή, και **34Α, 34Β και 34Γ** για Δικαστικό Συμβούλιο. **ΠΡΟΣΟΧΗ!!!** Υπάρχει διαφοροποίηση μεταξύ παλιού και νέου π.δ. ως προς όλα τα προηγούμενα άρθρα.

4) **21 π.δ. 18/89: ΠΡΟΣΟΧΗ!!!** Υπάρχει διαφοροποίηση μεταξύ νέου και παλιού π.δ. Το άρθρο 21 αφορά τις επιδόσεις/κοινοποιήσεις αντιγράφου του δικογράφου του ενδίκου βοηθήματος, ενώ ορίζει και σε ποια πρόσωπα απευθύνονται. Αν εφαρμόζεται στην υπό κρίση περίπτωση το παλιό π.δ. (μέχρι και τα 15.09.2024), το αντίγραφο κοινοποιείται με εντολή του Προέδρου. Με βάση το νέο π.δ. (16.09.2024 και μετά), η επίδοση γίνεται με επιμέλεια του διαδίκου που άσκησε το ένδικο βοήθημα/μέσο εντός 2 μηνών από την κατάθεση. Αν δε γίνει επίδοση, τότε θεωρείται ως μη ασκηθέν το ένδικο βοήθημα/μέσο και τίθεται στο αρχείο. ΑΛΛΑ, αν οι διάδικοι παραστούν στη συζήτηση και δεν αντιλέξουν, θεραπεύεται η ακυρότητα (άρθρ. 21 § 7 νέου π.δ. και άρθρ. 21 § 6 παλιού π.δ.).

5) **23-24 π.δ. 18/89:** Η Διοίκηση έχει προθεσμία να στείλει απόψεις. Αν δεν απαντήσει, επέρχονται ορισμένες δικονομικές, κυρίως συνέπειες (μπορεί να είναι και ποινικές και πειθαρχικές ωστόσο). **Με βάση το νέο π.δ.**, από τη μη αποστολή φακέλου από μέρους τη Διοίκησης ή την ύπαρξη ουσιωδών ελλείψεων στον φάκελο, το δικαστήριο μπορεί να συναγάγει τεκμήριο ομολογίας των ισχυρισμών που προβάλλει ο αιτών. **ΠΡΟΣΟΧΗ!!! Στο νέο π.δ.** η προθεσμία για αποστολή απόψεων από μέρους της Διοίκησης είναι **εντός 3 μηνών από την επίδοση** του ενδίκου βοηθήματος. **Στο παλιό π.δ.** η προθεσμία είναι **30 τουλάχιστον μέρες πριν από τη δικάσιμο** που έχει ορισθεί στο δικόγραφο. Βλ. άρθρ. 24 για συνέπειες μη αποστολής.

6) **25 π.δ. 18/89: Πρόσθετοι λόγοι και υπομνήματα. ΠΡΟΣΟΧΗ!!!** Έχουν γίνει αλλαγές μεταξύ παλιού και νέου π.δ.

Νέο π.δ.	**Παλιό π.δ.**
Οι πρόσθετοι λόγοι δεν μπορούν να διευρύνουν το αντικείμενο της ακυρωτικής δίκης με προσβολή περαιτέρω πράξεων ή παραλείψεων της διοίκησης που δεν αναφέρονται στο δικόγραφο του ενδίκου βοηθήματος/μέσου. Μπορούν μόνο να διορθώνουν ασάφειες/παραδρομές του κυρίου ένδικου βοηθήματος, ή να περιορίζουν/αφαιρούν λόγους ακυρώσεως που προβλήθηκαν στο δικόγραφο. Ασκούνται με **κατάθεση και επίδοση δικογράφου** με επιμέλεια του διαδίκου, **εντός 20 ημερών από τη λήξη της τρίμηνης προθεσμίας του άρθρου 23 § 2** (της προθεσμίας της Διοίκησης για να αποστείλει φάκελο και να εκθέσει απόψεις).	Τα ίδια κι εδώ. Οι πρόσθετοι λόγοι ασκούνται με κατάθεση και επίδοση δικογράφου με επιμέλεια του διαδίκου που άσκησε το ένδικο μέσο/βοήθημα, **15 τουλάχιστον μέρες πριν από τη συζήτηση**.
Σε περίπτωση μη επίδοσης ή εκπρόθεσμης επίδοσης των πρόσθετων λόγων, αυτοί δε λαμβάνονται υπόψιν («*επί ποινή ακυρότητας*» στο άρθρο), ΕΚΤΟΣ ΑΝ παραστούν οι διάδικοι στη συζήτηση και δεν αντιλέξουν (ορίζεται πλέον αυτό ρητά στο άρθρο 25, στο τελευταίο εδάφιο της § 1, το οποίο παραπέμπει στο άρθρο **21 § 7**. Στο τελευταίο, ορίζεται ρητά ότι η θεραπεία αφορά την επίδοση.)	Το ίδιο συμβαίνει και εδώ, αλλά δεν ορίζεται ρητά. Αντ' αυτού γίνεται αναλογική εφαρμογή του άρθρου **21 § 6** περί κοινοποίησης δικογράφου του ενδίκου μέσου/βοηθήματος. Το άρθρο 21 § 6 δεν ορίζει ρητά ότι η θεραπεία καλύπτει μόνο την έλλειψη επίδοσης, εντούτοις αυτό συνάγεται από το ίδιο το άρθρο. Άρα και στην περίπτωση των πρόσθετων λόγων, η θεραπεία αφορά μόνο την εκπρόθεσμη επίδοση ή έλλειψη επίδοσης και όχι την εκπρόθεσμη κατάθεσή τους.
Οι διάδικοι μπορούν πέρα από πρόσθετους λόγους να καταθέτουν υπομνήματα, μόνον προς εξειδίκευση των ισχυρισμών έχουν ήδη προβληθεί (υπόμνημα στη διοικητική δίκη = προτάσεις στην πολιτική δίκη). Άρα, με το υπόμνημα ΔΕΝ γίνεται να μεταβληθεί η ιστορική ή νομική βάση του ενδίκου μέσου/βοηθήματος, γιατί έτσι διευρύνεται το αντικείμενο της δίκης.	Τα ίδια κι εδώ.

Άρα, προβάλλονται απαραδέκτως λόγοι ακυρώσεως και νέοι πραγματικού ισχυρισμοί.	
Τα υπομνήματα κατατίθενται **μόνο προαποδεικτικώς** στη γραμματεία του δικαστηρίου που ασκήθηκε το ένδικο μέσο/βοήθημα, **15 πλήρεις μέρες πριν τη συζήτηση**.	Οι διάδικοι μπορούν να καταθέσουν 2 φορές υπομνήματα: **ένα 6 πλήρεις μέρες πριν τη συζήτηση και ένα μέσα σε προθεσμία που τάσσει ο Πρόεδρος μετά τη συζήτηση**, προς εξειδίκευση όσων έχουν αναπτυχθεί στο ακροατήριο (η κατάθεση δεύτερου υπομνήματος μετά τη συζήτηση καταργείται στο νέο π.δ.).

7) **26 π.δ. 18/89: Παράσταση.** Σε περίπτωση κατάθεσης ενδίκου βοηθήματος/μέσου, οι ασκούντες το ένδικο βοήθημα ιδιώτες δεν μπορούν να παρίστανται αυτοπροσώπως στο ακροατήριο προς ανάπτυξη της υπόθεσής τους, παρά μόνο με δικηγόρο. Αυτό, γιατί θεωρείται ότι στις διαδικασίες ενώπιον του ΣτΕ, οι ιδιώτες αιτούντες έχουν μεν ικανότητα δικαστικής παραστάσεως, αλλά όχι δικολογική ικανότητα (ικανότητα αυτοπρόσωπης ενέργειας πράξεων και ανάπτυξης ισχυρισμών), λόγω της πολυπλοκότητας της φύσεως των υποθέσεων και των τεχνικών ζητημάτων που αυτές άπτονται. Η Διοίκηση παρίσταται με νομικούς συμβούλους του κράτους σύμφωνα με τις διατάξεις περί ΝΣΚ (Νομικό Συμβούλιο του Κράτους). Η μη παράσταση της Διοίκησης, ήτοι των συμβούλων που την εκπροσωπούν, επιφέρει μόνο πειθαρχικές συνέπειες σε βάρους τους. Βλ. και **άρθρ. 28 περί αποκλεισμού ερημοδικίας**: ακόμη κι αν δεν παραστούν οι διάδικοι, εφόσον όμως έχουν γίνει οι νόμιμες κοινοποιήσεις που απαιτούνται, η υπόθεση συζητείται σαν κανονικά και δεν ερημοδικάζονται.

8) **27 π.δ. 18/89: Πληρεξουσιότητα**. **ΠΡΟΣΟΧΗ!!!** Αλλαγές 😊 (υπάρχουν ΟΛΑ μέσα στον κώδικα)

Νέο π.δ.	Παλιό π.δ.
Η πληρεξουσιότητα σε δικηγόρο για την άσκηση ενδίκου βοηθήματος ή μέσου παρέχεται **με συμβολαιογραφική πράξη.**	

Όταν ο **διάδικος είναι φυσικό πρόσωπο**, η πληρεξουσιότητα μπορεί να παρέχεται **πέραν της συμβολαιογραφικής πράξης και με ψηφιακή εξουσιοδότηση**, που εκδίδεται μέσω της Ενιαίας Ψηφιακής Πύλης της Δημόσιας Διοίκησης (gov.gr) και αποστέλλεται ηλεκτρονικά στο Δικαστήριο εντός των προθεσμιών που ορίζονται για την προσκόμιση συμβολαιογραφικού πληρεξουσίου.	Όταν ο **διάδικος είναι φυσικό πρόσωπο**, η πληρεξουσιότητα μπορεί να παρασχεθεί **με 3 τρόπους:** α) Με συμβολαιογραφική πράξη (αρκεί γενικό πληρεξούσιο, βλ. κατωτέρω). β) Με συνυπογραφή του δικογράφου από τον διάδικο. Τότε, η συνυπογραφή εκ μέρους του ενός διαδίκου ή του δικηγόρου του θεωρείται βεβαίωση γνησιότητας της υπογραφής του άλλου διαδίκου. γ) Με προφορική δήλωση στο ακροατήριο.
Όταν **ο διάδικος είναι νπιδ**, η πληρεξουσιότητα παρέχεται **μόνο με συμβολαιογραφικό πληρεξούσιο**. Κατά τ' άλλα ισχύουν τα ίδια για το συμβολαιογραφικό πληρεξούσιο →→→ **Γενικό πληρεξούσιο:** έγγραφο που παρέχει εξουσία στον αντιπρόσωπο να ενεργεί κάθε είδους διαδικαστική πράξη και να συμμετέχει σε κάθε δίκη ενώπιον οποιουδήποτε δικαστηρίου για λογαριασμό του εντολέα του. Το γενικό πληρεξούσιο έχει πενταετή ισχύ από η στιγμή που θα χορηγηθεί. **Ειδικό πληρεξούσιο:** παρέχει εξουσία δικαστικής εκπροσώπησης μόνο για συγκεκριμένη δίκη ή διαδικαστική πράξη.	Όταν ο **διάδικος είναι νπιδ**, η πληρεξουσιότητα παρέχεται **με 2 τρόπους**: α) Με προφορική δήλωση στο ακροατήριο του νομίμου αντιπροσώπου τους. β) Με ειδικό συμβολαιογραφικό πληρεξούσιο <u>Ο δικηγόρος πρέπει να προσκομίσει στο ΣτΕ τα εξής νομιμοποιητικά έγγραφα:</u> α) το ειδικό πληρεξούσιο από τον νόμιμο εκπρόσωπο του νομικού προσώπου β) το πιο πρόσφατο καταστατικό του νομικού προσώπου που να περιέχει τις τελευταίες τροποποιήσεις του. <u>Πολλές φορές, ο νόμος ή το καταστατικό του νομικού προσώπου απαιτεί να χορηγηθεί άδεια από συγκεκριμένο όργανο του νομικού προσώπου προς τον νόμιμο εκπρόσωπό του.</u> Ο εκπρόσωπος τεκμαίρεται μαχητά ότι λειτουργεί με άδεια. Τυχόν έλλειψη σχετικής άδειας δεν επηρεάζει το κύρος της δίκης αλλά δημιουργεί αποκλειστικά ευθύνη του εκπροσώπου απέναντι στο νομικό πρόσωπο. Αν προσκομισθεί τέτοια άδεια, δεν απαιτείται ειδικό πληρεξούσιο, αλλά αρκεί το γενικό.
Ο διάδικος που άσκησε το ένδικο βοήθημα/μέσο **προσκομίζει** το συμβολαιογραφικό πληρεξούσιο ή την ψηφιακή εξουσιοδότηση **το αργότερο 15 μέρες πριν από τη δικάσιμο** που ορίσθηκε με την πράξη του Προέδρου του άρθρ. 2 § 3 και σε περίπτωση συντμήσεως της προθεσμίας, το αργότερο μέχρι τη συζήτηση.	Συνήθως, η πληρεξουσιότητα δίνεται λίγες μέρες πριν ή κατά τη συζήτηση στο ακροατήριο. Εντούτοις, από τι στιγμή που δοθεί, έχει **αναδρομική ισχύ** και θεωρείται ότι καλύπτει και τις προηγούμενες πράξεις τις προδικασίας και της άσκησης του ενδίκου μέσου/βοηθήματος.

- **Ομοδικία (45 § 6 π.δ. 18/89):**

→ Με το δικόγραφο της αίτησης ακύρωσης διαγράφονται τα υποκειμενικά και αντικειμενικά όρια της ακυρωτικής δίκης, δηλαδή προσδιορίζονται οι διάδικοι και οι προσβαλλόμενες πράξεις. Παρά την έλλειψη σχετικών διατάξεων στο ΠΔ 18/1989, όπως αυτές του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας, ισχύουν και στην ακυρωτική δίκη οι δικονομικοί θεσμοί της ομοδικίας και της συνάφειας, οι οποίοι υπηρετούν την αρχή της οικονομίας της δίκης.

→ Στην ακυρωτική δίκη, είναι δυνατή η ένωση περισσοτέρων αιτούντων την ακύρωση της ίδιας διοικητικής πράξης στο ίδιο δικόγραφο. Οι αιτούντες αποκτούν, στην περίπτωση αυτή, την ιδιότητα των ομοδίκων. Η ομοδικία στην ακυρωτική δίκη δεν διακρίνεται σε απλή (δυνητική) και αναγκαία, κατά τα πρότυπα της πολιτικής δίκης. Πρόκειται για sui generis δικονομικό θεσμό, νομολογιακής προέλευσης.

→ Στην ακυρωτική δίκη η **ομοδικία** είναι κατά κανόνα **απλή**, διότι οι ομόδικοι είναι, στις περισσότερες περιπτώσεις, υποκείμενα αυτοτελών έννομων σχέσεων. Κατά την πάγια νομολογία του ΣτΕ, για τη θεμελίωση του δεσμού της ομοδικίας απαιτείται, αφενός, η ύπαρξη κοινού εννόμου συμφέροντος μεταξύ των διαδίκων και, αφετέρου, η προβολή από αυτούς κοινών λόγων ακύρωσης που ερείδονται στην ίδια πραγματική και νομική βάση. Κοινότητα εννόμου συμφέροντος υφίσταται πχ. όταν οι αιτούντες ασκούν την αίτηση ακύρωσης υπό την ίδια ιδιότητα, αλλά και όταν τα συμφέροντά τους βαίνουν ομορρόπως. Στο πλαίσιο της ομοδικίας προβάλλονται κοινοί λόγοι ακύρωσης που στηρίζονται στην ίδια πραγματική και νομική αιτία.

→ Σε περίπτωση έλλειψης ομοδικίας, η υπόθεση κρατείται ως προς τον πρώτο αιτούντα και τους ομόδικους με αυτόν, και διατάσσεται ο χωρισμός για τους υπόλοιπους.

- **Συνάφεια (45 § 6 π.δ. 18/89):** Με το ίδιο δικόγραφο, μπορεί να ασκηθεί αίτηση ακύρωσης κατά πλειόνων διοικητικών πράξεων εφόσον υπάρχει συνάφεια μεταξύ τους, ήτοι εφόσον οι προσβαλλόμενες πράξεις εδράζονται στην ίδια νομική και κατά τα ουσιώδη στοιχεία πραγματική βάση ή εφόσον η νομιμότητα της μίας πράξης ασκεί επιρροή στη νομιμότητα των υπολοίπων. Εάν το δικαστήριο κρίνει ότι δε συντρέχουν οι προϋποθέσεις της συνάφειας, κρατεί το ένδικο βοήθημα ως προς την πρώτη προσβαλλόμενη πράξη και τις συναφείς με αυτή και διατάσσει με

προδικαστική απόφαση τον χωρισμό του δικογράφου ως προς τις λοιπές μη συναφείς πράξεις.

- **Παρέμβαση (49 π.δ. 18/89):** Μπορεί να ασκηθεί μόνο υπέρ του κύρους της προσβαλλόμενης πράξης. Πχ. εκδίδεται διοικητική πράξη που διορίζει κάποιον αναπληρωτή προϊστάμενο. Ο παραληφθείς που δε διορίστηκε ασκεί αίτηση ακύρωσης. Στο πλαίσιο αυτό, ο προϊστάμενος που διορίστηκε μπορεί να ασκήσει παρέμβαση, ώστε να γίνει διάδικος, να συμμετάσχει στη δίκη και ν' αντικρούσει τους προσβαλλόμενους ισχυρισμούς.

→ Η **άσκηση** γίνεται με κατάθεση και επίδοση. Η μη επίδοση μπορεί να θεραπευθεί αν οι διάδικοι παρασταθούν και δεν αντιλέξουν (21 § 6 νέου π.δ. και 21 § 7 παλιού π.δ.). **ΠΡΟΣΟΧΗ!!!** Διαφορετικές προθεσμίες μεταξύ παλιού και νέου π.δ.

- Νέο π.δ. → εντός 3 μηνών από την επίδοση της αίτησης από τον αιτούντα σύμφωνα με το άρθρ. 21 § 2 περιπτ. ε («κάθε τρίτος με έννομο συμφέρον») ή αν δεν έχει γίνει επίδοση τουλάχιστον 15 πλήρης μέρες πριν από τη δικάσιμο.
- Παλιό π.δ. → 6 πλήρεις μέρες πριν από τη συζήτηση.

- **Προσωρινή δικαστική προστασία: Αίτηση αναστολής (52 π.δ. 18/89):**
  Καταθέτω αίτηση ακύρωσης, αλλά επειδή θ' αργήσει (understatement of the year) να εκδικασθεί και να βγει απόφαση, ασκώ αίτηση αναστολής για να προστατευθώ από τις δυσμενείς συνέπειες της προσβαλλόμενης πράξης. Πρέπει να έχω ασκήσει αίτηση ακύρωσης πρώτα για να είναι παραδεκτή η αίτηση αναστολής.
  Λόγοι ευδοκίμησης (52 §§ 6-7): **είτε** ανεπανόρθωτη ή δυσχερώς επανορθώσιμη βλάβη (πχ. κατεδάφιση ακινήτου, αναστολή οικοδομικής άδειας, ισχυρός κλονισμός επιχείρησης, ουσιαστικός περιορισμός βιοποριστικών μέσων, ηθική βλάβη ΟΧΙ χρηματική) **είτε** προδήλως βάσιμη αίτηση (ακόμη κι ανεξάρτητα από την ύπαρξη βλάβης).
  Λόγοι αποκλεισμού της αίτησης: **είτε** λόγοι δημοσίου συμφέροντος ή συμφέροντα τρίτων (σταθμίζονται βάσει αρχής αναλογικότητας) **είτε** προδήλως αβάσιμο της αίτησης, **είτε** αν η πράξη έχει εκτελεστεί και είναι αδύνατη η επαναφορά στην προτεραία κατάσταση είτε όταν υπάρχει διοικητική ή αυτοδίκαιη αναστολή.

- **Έφεση (58-66 π.δ. 18/89):** είναι καθολικό ένδικο βοήθημα, δηλ. αφορά και νομικά σφάλματα και σφάλματα ουσίας. Αν κριθεί βάσιμος ο λόγος έφεσης, η απόφαση εξαφανίζεται και το ΣτΕ δικάζει εκ νέου την αίτηση ακυρώσεως **(64 π.δ. 18/89)** (μεταρρύθμιση διατακτικού χωρίς επανεκδίκαση δε γίνεται στην ακυρωτική δίκη, σε αντίθεση με τις διαφορές ουσίας).

  Ως προς τη διαδικασία, δεν υπάρχει διάκριση του άρθρου μεταξύ νέου και παλιού π.δ., με εξαίρεση το ζήτημα των πρόσθετων λόγων.

  95 § 4 Σ: «*Οι αρμοδιότητες του Συμβουλίου της Επικρατείας ρυθμίζονται και ασκούνται όπως νόμος ειδικότερα ορίζει*.»

  → **<u>Ποιες αποφάσεις υπόκεινται σε έφεση (58 § 1):</u>** «*Σε έφεση **ενώπιον του ΣτΕ** υπόκειται **η οριστική απόφαση του διοικητικού εφετείου**, η οποία εκδίδεται κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 1 του Ν. 702/1977, επί αιτήσεως ακυρώσεως ή τριτανακοπής*.» Όσες ακυρωτικές, λοιπόν, δικάζονται σε α' βαθμό στα τδδ, υπόκεινται σε έφεση ενώπιον του ΣτΕ. <u>Εάν, όμως, η ακυρωτική διαφορά εκδικάζεται σε α' βαθμό απευθείας στο ΣτΕ, **ΔΕΝ** γίνεται να προσβληθεί με έφεση</u>, γιατί θα κατέληγε το ΣτΕ στο παράδοξο να ξαναδικάζει την ίδια υπόθεση.

  Κατά κανόνα, όλες οι αποφάσεις των τδδ υπόκεινται σε έφεση **(άρθρ. 5 § 1 Ν. 702/1977:** «*Με την επιφύλαξη των οριζόμενων στο άρθρο 5Α* [του ίδιου νόμου], *σε έφεση ενώπιον του ΣτΕ υπόκεινται οι οριστικές αποφάσεις των διοικητικών δικαστηρίων που εκδίδονται κατά τις παρ. 1* [υποθέσεις ενώπιον του τριμελούς διοικητικού Εφετείου] *και 1Α* [υποθέσεις ενώπιον του τριμελούς διοικητικού πρωτοδικείου] *του άρθρου 1 του παρόντος νόμου επί αιτήσεως ακυρώσεως ή τριτανακοπής*.»

ΠΡΟΣΟΧΗ!!!! «*Με την επιφύλαξη των οριζόμενων στο άρθρο 5Α*»

5Α Ν. 702/1977

Οι αποφάσεις των διοικητικών δικαστηρίων που εκδίδονται επί των διαφορών των περ. α), β), γ), δ), ε) και ια) της παρ. 1 και των περ. β), δ) και ε) της παρ. 1Α του άρθρου 1 του παρόντος νόμου δεν υπόκεινται σε έφεση.

Εξαιρούνται και υπόκεινται σε έφεση οι διαφορές που αφορούν:

α) τον διορισμό με διαδικασία μη υποκείμενη στον έλεγχο του Α.Σ.Ε.Π., τη μετάταξη, την προαγωγή σε βαθμό που χαρακτηρίζεται ανώτατος από διάταξη νόμου και τη λύση της υπαλληλικής σχέσης των υπαλλήλων (πολιτικών και δικαστικών) του Δημοσίου, των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης πρώτης και δεύτερης βαθμίδας και των λοιπών νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου,

β) τον διορισμό, τη μονιμοποίηση και την απόταξη των στρατιωτικών υπαλλήλων και των υπαλλήλων των Σωμάτων Ασφαλείας,

γ) την εισαγωγή και οριστική απομάκρυνση των μαθητών των παραγωγικών σχολών της περ. β’ της παρ. 1 του άρθρου 1 του παρόντος νόμου,

δ) τον διορισμό και την παύση των αναπληρωτών καθηγητών, επίκουρων καθηγητών, λεκτόρων και καθηγητών εφαρμογών της ανώτατης εκπαίδευσης, και

ε) την αναγνώριση τίτλων σπουδών της αλλοδαπής.».

Άρα υπόκεινται σε έφεση όλες οι οριστικές αποφάσεις των τδδ.

ΕΞΑΙΡΕΣΗ 1: δεν υπόκεινται σε έφεση αυτές που ορίζονται **στην παρ. 1 του άρθρου 5Α Ν. 702/1977**, το οποίο παραπέμπει στο άρθρο 1 παρ. 1 και 1Α Ν. 702/1977:

Άρθρ. 1 παρ. 1:

α) τον διορισμό και την εν γένει υπηρεσιακή κατάσταση των λειτουργών και υπαλλήλων (πολιτικών και δικαστικών) του Δημοσίου, των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης πρώτης και δεύτερης βαθμίδας και των λοιπών νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, καθώς και την εν γένει υπηρεσιακή κατάσταση των ανωτάτων στρατιωτικών,

β) την εισαγωγή και κατάσταση γενικά μαθητών των παραγωγικών σχολών των υπαλλήλων της περίπτωσης α` του παρόντος και τις μεταβολές της κατάστασης των εφέδρων αξιωματικών,

γ) την πρόσληψη και την κατάσταση γενικά του προσωπικού του Δημοσίου, των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης πρώτης και δεύτερης βαθμίδας και των λοιπών νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, ανεξάρτητα από τη φύση της σχέσης που το συνδέει, καθώς και την πρόσληψη και την κατάσταση γενικά του προσωπικού νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου όπου η πρόσληψη αυτή γίνεται με βάση ειδική διοικητική διαδικασία,

δ) την εφαρμογή της εκπαιδευτικής νομοθεσίας για τους μαθητές, σπουδαστές, φοιτητές, υποτρόφους και μετεκπαιδευομένους,

ε) την ίδρυση και λειτουργία ιδιωτικών εκπαιδευτηρίων και φροντιστηρίων, το προσωπικό γενικά των ιδιωτικών εκπαιδευτηρίων και φροντιστηρίων και την επιβολή κυρώσεων για παραβάσεις της σχετικής νομοθεσίας,

ια) την εφαρμογή της νομοθεσίας περί Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης, πλην εκείνων που ανάγονται στην οργάνωση και λειτουργία των υπηρεσιών τους, οι οποίες παραμένουν στην αρμοδιότητα του Συμβουλίου της Επικρατείας, καθώς και την εφαρμογή της νομοθεσίας για τη μεταβολή επωνύμου και τη ληξιαρχική κατάσταση του προσώπου. Δεν θίγονται οι διατάξεις, με τις οποίες διαφορές από την εφαρμογή της νομοθεσίας περί Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης έχουν ήδη υπαχθεί στην αρμοδιότητα του διοικητικού πρωτοδικείου ως διαφορές ουσίας,

Αρθρ. 1 παρ. 1Α:

α) την εφαρμογή της νομοθεσίας περί όπλων και εκρηκτικών εν γένει,

β) την αποκατάσταση βλαβών επί των πάσης φύσεως ή κατηγορίας δημοσίων έργων και ιδίως επί του οδικού δικτύου εν γένει, καθώς και την επιβολή της σχετικής δαπάνης σε βάρος των υπόχρεων προσώπων,

γ) την έκδοση αδειών υπαίθριων διαφημίσεων και επιγραφών, καθώς και την αφαίρεση παράνομων υπαίθριων διαφημίσεων και επιγραφών και την επιβολή σχετικών προστίμων,

δ) την εφαρμογή της αθλητικής νομοθεσίας,

ε) τον διορισμό και την εν γένει υπηρεσιακή κατάσταση των στρατιωτικών, ανεξάρτητα από τη φύση της σχέσης που τους συνδέει με τον φορέα τους, με την επιφύλαξη της περ. α) της παρ. 1.

ΕΞΑΙΡΕΣΗ 2: (εξαίρεση της εξαίρεση) Εξακολουθούν να υπόκεινται σε έφεση βάσει του άρθρ. 5Α Ν. 702/1997 οι εξής:

Εξαιρούνται και υπόκεινται σε έφεση οι διαφορές που αφορούν:

α) τον διορισμό με διαδικασία μη υποκείμενη στον έλεγχο του Α.Σ.Ε.Π., τη μετάταξη, την προαγωγή σε βαθμό που χαρακτηρίζεται ανώτατος από διάταξη νόμου και τη λύση της υπαλληλικής σχέσης των υπαλλήλων (πολιτικών και δικαστικών) του Δημοσίου, των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης πρώτης και δεύτερης βαθμίδας και των λοιπών νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου,

β) τον διορισμό, τη μονιμοποίηση και την απόταξη των στρατιωτικών υπαλλήλων και των υπαλλήλων των Σωμάτων Ασφαλείας,

γ) την εισαγωγή και οριστική απομάκρυνση των μαθητών των παραγωγικών σχολών της περ. β' της παρ. 1 του άρθρου 1 του παρόντος νόμου,

δ) τον διορισμό και την παύση των αναπληρωτών καθηγητών, επίκουρων καθηγητών, λεκτόρων και καθηγητών εφαρμογών της ανώτατης εκπαίδευσης, και

ε) την αναγνώριση τίτλων σπουδών της αλλοδαπής.».

→ **<u>Τρόπος άσκησης:</u>** Βλέπω γενικούς δικονομικούς κανόνες στα πρώτα άρθρα του π.δ. 18/89 → **άρθ. 17 π.δ. 18/89:** «*Τα ένδικα βοηθήματα και μέσα ενώπιον του ΣτΕ ασκούνται δια καταθέσεως δικογράφου*» και **άρθρ. 19 π.δ. 18/89** για το πού μπορεί να γίνει η κατάθεση. (το άρθρο 17 υπάρχει δύο φορές στον κώδικα, και στο νέο και στο παλιό π.δ. Δεν υπάρχει όμως διαφοροποίηση μεταξύ τους. Η μόνη διαφορά είναι ότι το νέο π.δ. κάνει αναφορά σε «*ένδικα βοηθήματα και μέσα*», ενώ το παλιό π.δ. αναφέρει μόνο «*ένδικα μέσα*». Εννοούν το ίδιο πράγμα. Είναι απλώς εννοιολογική/διευκρινιστική αλλαγή.)

→ **<u>Προθεσμία άσκησης εφέσεως (58 παρ. 3 π.δ. 18/89):</u>** <u>60 μέρες από την κοινοποίηση της απόφασης με επιμέλεια του διαδίκου.</u> Η κοινοποίηση με πρωτοβουλία του δικαστηρίου ή με οποιονδήποτε άλλο τρόπο πέρα από την επίδοση με δικαστικό επιμελητή με πρωτοβουλία του διαδίκου, **ΔΕΝ** εκκινεί την προθεσμία άσκησης. <u>Υπάρχει και καταχρηστική προθεσμία 1 έτους από τη δημοσίευση της απόφασης</u>, η οποία προθεσμία **ΔΕΝ** αναστέλλεται (ούτε για λόγους ανωτέρω βίας ή δικαστικών διακοπών) ούτε διακόπτεται.

→ **<u>Ποιοι μπορούν να ασκήσουν έφεση (58 παρ. 3 π.δ. 18/89):</u>** <u>ΜΟΝΟ όσοι διάδικοι παραστάθηκαν στην πρωτόδικη δίκη</u>. Τρίτος που δεν παρενέβη σε πρώτο βαθμό δεν μπορεί να ασκήσει έφεση, ακόμη κι αν έχει έννομο συμφέρον, μπορεί όμως να ασκήσει πρώτη φορά παρέμβαση στην κατ' έφεση δίκη **(63 π.δ. 18/89)**. Ο νικήσας διάδικος

μπορεί να ασκήσει έφεση (όπως και στην πολιτική δίκη), εφόσον έχει σχετικό έννομο συμφέρον, πχ. αν βλάπτεται από το αιτιολογικό της απόφασης.

→ **Λόγοι εφέσεως (58 παρ. 1 εδ. β' π.δ. 18/89):** υπάρχει το λεγόμενο «φίλτρο» στους λόγους εφέσεως για να κριθεί το παραδεκτό αυτών. Ο διάδικος που ασκεί έφεση οφείλει να προβάλλει λόγους που μπορεί να αφορούν είτε κάποιο νομικό ζήτημα είτε κάποιο σφάλμα της απόφασης, αλλά πρέπει να επικαλεστεί ότι για την υπό κρίση διαφορά είτε δεν υπάρχει νομολογία του ΣτΕ είτε υπάρχει αντίθεση της προσβαλλόμενης απόφασης προς τη νομολογία του ΣτΕ ή άλλου ανωτάτου δικαστηρίου ή προς ανέκκλητη απόφαση διοικητικού δικαστηρίου.

→ **Πρόσθετοι λόγοι (62 π.δ. 18/89):** **ΠΡΟΣΟΧΗ!!!** Το άρθρο 62 ορίζει ότι οι πρόσθετοι λόγοι ασκούνται με κατάθεση ιδιαίτερου δικογράφου και επίδοση, παραπέμπει δε στο άρθρο 25 π.δ. 18/89 το οποίο έχει αλλάξει μεταξύ νέου και παλιού π.δ. Αναλόγως ποιο από τα δύο π.δ. θα εφαρμοσθεί, αλλάζει ο τρόπος άσκησης των πρόσθετων λόγων:

Άρθρ. 25 § 1 ΝΕΟΥ π.δ.	**Άρθρ. 25 § 1 ΠΑΛΙΟΥ π.δ.**
Η υποβολή των πρόσθετων λόγων ακύρωσης ή προσφυγής γίνεται με δικόγραφο που κατατίθεται βάσει του άρθρ. 19 § 1 (νέου π.δ.) και επιδίδεται με επιμέλεια του διαδίκου εντός 20 ημερών (στην περίπτωση άσκησης ενδίκων μέσων) από την παρέλευση τριμήνου, το οποίο αρχίζει από την επίδοση του ενδίκου μέσου σύμφωνα με την περιπτ. α' του άρθρ. 21 § 1 π.δ. 18/89.	Η υποβολή των πρόσθετων λόγων γίνεται με δικόγραφο που κατατίθεται σύμφωνα με το άρθρ. 19 παρ. 1 (παλιό π.δ.) και κοινοποιείται, επί ποινή απαραδέκτου, 15 τουλάχιστον πλήρεις μέρες πριν τη συζήτηση, με επιμέλεια εκείνου που άσκησε το ένδικο μέσο.
Αν η επίδοση πάσχει (εκπρόθεσμη ή ανύπαρκτη) εφαρμόζεται το άρθρ. **21 § 7 π.δ. 18/89:** αν παραστούν οι διάδικοι και δεν αντιλέξουν θεραπεύεται το ελάττωμα της επίδοσης. Δεν ισχύει αυτό και για την κατάθεση.	Αν η επίδοση πάσχει (εκπρόθεσμη ή ανύπαρκτη) εφαρμόζεται το άρθρ. **21 § 6 π.δ. 18/89:** αν παραστούν οι διάδικοι και δεν αντιλέξουν θεραπεύεται το ελάττωμα της επίδοσης. Δεν ισχύει αυτό και για την κατάθεση.

→ **59 π.δ. 18/89:** Η έφεση καλύπτεται από την αρχή της άπαξ ασκήσεως των ενδίκων μέσων. Δεύτερη έφεση από τον ίδιο διάδικο κατά της ίδιας απόφασης ως προς το ίδιο ή διαφορετικό κεφάλαιο, απαγορεύεται και απορρίπτεται ως απαράδεκτη. ΔΕΝ ΕΠΙΤΡΕΠΕΤΑΙ επίσης η άσκηση ΑΝΤΕΦΕΣΗΣ.

- **Αναίρεση:** ΔΕΝ ΝΟΕΙΤΑΙ ΣΤΙΣ ΑΚΥΡΩΤΙΚΕΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ. Τα άρθρα του π.δ. που κάνουν λόγο για αναίρεση, αναφέρονται στην αναίρεση κατά αποφάσεων επί διαφορών ουσίας, των οποίων η αναίρεση εκδικάζεται ενώπιον του ΣτΕ.
- **Απόδειξη στην ακυρωτική δίκη (40 π.δ. 18/89):** Το άρθρ. 40 ορίζει ρητά ότι για ζητήματα απόδειξης/αποδεικτικών μέσων στην ακυρωτική δίκη, εφαρμόζονται αναλογικώς οι διατάξεις του ΚΠολΔ (σε αντίθεση με τις διαφορές ουσίας, για τις οποίες προβλέπονται ειδικές διατάξεις στον ΚΔΔικ).

ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΟΥΣΙΑΣ

I. ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

- Οι διαφορές ουσίας εκδικάζονται κατά τις διατάξεις του ΚΔΔικ. Συνεπώς, εάν έχω διαφορά ουσίας, ανεξαρτήτως του ενδίκου βοηθήματος που θα ασκήσω (προσφυγή ουσίας, αγωγή), θα χρησιμοποιήσω τον ΚΔΔικ.
- Η δομή του κώδικα μοιάζει λίγο με τον ΚΠολΔ. Έχω κατηγοριοποίηση άρθρων για την αρμοδιότητα (2-13 ΚΔΔικ), για τους διαδίκους (23-32 ΚΔΔικ), για τα γενικά θέματα της διαδικασίας (44-62 ΚΔΔικ: επιδόσεις, στοιχεία δικογράφου, δικονομικές ακυρότητες, κλπ), ένδικα βοηθήματα (63-80 ΚΔΔικ), ένδικα μέσα (81111 ΚΔΔικ), παρέμβαση (112-114 ΚΔΔικ), ομοδικία-συνάφεια (115-123 ΚΔΔικ), απόδειξη (144-186 ΚΔΔικ), κλπ.
- Τι σημαίνει αυτό; Όταν ένα ερώτημα του πρακτικού αφορά συγκεκριμένα το ένδικο βοήθημα, θα εφαρμόζω τις διατάξεις που αφορούν το υπό κρίση ένδικο βοήθημα. Στα υπόλοιπα ζητήματα, όμως, (ένδικα μέσα, ομοδικία, παρέμβαση, κλπ.) εφαρμόζω τις υπόλοιπες διατάξεις στα επιμέρους κεφάλαια του ΚΔΔικ, οι οποίες ισχύουν για όλα τα ένδικα βοηθήματα.
- Πάμε να δούμε λίγο συνοπτικά τα σημαντικά άρθρα του ΚΔΔικ.
  - **1-2 ΚΔΔικ:** Ο ΚΔΔικ εφαρμόζεται για την εκδίκαση διαφορών ουσίας από τα τδδ. Η εκδίκασή τους ανήκει στα τδδ εκτός αν με ειδική διάταξη νόμου έχει ανατεθεί σε άλλα διοικητικά δικαστήρια.

- **4 ΚΔΔικ:** 2 βαθμοί δικαιοδοσίας. Απευθείας εισαγωγή της υπόθεσης σε β' βαθμό απαγορεύεται (διάταξη αναγκαστικού δικαίου).
- **5 ΚΔΔικ:** τα διοικητικά δικαστήρια δεσμεύονται από τις αποφάσεις των άλλων διοικητικών δικαστηρίων κατά το μέρος που αυτές αποτελούν δεδικασμένο (βλ. **άρθρ. 197 ΚΔΔικ** για ισχύ δεδικασμένου). Τα διοικητικά δικαστήρια δεσμεύονται επίσης από τις αποφάσεις των πολιτικών δικαστηρίων, των οποίων οι αποφάσεις ισχύουν erga omnes, καθώς και των ποινικών δικαστηρίων, εφόσον έχουν καταστεί αμετάκλητες (πχ, καταδικαστικές ή αθωωτικές αποφάσεις).
- **6 ΚΔΔικ:** καθ' ύλην αρμοδιότητα. Η αρμοδιότητα σε α' βαθμό ανήκει καταρχήν στο τριμελές διοικητικό πρωτοδικείο **(6 § 1 ΚΔΔικ)**. Βλ. εξαιρέσεις **παρ. 2** που η καθ' ύλην αρμοδιότητα ανήκει είτε στο μονομελές διοικητικό πρωτοδικείο είτε στο διοικητικό εφετείο. Η αρμοδιότητα σ β' βαθμό ανήκει καταρχήν στο τριμελές διοικητικό εφετείο, **εκτός** αν η υπόθεση σε α' βαθμό εκδικάστηκε από το μονομελές πρωτοδικείο, οπότε σε β' βαθμό θα πάει στο μονομελές εφετείο **(6 § 6 ΚΔΔικ)**.

  Μονομελές Πρωτοδικείο (α' βαθμός) → Μονομελές Εφετείο (β' βαθμός)

  Τριμελές Πρωτοδικείο (α' βαθμός) → Τριμελές Εφετείο (β' βαθμός)

  Αναίρεση → ΣτΕ

  Κρίσιμος χρόνος για την περί αρμοδιότητας κρίση είναι ο χρόνος έκδοσης της πράξης ή συντέλεσης της παράλειψης. Αν έχει μεσολαβήσει ενδικοφανής προσφυγή ως προϋπόθεση του παραδεκτού του ενδίκου βοηθήματος, κρίσιμος είναι ο χρόνος έκδοσης της ενδικοφανούς, γιατί τότε προσβάλλεται αυτή με το ένδικο βοήθημα και όχι η αρχική πράξη.
- **7 ΚΔΔικ:** κατά τόπον αρμοδιότητα. Καταρχήν αρμόδιο είναι το δικαστήριο στην περιφέρεια του οποίου εδρεύει η αρχή, της οποίας το όργανο δημιούργησε τη διαφορά με πράξη, παράλειψη ή υλική ενέργεια. Βλ. παρ. 2 για εξαιρέσεις.
- **8 ΚΔΔικ:** διατήρηση αρμοδιότητας (καθ' ύλην και κατά τόπον) αν έχει αρχίσει η εκδίκαση, ακόμη κι αν μεταβληθεί στη συνέχεια η αρμοδιότητα.
- **9 ΚΔΔικ:** απαγόρευση παρέκτασης αρμοδιότητας, ακόμη κι αν οι διάδικοι συμφωνούν προς τούτο ή δεν αντιλέξουν (διαφορά με ΚΠολΔ).
- **12 ΚΔΔικ:** αυτεπάγγελτος έλεγχος αναρμοδιότητας. Η απόφαση που παραπέμπει είναι υποχρεωτική, αν η παραπομπή γίνεται σε ισόβαθμό ή κατώτερο διοικητικό δικαστήριο **(12 § 2 ΚΔΔικ)**. Αν η παραπεμπτική απόφαση

είναι του Πρωτοδικείου ή του Εφετείου, δεν υπόκειται αυτοτελώς σε ένδικο μέσο **(12 § 3 ΚΔΔικ)**. Αν όμως η παραπομπή γίνεται από Πρωτοδικείο σε Πρωτοδικείο, η απόφαση αυτή ελέγχεται παρεμπιπτόντως ως αυτοτελής λόγος έφεσης κατά της απόφασης του πρωτοδικείου προς το οποίο έγινε η παραπομπή και το οποίο δίκασε την υπόθεση.

- **23 ΚΔΔικ:** Ικανότητα διαδίκου έχουν τα φυσικά και νομικά πρόσωπα, οι ενώσεις προσώπων και οι ομάδες περιουσίας. Ικανότητα διαδίκου έχουν και ορισμένες ενώσεις προσώπων που στερούνται νομική προσωπικότητα, όπως τα πολιτικά κόμματα, οι κοινωνίες αστικού δικαίου και οι αστικές εταιρείες (αφανείς και συμμετοχικές).
- **24 ΚΔΔικ:** δικανική ικανότητα (ικανότητα διαδίκου) έχουν τα φυσικά πρόσωπα με πλήρη δικαιοπρακτική ικανότητα (βλ. ΑΚ). Περιορισμένη δικαιοπρακτική και άρα και δικανική ικανότητα έχουν κατά τις διατάξεις του ΑΚ: τα πρόσωπα των ΑΚ 134-137, οι ευρισκόμενοι σε μερική ή επικουρική δικαστική συμπαράσταση. Για τους ανηλίκους που τελούν υπό τη γονική μέριμνα και των δύο γονέων, έχει κριθεί ότι η άσκηση ενδίκου μέσου κατά πράξεων που αφορούν το πρόσωπο του τέκνου, δεν εμπίπτει στις συνήθεις πράξεις επιμέλειας ή στην τρέχουσα διαχείριση της περιουσίας του ανηλίκου, αποτελεί όμως πράξη επείγοντος χαρακτήρα κατά την ΑΚ 156 (ΟλΣτΕ 5721/1996).
- **25 ΚΔΔικ:** δικανική ικανότητα νομικών προσώπων. Τα νπδδ και τα νπιδ εκπροσωπούνται από τους νόμιμους εκπροσώπους τους (25 παρ. 2 ΚΔΔικ).
- **27 ΚΔΔικ:** δικολογική ικανότητα (ικανότητα διενέργειας διαδικαστικών πράξεων), έχουν καταρχήν μόνο οι δικηγόροι λόγω των τεχνικών γνώσεων που απαιτούνται. Η δικολογική ικανότητα αποτελεί προϋπόθεση του κύρους της διαδικαστικής πράξης. Βλ. παρ. 2 για εξαιρέσεις.
- **30 ΚΔΔικ:** πληρεξουσιότητα. Ισχύουν για το γενικό και ειδικό πληρεξούσιο όσα ειπώθηκαν ανωτέρω στις ακυρωτικές διαφορές. Αν δεν υπάρχει νομιμοποίηση δικηγόρου βλ. συνέπειες στο άρθρ. 28 παρ. 5 ΚΔΔικ.

Πληρεξουσιότητα στον ΑΚ	**Πληρεξουσιότητα στον ΚΔΔικ**
Εξουσιοδότηση του διαδίκου προς τον εκπρόσωπό του για αντιπροσώπευση σε πράξεις ουσιαστικού δικαίου.	Εξουσιοδότηση για διενέργεια διαδικαστικών πράξεων στο πλαίσιο διοικητικής δίκης.

- **31 ΚΔΔικ:** λήξη πληρεξουσιότητας.
- **32 ΚΔΔικ:** παύση, ανάκληση πληρεξουσιότητας, και υποχρέωση δικηγόρου να ενεργεί διαδικαστικές πράξεις ακόμη και μετά την παραίτησή του, μέχρι να διοριστεί άλλος δικηγόρος (προς αποτροπή κινδύνου για τα συμφέροντα του εντολέα του).
- **44 ΚΔΔικ:** εκθέσεις → διαδικαστικό έγγραφο που συντάσσεται από δικαστή, δικαστικό υπάλληλο, διοικητικό όργανο ή συμβολαιογράφο, με το οποίο πιστοποιείται είτε διαδικαστική πράξη στο πλαίσιο διοικητικής δίκης, η οποία διενεργήθηκε απ' τα ανωτέρω όργανα (μόνα τους ή σε σύμπραξη με άλλα), είτε πράξη, η οποία διενεργήθηκε από άλλα όργανα ενώπιον του συντάσσοντος την έκθεση οργάνου. Χρόνος σύνταξης: αμέσως μετά τη διενέργεια της πράξης. Βλ. άρθρο για απαραίτητα στοιχεία που πρέπει να αναγράφονται στην έκθεση. Η έκθεση είναι δημόσιο έγγραφο οπότε εφαρμόζονται τα **άρθρ. 169 και 171 ΚΔΔικ** για τα δημόσια έγγραφα και την αποδεικτική τους δύναμη.
- **45-46 ΚΔΔικ:** απαραίτητα στοιχεία δικογράφου. Αν δεν περιέχονται αυτά τα στοιχεία, το δικόγραφο είναι άκυρο, εκτός αν τα ελλείποντα στοιχεία συνάγονται από την εκτίμηση του όλου περιεχομένου του δικογράφου (46 παρ. 5 ΚΔΔικ).
- **47 επ. ΚΔΔικ:** επιδόσεις. Επίδοση = κοινοποίηση = τύπος γνωστοποίησης του περιεχομένου διαδικαστικής εγγραφής ή διενέργειας διαδικαστικής πράξης. **47 § 3 ΚΔΔικ:** μέρη όπου η επίδοση απαγορεύεται και είναι άκυρη, ακόμη κι αν υπάρχει συναίνεση του προσώπου προς το οποίο απευθύνεται η επίδοση. **57 § 1 ΚΔΔικ:** συντέλεση επίδοσης. **57 § 2 ΚΔΔικ:** πλασματική επίδοση.
- **58-60 ΚΔΔικ:** αντίκλητος. Ισχύει για τον ρόλο του ότι και για τις ακυρωτικές διαφορές. Έχει εξουσία παραλαβής διαδικαστικών εγγράφων που απευθύνονται προς τον διάδικο. Είναι συγκεκριμένο πρόσωπο, φυσικό ή νομικό, με συνείδηση των πραττομένων. Ο διορισμός του είναι μονομερής δικαιοπραξία και διαδικαστική πράξη.
- **60-61 ΚΔΔικ:** προθεσμίες. Βλ. περιπτώσεις διακοπής, αναστολής κλπ. Είδη προθεσμιών:

Με βάση τη διάρκεια	Με βάση τη λειτουργία	Με βάση τον αποδέκτη	Με βάση τα έννομα αποτελέσματα
Κυρίως προθεσμίες/διορίες: τάσσεται χρονικό διάστημα μέσα στο οποίο, το υποκείμενο της διαδικασίας πρέπει να ενεργήσει μία διαδικαστική πράξη.	Ανατρεπτικές: μέσα στην προθεσμία πρέπει να διενεργηθεί η διαδικαστική πράξη, άλλως επέρχεται απώλεια του δικαιώματος διενέργειάς της.	Γνήσιες: η τήρησή τους βαραίνει τον διάδικο.	Ανατρεπτικές: η άπρακτη πάροδός τους επιφέρει κατά το άρθρ. 61 § 5 ΚΔΔικ έκπτωση από το δικαίωμα τέλεσης διαδικαστικών πράξεων που αφορούν .
Τακτές μέρες: συγκεκριμένο χρονικό σημείο κατά το οποίο πρέπει να διενεργηθεί η διαδικαστική πράξη.	Αναβλητικές: μέσα στην προθεσμία πρέπει να διενεργηθεί η διαδικαστική πράξη, άλλως η συζήτηση αναβάλλεται και ορίζεται νέα δικάσιμος.	Μη γνήσιες/καταχρηστικές: οι νόμιμες προθεσμίες που αποσκοπούν στο γενικότερο συμφέρον και όχι στα αντιτιθέμενα συμφέροντα των διαδίκων (πχ. ενιαύσια καταχρηστική προθεσμία για άσκηση έφεσης από τη στιγμή δημοσίευσης της απόφασης).	Αναβλητικές: η μη τήρησή τους επιφέρει αναβολή της συζήτησης της υπόθεσης ή τη διενέργεια άλλης διαδικαστικής πράξης ή της δίκης.
	Προπαρασκευαστικές: χρονικά σημεία που πρέπει να παρέλθουν πριν τη συζήτηση στο ακροατήριο ή πριν τη διεξαγωγή μιας		

- **62 ΚΔΔικ:** δικονομικές ακυρότητες. ***Απόλυτες* (62 § 2 α ΚΔΔικ)**: ελέγχονται αυτεπαγγέλτως όσες προβλέπονται ρητά στον νόμο παραπέμπουν σε άλλα άρθρα. ***Σχετικές***: δεν απαγγέλλονται αυτεπαγγέλτως, απαγγελία της ακυρότητας, αλλά κατόπιν αίτησης του διαδίκου, ο οποίος πρέπει να αποδείξει ότι υπέστη βλάβη που δεν είναι δυνατόν να αποκατασταθεί παρά μόνο με την απαγγελία της ακυρότητας.

- **112-144 ΚΔΔικ:** παρέμβαση. Σε αντίθεση με τις ακυρωτικές διαφορές που η παρέμβαση ασκείται μόνο υπέρ του κύρους της προσβαλλόμενης πράξης, στις διαφορές ουσίας έχουμε 2 είδη παρεμβάσεως. Βλ. άρθρα για τρόπο ασκήσεως.

  → **112 παρ. 1 ΚΔΔικ – Κύρια παρέμβαση:** ασκείται μόνο ύστερα από την άσκηση αγωγής. Προϋποθέσεις παραδεκτού: έννομο συμφέρον παρεμβαίνοντος (το δικαίωμα δεν απαιτείται να είναι κατ' ανάγκη περιουσιακό), ύπαρξη εκκρεμούς δίκης, ιδιότητα παρεμβαίνοντος ως τρίτου. Ο κυρίως παρεμβαίνων συμμετέχει στη δίκη και αντιδικεί, διεκδικώντας το αντικείμενό της, ενώ δεσμεύεται από το δεδικασμένο της απόφασης.

  → **113 ΚΔΔικ – Πρόσθετη παρέμβαση:** ασκείται τόσο στην αγωγή όσο και στην προσφυγή ουσίας. Μπορεί να ασκηθεί τόσο υπέρ του προσφεύγοντος όσο υπέρ της διατήρησης του κύρους της προσβαλλόμενης πράξης (σε αντίθεση με την παρέμβαση στην ακυρωτική δίκη που επιτρέπεται μόνο υπέρ του κύρους της πράξης). Ίδιες προϋποθέσεις με κύρια παρέμβαση.
- **115-121 ΚΔΔικ:** ομοδικία (**115 ΚΔΔικ** – δυνητική: όταν οι περισσότεροι ομόδικοι ενώνονται στο δικόγραφο με δική τους βούληση ≠ **116 ΚΔΔικ** – αναγκαστική: όταν ενώνονται υποχρεωτικώς εκ του νόμου). Ομοδικία υπάρχει και στην προσφυγή ουσίας και στην αγωγή. Βλ. άρθρα για προσεπίκληση αναγκαστικού ομοδίκου, συμμετοχή προσεπικαλούμενου στη δίκη και συνέπειες μη συμμετοχής του (117-119 ΚΔΔικ).
- **122 ΚΔΔικ:** συνάφεια.
- **126 ΚΔΔικ (126-131=προδικασία):** τρόπος άσκησης ενδίκων βοηθημάτων και μέσων (παρ. 1 για ένδικα βοηθήματα και παρ. 2 για ένδικα μέσα). Άσκηση με κατάθεση δικογράφου. Η επίδοση γίνεται με επιμέλεια της γραμματείας του δικαστηρίου (128 ΚΔΔικ).
- **131 ΚΔΔικ:** πρόσθετοι λόγοι. Κοινή διάταξη και για τα ένδικα βοηθήματα και για τα ένδικα μέσα.
- **138 ΚΔΔικ:** υπομνήματα. Κοινή διάταξη.

II. ΠΡΟΣΦΥΓΗ ΟΥΣΙΑΣ (63-70 ΚΔΔικ)

- Βασικό νομοθέτημα: ο ΚΔΔικ (Ν. 2717/1999).
- Με προσφυγή ουσίας επιδιώκεται η άσκηση ουσιαστικού ελέγχου της ατομικής διοικητικής πράξης. Δεν ελέγχεται μόνο η νομιμότητα, αλλά και η κατ' ουσίαν

ορθότητα της προσβαλλόμενης πράξης (σε αντίθεση με την αίτηση ακύρωσης, όπου ελέγχεται μόνον η νομιμότητα).

- Ο δικαστής μπορεί να ακυρώσει (ολικά ή μερικά) την προσβαλλόμενη πράξη, αλλά και να την τροποποιήσει (σε αντίθεση πάλι με την αίτηση ακύρωσης).
- Ασκείται πάντα ενώπιον των τδδ. Η προσφυγή ενώπιον του ΣτΕ είναι η υπαλληλική προσφυγή που δε μας αφορά εδώ, όπως δε μας αφορούν οι προσφυγές ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου.
- **Καθ' ύλην αρμοδιότητα – Άρθρο 6 ΚΔΔικ § 1:** Τεκμήριο αρμοδιότητας του Τριμελούς Διοικητικού Πρωτοδικείου, δηλ. υπάγονται σε αυτό όλες οι διαφορές ουσίας, εκτός εάν εμπίπτουν στις εξαιρέσεις της παρ. 2 του ίδιου άρθρου παρ. 2: προβλέπει τις εξαιρέσεις.
- **Κατά τόπον αρμοδιότητα – Άρθρο 7 ΚΔΔικ:** Κατά κανόνα, αρμόδιο στον πρώτο, ή πρώτο και τελευταίο, βαθμό είναι το δικαστήριο στην περιφέρεια του οποίου εδρεύει η αρχή από πράξη, παράλειψη ή υλική ενέργεια οργάνου της οποίας δημιουργήθηκε η διαφορά. Η αρμοδιότητα αυτή διατηρείται και στις περιπτώσεις που, κατά των πράξεων ή παραλείψεων, ασκείται οποιαδήποτε διοικητική προσφυγή.
- **Έννομο συμφέρον – Άρθρο 23 ΚΔΔικ:** Το έννομο συμφέρον του προσφεύγοντος πρέπει να είναι προσωπικό, άμεσο και ενεστώς.
- **Προηγούμενη άσκηση ενδικοφανούς προσφυγής:** η προσφυγή είναι απαράδεκτη, εάν δεν ασκηθεί προηγούμενως η προβλεπόμενη ενδικοφανής προσφυγή. Εξαίρεση: εάν δεν υπήρξε πλήρης και προσήκουσα ενημέρωση για την άσκησή της. Παράδειγμα ενδικοφανούς προσφυγής επί των φορολογικών διαφορών.
- **Προθεσμία άσκησης – Άρθρο 66 ΚΔΔ:** 60 ημέρες (90 ημέρες για τους διαμένοντες στην αλλοδαπή) που αρχίζουν:

  Α. Σε περίπτωση ρητής πράξης: α) Για εκείνους τους οποίους αφορά : i. από την κατά νόμο επίδοσή της σε αυτούς, ή ii. σε κάθε άλλη περίπτωση, από τότε που αυτοί έλαβαν αποδεδειγμένως πλήρη γνώση του περιεχομένου της. β) Για τους τρίτους : i. από τη δημοσίευσή της, αν δεν προβλέπεται από το νόμο άλλος ειδικότερος τρόπος γνωστοποίησής της, ή ii. σε κάθε άλλη περίπτωση, από τότε που αυτοί έλαβαν αποδεδειγμένως πλήρη γνώση του περιεχομένου της.

  Β. Σε περίπτωση παράλειψης: από τη συντέλεσή της.

- Στις φορολογικές και τελωνειακές διαφορές: 30 ημέρες (90 ημέρες για τους διαμένοντες στην αλλοδαπή).
- Παρατηρήσεις: Διακόπτεται η προθεσμία με την άσκηση διοικητικής προσφυγής (απλής, ιεραρχικής και της ειδικής – **67 § 2 ΚΔΔικ**), πλην της ενδικοφανούς. Αναστολή προθεσμίας: Σε περιπτώσεις ανωτέρας βίας – πρέπει να ασκηθεί αμελλητί. Κατά τη διάρκεια των δικαστικών διακοπών (1/7 έως 15/9 – ειδικώς για τις φορολογικές και τελωνειακές διαφορές 1/8 έως 31/8).
- **Ομοδικία – 115 επ. ΚΔΔικ:** Δυνητική/αναγκαστική. Εάν δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις ομοδικίας, το ένδικο βοήθημα κρατείται ως προς τον πρώτο και τους ομόδικους με αυτόν και διατάσσεται ο χωρισμός του ως προς τους υπόλοιπους.
- **Συνάφεια – 122 επ. ΚΔΔικ:** Συναφείς είναι οι πράξεις και οι παραλείψεις: α) όταν στηρίζονται στην ίδια νομική και στην ίδια κατά τα ουσιώδη στοιχεία πραγματική βάση ή β) όταν η νομιμότητα της μιας ασκεί επιρροή στη νομιμότητα της άλλης. ο Συναφείς είναι οι υλικές ενέργειες όταν συνδέονται ουσιωδώς μεταξύ τους και οι αξιώσεις που απορρέουν από αυτές στηρίζονται στην ίδια νομική βάση. Εάν το δικαστήριο διαπιστώσει ότι δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις της συνάφειας: κρατεί το ένδικο βοήθημα ως προς την πρώτη προτασσόμενη πράξη και τις συναφείς με αυτήν και διατάσσει με προδικαστική απόφαση το χωρισμό του δικογράφου ως προς τις λοιπές πράξεις.
- **Παρέμβαση:** 2 είδη (και πρόσθετη και κύρια).
- **Πρόσθετοι Λόγοι/Υπομνήματα – 131 και 138 ΚΔΔικ:** Με τους προσθέτους λόγους μπορούν να προβληθούν νέοι λόγοι προσφυγής, με το υπόμνημα όχι (μόνο ανάπτυξη ήδη προβληθέντων ισχυρισμών), Οι πρόσθετοι λόγοι κατατίθενται στη γραμματεία του δικαστηρίου και με επιμέλεια του προσφεύγοντος επιδίδονται στους άλλους διαδίκους 15 τουλάχιστον πλήρεις ημέρες πριν από την πρώτη συζήτηση. Το υπόμνημα κατατίθεται στη γραμματεία το αργότερο 3 εργάσιμες ημέρες μετά τη συζήτηση.
- Σημείωση για πρόσθετους λόγους: Τόσο στις δίκες επί αιτήσεως ακυρώσεως όσο και επί προσφυγής, εάν το δικόγραφο των προσθέτων λόγων δεν κοινοποιηθεί μέσα στην οριζόμενη προθεσμία στους άλλους διαδίκους, «θεραπεύεται» η μη κοινοποίηση εάν ο αντίδικος παραστεί κατά τη συζήτηση και δεν αντιλέξει, ΟΜΩΣ εάν δεν κατατεθεί μέσα στην οριζόμενη προθεσμία, το δικόγραφο των προσθέτων λόγων είναι απαράδεκτο.

- **Δεύτερη προσφυγή (70 ΚΔΔικ):** Απαράδεκτη η άσκηση δεύτερης προσφυγής ουσίας, εκτός εάν η πρώτη απερρίφθη για λόγους τυπικούς, στους οποίους για την περίπτωση της προσφυγής ΔΕΝ περιλαμβάνεται:
  → Η απόρριψή της ως εκπρόθεσμης
  → Η μη συμπλήρωση ελλείψεων νομιμοποίησης
  → Η μη συμπλήρωση τυπικών ελλείψεων
  → Η μη συμπλήρωση του παραβόλου ύστερα από πρόσκληση του δικαστηρίου
- **Προσωρινή δικαστική προστασία – αίτηση αναστολής (200 επ. ΚΔΔικ):** υποβάλλω αίτηση + δήλωση παγκοσμίου εισοδήματος (δεν το υποβάλλω στην ακυρωτική δίκη). Ο αιτών πρέπει να επικαλεστεί και να αποδείξει ανεπανόρθωτη βλάβη, εκτός αν το δικαστήριο εκτιμήσει ότι η αίτηση είναι προδήλως βάσιμη.
- **Προσωρινή ρύθμιση κατάστασης (210 ΚΔΔικ):** Ασκείται και επί αγωγής και επί προσφυγής. Ως κατάσταση νοείται κάθε συμπλοκή γεγονότων ή συμβάντων πραγματικής ή νομικής φύσεως των οποίων προσβάλλεται η ύπαρξη και ζητείται η προστασία είτε με τη δικαστική αναγνώριση είτε με τη διαμόρφωση είτε με τη δημιουργία νέας καταστάσεως, ικανής να άρει την ύπαρξη ή την ενέργεια μιας ζημιογόνου πηγής. Μπορεί να λάβει τη μορφή είτε της προσωρινής καταδίκης του ενάγοντος ή του Δημοσίου σε ενέργεια (επί αγωγής) σε ενέργεια, παράλειψη ή ανοχή πράξεως είτε της προσωρινής λήψης ρυθμιστικών μέτρων διαπλαστικού χαρακτήρα, με σκοπό την άρση της υπάρξεως ή της επενέργειας ζημιογόνου πηγής.
- **79 ΚΔΔικ:** στοιχεία που το δικαστήριο εξετάζει αυτεπαγγέλτως στην περίπτωση προσφυγής.

III. ΑΓΩΓΗ (71-78 ΚΔΔικ)

- Αγωγή είναι το ένδικο βοήθημα, με το οποίο ένας ιδιώτης ζητεί από το δικαστήριο να του αναγνωριστεί χρηματική αξίωση ή να του καταβληθεί χρηματικό ποσό που του οφείλει το Δημόσιο από οποιαδήποτε έννομη σχέση δημοσίου δικαίου (πχ. αστική ευθύνη Δημοσίου, σύμβαση, κλπ.). Δηλαδή, με την αγωγή ζητούνται χρήματα.
- Η αγωγή ασκείται διά καταθέσεως του δικογράφου **(126 § 1 ΚΔΔικ)** και δε χρειάζεται επίδοση.
- Με την επίδοση της αγωγής επέρχονται τα κατά το ουσιαστικό δίκαιο έννομα αποτελέσματα της άσκησής της **(75 παρ. 2 ΚΔΔικ)**: τοκοφορία και διακοπή

παραγραφής. Η παραγραφή ξεκινάει εκ νέου απ' την τελεσιδικία της απόφασης. Κατά του Δημοσίου, οι απαιτήσεις παραγράφονται με την πάροδο 5ετίας εκτός αν υπάρχει διαφορετική πρόβλεψη στον νόμο.

- Επέρχεται επίσης εκκρεμοδικία και καθίσταται ανεπίτρεπτη η μεταβολή (επέκταση) της ιστορικής βάσης.
- Καθ' ύλην αρμοδιότητα: μέχρι 40.000 ευρώ το Μονομελές Πρωτοδικείο **(6 § 2 στοιχ. γ' ΚΔΔικ)**, αλλιώς Τριμελές Πρωτοδικείο **(6 § 1 ΚΔΔικ)**.
- Αυτοτέλεια αγωγής σε σχέση με την προσφυγή/αίτηση ακύρωσης – δεν είναι προϋπόθεση για την άσκηση της αγωγής η προηγούμενη άσκηση αίτησης ακύρωσης ή προσφυγής . Η νομιμότητα της πράξης/παράλειψης που προκάλεσε τη ζημία μπορεί να ελεγχθεί παρεμπιπτόντως από το δικαστήριο της αγωγής, εφόσον δεν υπάρχει δεδικασμένο **(80 § 2 ΚΔΔ)**.
- Το αίτημα της αγωγής μπορεί να είναι αναγνωριστικό ή καταψηφιστικό. Το αναγνωριστικό αίτημα μπορεί να αφορά μόνο την ύπαρξη ορισμένης χρηματικής απαίτησης, δηλ. δεν μπορεί η αγωγή να έχει ως αίτημα την ύπαρξη ή την ανυπαρξία μιας έννομης σχέσης. Σύμφωνα με τον ΚΔΔικ, δικαστικό ένσημο καταβάλλεται μόνο σε περίπτωση καταψηφιστικού αιτήματος.
- Η κήρυξη της απόφασης ως προσωρινά εκτελεστής, κατά το άρθρο 80 § 3 ΚΔΔ, είναι δυνατή μόνο επί καταψηφιστικής αγωγής.
- Απαράδεκτη η άσκηση δεύτερης αγωγής **(76 ΚΔΔικ)**, εκτός εάν η πρώτη απορρίφθηκε τελεσίδικα για λόγους τυπικούς (πχ. έλλειψη νομιμοποίησης πληρεξουσίου δικηγόρου). Όταν πρόκειται για φορολογική διαφορά: απαράδεκτη η άσκηση της αγωγής (μόνο προσφυγή). Η άσκηση αγωγής υπό αίρεση είναι απαράδεκτη.
- Παρέμβαση: μόνο κύρια υπέρ οποιουδήποτε διαδίκου **(112 ΚΔΔικ)**.
- Ισχύουν τα ανωτέρω για προσωρινή ρύθμιση κατάστασης (όχι αίτηση αναστολής όταν ασκείται ένδικο βοήθημα της αγωγής, μόνο επί προσφυγής ουσίας).
- Πρόσθετοι λόγοι (131 ΚΔΔικ): 15 πλήρεις μέρες πριν τη συζήτηση.
- Υπομνήματα (138 ΚΔΔικ): το αργότερο 3 μέρες μετά συζήτηση. Και μετά άλλες τρεις μέρες για άλλο ένα υπόμνημα (σαν προσθήκη-αντίκρουση).

IV. ΕΦΕΣΗ (92-100 ΚΔΔικ)

- Γενικές διατάξεις: 81-88 ΚΔΔικ.
- Τακτικό/καθολικό ένδικο μέσο: έλεγχος ουσίας και νομιμότητας.
- Ασκείται μόνο από τους διαδίκους της πρωτόδικης δίκης (93 ΚΔΔικ).
- Υπόκεινται σε έφεση οι αποφάσεις που εκδίδονται σε α' βαθμό (92 παρ. 1 ΚΔΔικ). **Βλ. εξαιρέσεις παρ. 2** (δεν υπόκεινται σε έφεση αποφάσεις που εκδίδονται σε δίκη το αντικείμενο της οποίας είναι κάτω των 5.000 ευρώ, ΕΚΤΟΣ ΑΝ: παρ. 4 → η έφεση αφορά μη νόμιμη συγκρότηση/σύνθεση δικαστηρίου, έλλειψη δικαιοδοσίας/αρμοδιότητας, κλπ.).
- Μεταβιβαστικό αποτέλεσμα: εξέταση των ισχυρισμών εντός των ορίων που επικαλείται ο εκκαλών, **ΕΞΑΙΡΕΣΗ άρθρ. 97 ΚΔΔικ.**
- **Προθεσμία (94 ΚΔΔικ)**: 60 μέρες από κοινοποίηση απόφασης ή 3 έτη από δημοσίευσή της (καταχρηστική προθεσμία).
- **Έχει ανασταλτικό αποτέλεσμα ΜΟΝΟ επί αγωγής ΌΧΙ στην προσφυγή (99 παρ. 1 ΚΔΔικ).**
- **206 επ ΚΔΔικ:** προσωρινή δικαστική προστασία κατά δικαστικής απόφασης.
- Κατά κανόνα, δεν επιτρέπεται η χειροτέρευση της θέσης του διαδίκου **(ΕΞΑΙΡΕΣΗ: 98 § 5 ΚΔΔικ)**.
- Αν σε α' βαθμό Μονομελές Πρωτοδικείο → έφεση σε Μονομελές Εφετείο, αν σε α' βαθμό Τριμελές Πρωτοδικείο → έφεση σε Τριμελές Εφετείο **(6 § 6 ΚΔΔικ)**.

V. ΑΝΑΙΡΕΣΗ (53-57 π.δ. 18/89)

- Οι ακυρωτικές διαφορές **ΔΕΝ** υπόκεινται σε αναίρεση, **ΜΟΝΟ** οι ουσίας, ενώπιον του ΣτΕ, οπότε εφαρμόζεται το π.δ. 18/89 (δεν έχω δύο π.δ. εδώ, τα άρθρα για την αναίρεση υπάρχουν πλέον μόνο στο νέο που αφορά τις διαδικασίες ενώπιον του ΣτΕ).
- Δικάζεται από το ΣτΕ και αφορά αποφάσεις των τδδ επί διαφορών ουσίας που εκδίδονται τελεσιδίκως ή σε πρώτο και τελευταίο βαθμό.
- **Λόγος αναίρεσης (56 π.δ. 18/90):** ΜΟΝΟ νομικά σφάλματα, πχ. υπέρβαση καθηκόντων, μη νόμιμη συγκρότηση/κακή σύνθεση δικαστηρίου, κλπ. (το ΣτΕ δέχεται ανελέγκτως τα πραγματικά περιστατικά που δέχτηκε το Εφετείο).

- **Παραδεκτό λόγων (53 §§ 3-4 π.δ. 18/89):** δεν υπόκεινται σε αναίρεση αποφάσεις σε δίκες το αντικείμενο των οποίων είναι χρηματική διαφορά κάτω των 40.000 ευρώ, **ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΕΞΑΙΡΕΣΕΙΣ**, βλ. άρθρο. + «φίλτρο», δηλ. πρέπει να προβληθεί ότι για το κρίσιμο νομικό ζήτημα είτε δεν υπάρχει νομολογία είτε ότι η προσβαλλόμενη απόφαση είναι αντίθετη με την ήδη υπάρχουσα.
- **Προθεσμία (53 § 1 π.δ. 18/89):** 60 μέρες απ' την κοινοποίηση (για τον ιδιώτη διάδικο) ή απ' τη δημοσίευση (για τη διοικητική αρχή ή το νπδδ ή τον αρμόδιο υπουργό).
- **55 π.δ. 18/89:** ΟΧΙ παρέμβαση ή τριτανακοπή στην αναιρετική δίκη.

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

- **Προσωρινή δικαστική προστασία επί αγωγής (ΚΔΔικ)**:
  α) 206 → αναστολή εκτέλεσης δικαστικής απόφασης,
  β) 210 → προσωρινή ρύθμιση κατάστασης,
  γ) 211 →προσωρινή επιδίκαση απαίτησης, μόνο επί καταψηφιστικής αγωγής
- **Προσωρινή δικαστική προστασία επί προσφυγής (ΚΔΔικ):**
  α) 200 → αναστολή εκτέλεσης διοικητικής πράξης,
  β) 206 → αναστολή εκτέλεσης δικαστικής απόφασης,
  γ) 210 → προσωρινή ρύθμιση κατάστασης
- **Προσωρινή δικαστική προστασία στις αρνητικές πράξεις:** Η αρνητική διοικητική πράξη συνίσταται στην απόρριψη του αιτήματος για έκδοση θετικής πράξης ή στην μη έγκριση. Διακρίνεται σε γνήσια αρνητική, όταν αρνείται τη δημιουργία το πρώτον δικαιώματος, και σε νόθο αρνητική, όταν αρνείται τη δημιουργία/διατήρηση δικαιώματος ή έννομης καταστάσεως που προγενέστερα απολάμβανε ο διοικούμενος. Προσωρινή δικαστική προστασία έχουμε μόνο επί νόθου αρνητικής πράξης, διότι με τη προσωρινή δικαστική προστασία επιδιώκεται η προστασία του διοικούμενου από επικείμενη ζημία και όχι η δημιουργία νέας κατάστασης. Με τη παροχή προσωρινής προστασίας επί γνήσιας αρνητικής, θα υπήρχε νόσφιση εξουσίας.
- **Προσωρινή προστασία στην ακυρωτική δίκη (άρθρο 52 πδ 18/1989):** Μαζί με την αίτηση ακύρωσης που θα ασκηθεί στο ΣτΕ/ΔΕφ/ΔΠρ, ο αιτών δύναται να ασκήσει και αίτηση αναστολής εκτέλεσης της διοικητικής πράξης. Η αίτηση γίνεται

δεκτή, εφόσον κριθεί πως η άμεση εκτέλεση της διοικητικής πράξης θα προκαλέσει στον αιτούντα ανεπανόρθωτη βλάβη ή δυσχερώς επανορθώσιμη σε περίπτωση αποδοχής της αίτησης ακύρωσης. Δύναται, όμως, να απορριφθεί σε περίπτωση στάθμισης μεταξύ δημοσίου συμφέροντος και βλάβης αιτούντος. Αν η αίτηση ακύρωσης είναι προδήλως βάσιμη, η Επιτροπή μπορεί να δεχθεί την αίτηση αναστολής, ακόμη και αν η βλάβη του αιτούντος δεν κριθεί ανεπανόρθωτη. Το ανάποδο ισχύει σε περίπτωση προδήλως απαράδεκτης/αβάσιμης αίτησης ακυρώσεως, οπότε και η αίτηση απορρίπτεται. Η αίτηση αναστολής δύναται να ανακληθεί από την Επιτροπή, ύστερα από αίτηση της αρμόδιας αρχής ή του παρεμβαίνοντος στην ακυρωτική δίκη, μόνο στην περίπτωση νεότερων κρίσιμων στοιχείων (nova producta).

→ Υπόθεση ΣτΕ ΕΑ 262/2020: αναστολή εκτέλεσης κανονιστικής διοικητικής πράξης ή διαταγή άλλου κατάλληλου μέτρου προς αποτροπή βλάβης του αιτούντος, καταρχήν δεν επιτρέπεται. Συγχωρείται εάν **α)** η ασκηθείσα κατά της ένδικης πράξης αίτηση ακυρώσεως είναι προδήλως βάσιμη (52 § 7) (περίπτωση πρόδηλης βασιμότητας συντρέχει ιδίως όταν ο σχετικός λόγος ακύρωσης βασίζεται σε πάγια νομολογία ή σε νομολογία της ολομέλειας του ΣτΕ, και πάντως όχι όταν πιθανολογείται απλώς η ευδοκίμηση του) ή **β)** ο ενδιαφερόμενος επικαλείται και αποδεικνύει ότι από την εφαρμογή της κανονιστικής πράξης θα επιφέρει ευθεία και άμεση βλάβη, δυσχερώς επανορθώσιμη σε περίπτωση ευδοκίμησης της αίτησης ακυρώσεως, εφόσον δε συντρέχει λόγος δημοσίου συμφέροντος.

Στην υπόθεση αυτή, η Επιτροπή Αναστολών του ΣτΕ απέρριψε αίτηση αναστολής εκτελέσεως κατά πράξης της Αστυνομίας με την οποία αποφασίσθηκε, για επιτακτικούς λόγους αντιμετώπισης σοβαρού κινδύνου δημόσιας υγείας, που αφορούσαν τον σοβαρό κίνδυνο διασποράς του κορωνοϊού COVID-19, η απαγόρευση όλων των δημόσιων υπαίθριων συναθροίσεων στις οποίες θα συμμετείχαν πάνω από 4 άτομα. Εξέτασε τον ισχυρισμό περί άμεσης και ανεπανόρθωτης βλάβης των αιτούντων. Δέχθηκε πως η στέρηση του δικαιώματός τους να συναθροιστούν και να μεταβούν στο χώρο του Πολυτεχνείου ώστε να τιμήσουν την εθνική επέτειο, συνιστά άμεση και ανεπανόρθωτη βλάβη. Όμως, απέρριψε την αίτηση, διότι θεώρησε ότι συνέτρεχαν επιτακτικοί λόγοι δημοσίου συμφέροντος (κατά 52 § 6 β') που αφορούν τη δημόσια υγεία. Η Επιτροπή Αναστολών στηρίχθηκε σε επιστημονικά πορίσματα, τα οποία όμως δεν έλεγξε ως προς την αξιοπιστία και την συνάφεια τους με τα συγκεκριμένα περιοριστικά

μέτρα. Δεν έλεγξε επίσης κατά τρόπο ειδικό και εμπεριστατωμένο ούτε την αναγκαιότητα των περιοριστικών μέτρων. Επικαλέστηκε απλά την αναγκαιότητα των γενικότερη πολιτική λήψης έκτακτων και συνεχώς προσαρμοζόμενων μέτρων στο σύνολο της επικρατείας, τονίζοντας ότι πάντως τα περιοριστικά αυτά μέτρα είναι εξαιρετικά και προσωρινά. Ο αυτοπεριορισμός της Επιτροπής, τόσο ως προς το αυστηρό μέτρο απόδειξης της πρόδηλης βασιμότητας των προβαλλόμενων λόγων και ως προς τον ο τρόπο θεμελίωσης της συνδρομής εξαιρετικώς επιτακτικών λόγων δημοσίου συμφέροντος που επέβαλλαν την άμεση εκτέλεση της προσβαλλόμενης πράξης, θέτει έντονο ζήτημα αναλογικότητας και ιδιαίτερα αναγκαιότητας των περιοριστικών αυτών μέτρων.

ΚΑΤ' ΑΛΜΑ ΕΦΕΣΗ-ΑΝΑΙΡΕΣΗ (άρθρ. 2 Ν. 3900/2000)

- Ασκείται κατά αποφάσεως διοικητικού δικαστηρίου που κρίνει διάταξη τυπικού νόμου αντισυνταγματική ή αντίθετη σε άλλη υπερνομοθετική διάταξη, χωρίς το ζήτημα αυτό να έχει κριθεί με προηγούμενη απόφαση του ΣτΕ, χωρεί ενώπιον αυτού, κατά παρέκκλιση από κάθε άλλη διάταξη, αιτήσεως αναιρέσεως, αν πρόκειται για διαφορά ουσίας, ή έφεση, αν πρόκειται για ακυρωτική διαφορά.
- Αν το ΣτΕ διαπιστώσει ότι δε συντρέχουν οι προϋποθέσεις της διατάξεως αυτής, μπορεί, εφόσον η απόφαση αυτή υπόκειται σε έφεση ενώπιον άλλου δικαστηρίου, να του παραπέμψει την υπόθεση προς εκδίκαση.
- Η Ολομέλεια του ΣτΕ έκρινε με τελεολογική διαστολή του άρθρ. 2 Ν. 3900/2010 ότι κατ' άλμα αναίρεση είναι επίσης επιτρεπτή και στην περίπτωση που η κρίση του Δικαστηρίου αφορά σε αντισυνταγματικότητα κανονιστικής πράξεως, με εξαίρεση την περίπτωση που η κανονιστική πράξη είναι εκτός νομοθετικής εξουσιοδοτήσεως, διότι η πλημμέλεια της κανονιστικής πράξης σ' αυτή την περίπτωση, αντανακλά κατ' ουσίαν στο κύρος του εξουσιοδοτικού νόμου.

ΠΙΛΟΤΙΚΗ/ΠΡΟΤΟΤΥΠΗ ΔΙΚΗ (άρθρ. 1 Ν. 3900/2000)

- Κάθε αποκέντρωση των διοικητικών διαφορών από το ΣτΕ στα τακτικά διοικητικά δικαστήρια ενδέχεται να καθυστερήσει υπέρμετρα την ενοποίηση της νομολογίας της διοικητικής δικαιοσύνης, απομειώνοντας παραλλήλως τον ιδιαίτερο θεσμικό

ρόλο του ΣτΕ ως προς την έγκαιρη άσκηση ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων. Για τον λόγο αυτόν, προβλέφθηκαν δύο σημαντικοί μηχανισμοί εκ νέου συγκέντρωσης στο ΣτΕ της αρμοδιότητας επίλυσης ορισμένων υποθέσεων. Οι θεσμοί της πιλοτικής δίκης και του προδικαστικού ερωτήματος εισήχθησαν με τον Ν. 3900/2010 με σκοπό τον εξορθολογισμό της διοικητικής δικαιοσύνης και την επιτάχυνση των δικών.

- Σύμφωνα με την § 1 του νόμου, Οποιοδήποτε ένδικο βοήθημα ή μέσο ενώπιον οποιουδήποτε διοικητικού δικαστηρίου, μπορεί να εισαχθεί στο ΣτΕ με πράξη τριμελούς Επιτροπής, ύστερα από αίτημα ενός εκ των διαδίκων ή του Γενικού Επιτρόπου των διοικητικών δικαστηρίων, όταν με αυτό τίθεται **ζήτημα γενικότερου συμφέροντος που έχει συνέπειες σε ευρύτερο κύκλο ανθρώπων**σε
- Στην § 2 του νόμου, ορίζεται και η δυνατότητα υποβολής προδικαστικού ερωτήματος από ΤΔΔ στο ΣτΕ, όταν προκύπτει ζήτημα αντίστοιχου ενδιαφέροντος. Οι εκκρεμείς υποθέσεις στις οποίες τίθεται το ίδιο ζήτημα αναστέλλονται (με εξαίρεση της προσωρινής δικαστικής προστασίας) και οι διάδικοί τους μπορούν να παρέμβουν στη δίκη ενώπιον του ΣτΕ. Μετά την επίλυση του ζητήματος το ΣτΕ δύναται να παραπέμψει το βοήθημα ή μέσο στο αρμόδιο ΤΔΔ.
- Η απόφαση του ΣτΕ είναι δεσμευτική δικονομικά για τους διαδίκους και νομολογιακά για τα υπόλοιπα δικαστήρια. Η δέσμευση αφορά κατ' αρχήν το ΤΔΔ ενώπιον του οποίου εκκρεμούσε το ένδικο βοήθημα που εισήχθη τελικά στο ΣτΕ. Δεσμεύει επίσης τα δικαστήρια ενώπιον των οποίων είχε ανασταλεί η εκδίκαση εκκρεμών υποθέσεων που έθεταν το ίδιο ζήτημα γενικού ενδιαφέροντος, καθώς και όλα τα δικαστήρια ενώπιον των οποίων θα ανακύψει το ίδιο ζήτημα στο μέλλον.
- Με τους θεσμούς αυτούς δεν μεταβάλλεται ο χαρακτήρας του ελέγχου συνταγματικότητας σε συγκεντρωτικό, διότι η πιλοτική δίκη ξεκινά με αίτημα του διαδίκου ενώ το προδικαστικό ερώτημα γίνεται μετά από πρωτοβουλία του ΤΔΔ. Η πιλοτική δίκη αποσκοπεί στην οριστική διευθέτηση της διαφοράς, που μάλιστα χαρακτηρίζεται ως γενικού συμφέροντος. Η προσωρινή δικαστική προστασία, αποσκοπεί προφανώς στην προσωρινή διευθέτηση της διαφοράς, για την κατά βάση αποτροπή οικονομικής δυσχέρειας. Σύμφωνα με το 1§1, η αναστολή της κύριας δίκης/δικών με ίδιο ζήτημα, δεν καταλαμβάνει τη προσωρινή δικαστική προστασία, άρα και ο δικαστής των ασφαλιστικών μέτρων ή της αίτησης αναστολής μπορεί να εξετάσει τις σχετικές αιτιάσεις περί προδήλου βασιμότητας

του ενδίκου μέσου. Άρα, βάσει των παραπάνω, δε μπορεί να χρησιμοποιηθεί ο θεσμός της πιλοτικής δίκης ως μέσο προσωρινής προστασίας.

ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΣΕ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΑΠΟΦΑΣΗ

- **<u>Συνέπειες απόφασης σε ακυρωτική δίκη (άρθρο 50 π.δ. 18/1989):</u>**

  1. Η απόφαση που δέχεται την αίτηση ακυρώσεως **απαγγέλει την ακύρωση** της προσβαλλόμενης πράξης και συνεπάγεται **νόμιμη κατάργησή της έναντι όλων**, είτε πρόκειται για κανονιστική είτε πρόκειται για ατομική πράξη.

  2. Η απόρριψη της αίτησης δεν αποκλείει την άσκηση του ενδίκου αυτού μέσου κατά της ίδιας πράξης από άλλον που έχει το δικαίωμα αυτό.

  3. Στις περιπτώσεις **παραλείψεων** όταν το Συμβούλιο δέχεται την αίτηση **παραπέμπει την υπόθεση στην αρμόδια αρχή για να εκτελέσει την οφειλόμενη ενέργεια**.

  3α. [εξουσίες περιορισμού του ακυρωτικού αποτελέσματος]

  4. **Οι διοικητικές αρχές, σε εκτέλεση της υποχρέωσής τους κατά το άρθρο 95 παρ. 5 του Συντάγματος, πρέπει να συμμορφώνονται ανάλογα με κάθε περίπτωση, με θετική ενέργεια προς το περιεχόμενο της απόφασης του Συμβουλίου, ή να απέχουν από κάθε ενέργεια που είναι αντίθετη προς όσα κρίθηκαν από αυτό.** Ο παραβάτης, εκτός από τη δίωξη κατά το άρθρο 259 του Ποινικού Κώδικα, υπέχει και προσωπική ευθύνη για αποζημίωση.

  5. Οι αποφάσεις της Ολομελείας, ακυρωτικές και απορριπτικές, καθώς και των Τμημάτων, αποτελούν μεταξύ των διαδίκων **δεδικασμένο** που ισχύει και σε κάθε υπόθεση ή διαφορά ενώπιον δικαστικής ή άλλης αρχής, **κατά την οποία προέχει το διοικητικής φύσεως ζήτημα που κρίθηκε από το Συμβούλιο**.

- **<u>Συνέπειες απόφασης σε δίκη για διαφορά ουσίας (άρθρα 196 επ. ΚΔΔικ)</u>**

  - <u>Ισχύς έναντι όλων (άρθρο 196):</u> «*Οι αποφάσεις, με τις οποίες απαγγέλλεται η ακύρωση ή η τροποποίηση εκτελεστής ατομικής διοικητικής πράξης ή η ακύρωση παράλειψης οφειλόμενης νόμιμης ενέργειας, ισχύουν έναντι όλων*».

  - <u>Δεδικασμένο (άρθρο 197):</u> «*1. Δεδικασμένο δημιουργείται από τις τελεσίδικες και τις ανέκκλητες αποφάσεις, εφόσον οι τελευταίες δεν υπόκεινται σε ανακοπή ερημοδικίας, ως προς το, ουσιαστικό ή δικονομικό, διοικητικής φύσης ζήτημα*

που με αυτές κρίθηκε, εφόσον τούτο τελεί σε άμεση και αναγκαία συνάρτηση προς το συμπέρασμα που με τις ίδιες έγινε δεκτό. Δεδικασμένο δημιουργείται, επίσης, και όταν το, κατά την προηγούμενη περίοδο ζήτημα, κρίθηκε παρεμπιπτόντως, αν το δικαστήριο ήταν καθ` ύλην αρμόδιο να το κρίνει, και εφόσον η απόφασή του γι` αυτό ήταν αναγκαία προκειμένου τούτο να αποφανθεί για το κύριο ζήτημα. 2.[…]».

- **Υποχρέωση συμμόρφωσης (άρθρο 198):** *«1. Οι διοικητικές αρχές οφείλουν, **με θετικές ενέργειες ή με αποχή από κάθε αντίθετη ενέργεια, να συμμορφώνονται προς το περιεχόμενο των αποφάσεων** οι οποίες εκδίδονται για διαφορές που άγονται προς επίλυση με άσκηση προσφυγής. 2. Η παράλειψη διοικητικής αρχής προς συμμόρφωση σύμφωνα με τα οριζόμενα στην προηγούμενη παράγραφο, έχει ως συνέπεια, για τον παραβάτη, εκτός από την κατ' άρθρο 259 του Ποινικού Κώδικα ποινική του δίωξη, και την προσωπική του ευθύνη προς αποζημίωση».*
- **Αναγκαστική εκτέλεση (άρθρο 199):** *«1. Οι τελεσίδικες, οι ανέκκλητες και οι προσωρινώς εκτελεστές καταψηφιστικές αποφάσεις, οι οποίες εκδίδονται για διαφορές που άγονται προς επίλυση με την άσκηση αγωγής, **αποτελούν τίτλο εκτελεστό κατά το άρθρο 904 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας**. Ο εκτελεστήριος Τύπος περιάπτεται σε αυτές σύμφωνα με τα οριζόμενα στο άρθρο 918 του ίδιου Κώδικα. Οι παραπομπές γίνονται στις διατάξεις του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας όπως αυτές εκάστοτε ισχύουν. 2.* […]».
- **Ακυρωτικό αποτέλεσμα – κατάργηση της προσβαλλόμενης πράξης έναντι όλων (erga omnes):** Η ακύρωση επαναφέρει την υπόθεση στον χρόνο έκδοσης της πράξης ή συντέλεσης της ακυρωθείσας παράλειψης (ex tunc ακυρωτικό αποτέλεσμα) και η ακυρωθείσα πράξη θεωρείται **ως μηδέποτε εκδοθείσα** (ΣτΕ 615, 366/2021).
  - Ακύρωση ανακλητικής πράξης → **αναβιώνει η ανακληθείσα** (ΣτΕ 2519, 2520/2020).
  - Η ακύρωση της πράξης καθιστά περαιτέρω ακυρωτέες τις πράξεις που εκδόθηκαν βάσει αυτής, **λόγω απώλειας του νομίμου ερείσματός τους** (ΣτΕ 803, 1652/2019).
  - Πράξεις κανονιστικές/γενικής εφαρμογής → όλοι οι υπαγόμενοι στη ρύθμισή τους υπόκεινται στις συνέπειες της ακύρωσης, είτε θετικές είτε αρνητικές, **ακόμα και αν δεν ήταν διάδικοι στη δίκη**. (π.χ. ακύρωση κανονιστικού

διατάγματος που επιβάλλει όρους δόμησης και προσεβλήθη από έναν κάτοικο ή πίνακα προακτέων μετά από αίτηση ενός, η οποία ενεργεί έναντι όλων των υποκειμένων στην ρύθμιση)

- Για την επέλευση του ακυρωτικού αποτελέσματος **δεν απαιτείται και έκδοση αντίστοιχης διοικητικής πράξης, με την οποία ανακαλείται η ακυρωθείσα** - τυχόν εκδοθείσα τέτοια αποσκοπεί απλώς στην διοικητική τακτοποίηση της υπόθεσης και θεωρείται ως στερούμενη εκτελεστού χαρακτήρα (ΣτΕ 3802/2000, 4831, 4832/1987, 3412/1976, Α 25/2013 ΤριμΣυμβΣτΕ),

- **<u>Δεδικασμένο (inter partes)</u>**:
  - **Τυπικό δεδικασμένο** → το απρόσβλητο της δικαστικής απόφασης με τακτικά ένδικα μέσα (ανακοπή ερημοδικίας - έφεση) επιτρέπονται τα έκτακτα.
  - **Ουσιαστικό δεδικασμένο** → η δεσμευτική έναντι των διαδίκων δύναμη που αναπτύσσει η δικαστική κρίση, η οποία και καθιστά την υπόθεση res iudicata. Υποχρεώνεται το ίδιο ή άλλο δικαστήριο στο οποίο εμφανίζεται το κριθέν ζήτημα ως κύριο, προκριματικό ή προδικαστικό να θέσει αυτό ως βάση της κρίσης του.
- Στο δεδικασμένο μετέχουν:

  1) οι συγκεκριμένοι λόγοι που στήριξαν το διατακτικό της απόφασης.

  2) οι λόγοι πού απορρίφθηκαν ως αβάσιμοι.

  3) οι κρίσεις επί των προδικαστικών ζητημάτων, **<u>εφόσον ανήκουν στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του δικαστηρίου</u>**.
  - **δεν εκτείνεται στη διαπίστωση πραγματικών περιστατικών** → το ίδιο ή άλλο δικαστήριο μπορεί σε μεταγενέστερη δίκη να προβεί σε διαφορετικές διαπιστώσεις επί των ίδιων πραγματικών περιστατικών.
  - Οι κρίσεις της δικαστικής απόφασης, προκειμένου να συμμετέχουν στο δεδικασμένο, θα πρέπει να στηρίζουν το αιτιολογικό και να μην διατυπώνονται «εκ περισσού»/πλεοναστικώς, ήτοι απλώς ως obiter dicta.
- **<u>Προϋποθέσεις του δεδικασμένου</u>**

  1) Τελεσιδικία της απόφασης (τυπικό δεδικασμένο)

  2) Ταυτότητα προσώπων: εκτείνεται έναντι των φυσικών ή νομικών προσώπων και των καθολικών ή ειδικών διαδόχων τους που διετέλεσαν διάδικοι εν αντιδικία στη συγκεκριμένη δίκη.

3) Ταυτότητα του αντικειμένου της δίκης (ταυτότητα διαφοράς), η οποία προϋποθέτει:

(α) ταυτότητα αιτήματος: προϋποθέτει προσβολή του ίδιου εννόμου συμφέροντος και του ίδιου ενσώματου ή ασώματου στοιχείου = της ίδιας διοικητικής πράξης (ταυτότητα αντικειμένου εν στενή έννοια).

(β) ταυτότητα ιστορικής αιτίας: όταν τα πραγματικά περιστατικά που συγκροτούν το πραγματικό της εφαρμοσθείσας διάταξης στην προηγούμενη δίκη ταυτίζονται με τα πραγματικά περιστατικά που πρόκειται να υπαχθούν στον εφαρμοστέο κανόνα δικαίου στη νέα δίκη.

(γ) ταυτότητα νομικής αιτίας: ταυτότητα της διάταξης στην οποία θα υπαχθεί το νομικό γεγονός που παράγει, τροποποιεί, καταργεί ή αποσβήνει τη συγκεκριμένη έννομη σχέση.

- **Υποχρέωση συμμόρφωσης της Διοίκησης - Περιεχόμενο της υποχρέωσης**: η Διοίκηση υποχρεούται όχι μόνον να θεωρήσει ως ανίσχυρη και μη υφιστάμενη στον νομικό κόσμο την διοικητική πράξη που ακυρώθηκε με αυτήν (αποθετική συμμόρφωση) αλλά και να προβεί σε θετικές ενέργειες για την αναμόρφωση αυτής ή των νομικών καταστάσεων που διαμορφώθηκαν, αμέσως ή εμμέσως, βάσει της πράξης ή παράλειψης που ακυρώθηκε ή ως συνέπεια αυτής (θετική συμμόρφωση).

  Προς τον σκοπό αυτό οφείλει:

  α) να ανακαλέσει ή να τροποποιήσει τις διοικητικές πράξεις που στηρίζονται στην ακυρωθείσα και

  β) να επαναλάβει τις πράξεις που κατά νόμο υποχρεούται να εκδώσει, χωρίς τη νομική πλημμέλεια η οποία διαπιστώθηκε με την ακυρωτική απόφαση, ώστε να διαμορφωθεί νομική κατάσταση σύμφωνη προς τον νόμο κατά την έννοια της ακυρωτικής απόφασης.

- **Αποκαταστατική διοικητική πράξη:** η πράξη που εκδίδει η Διοίκηση προκειμένου να συμμορφωθεί προς δικαστική απόφαση.
  - το περιεχόμενό της δεν προσδιορίζεται μόνο από την κείμενη νομοθεσία αλλά και από **το κριθέν** με την απόφαση **διοικητικής φύσεως ζήτημα** → συναρτάται από το είδος της ακυρωθείσας πράξης, καθώς και τη διαγνωσθείσα πλημμέλεια.

- αποκλίσεις από τους κανόνες που διέπουν την διοικητική αρμοδιότητα (π.χ. επί συμμόρφωσης η Διοίκηση οφείλει αυτεπαγγέλτως να προβεί στις σχετικές ενέργειες, ενώ η κίνηση της διοικητικής αρμοδιότητας προϋποθέτει κανονικά όχληση/κάμπτεται η γενική αρχή ότι η Διοίκηση έχει ευχέρεια ανάκλησης των παράνομων διοικητικών πράξεών της και γεννάται υποχρέωση ανάκλησης).

- **Κρίσιμο καθεστώς:**

  - κανόνας → αναδρομικότητα του ακυρωτικού αποτελέσματος → οι πράξεις αποκατάστασης ανάγονται στο νομικό και πραγματικό καθεστώς της πράξης ή της ΠΟΝΕ που ακυρώθηκε.

  - αποκλίσεις → εφαρμογή του νεότερου καθεστώτος

    α) επί μεταβολής των **δικονομικών, διαδικαστικών και οργανωτικών διατάξεων** → αρμόδιο όργανο για τη διενέργεια της νέας κρίσης θεωρείται το προβλεπόμενο από τις νεότερες διατάξεις.

    β) επί μεταβολής του **ουσιαστικού δικαίου** → όταν το νεότερο νομοθέτημα είναι αναδρομικής ισχύος ή προκύπτει εξ' αυτού ότι **ο νομοθέτης δεν ανέχεται εφεξής την εφαρμογή των παλαιών διατάξεων**, ως τούτο συμβαίνει ιδίως στις περιπτώσεις που η νέα ρύθμιση υπαγορεύθηκε από λόγους δημοσίου συμφέροντος.

- **Περιεχόμενο των υποχρεώσεων συμμόρφωσης της Διοίκησης**: προσδιορίζεται από το **αντικείμενο** της απαγγελθείσας ακύρωσης, ήτοι από τη **φύση** και το **είδος** της ακυρωθείσας **πράξης** ή τα **νόμιμα στοιχεία που συγκροτούν την παράλειψη** και από τις **κρίσεις** πάνω στα ζητήματα που εξέτασε και για τα οποία αποφάνθηκε το Δικαστήριο **στο αιτιολογικό της απόφασής** του, δημιουργώντας ως προς αυτά δεδικασμένο για τη συγκεκριμένη περίπτωση.

  α) ακύρωση για ουσιαστικό λόγο (παράβαση νόμου): αρκεί η εκδιδόμενη σε συμμόρφωση πράξη **να μην επαναλαμβάνει το ίδιο νομικό ελάττωμα.**

  β) ακύρωση για τυπικό λόγο: η Διοίκηση έχει ευχέρεια ή υποχρέωση, αναλόγως εάν η ακυρωθείσα πράξη είχε εκδοθεί κατ' ενάσκηση διακριτικής ευχέρειας ή δέσμιας αρμοδιότητας, να επανεκδώσει πράξη, η οποία από πλευράς περιεχομένου, όσο και από άποψη αναδρομικής εφαρμογής, επάγεται τα ίδια ακριβώς αποτελέσματα με την ακυρωθείσα, **αρκεί να τηρηθεί ο παραληφθείς ή πλημμελώς τηρηθείς τύπος.**

γ) ακύρωση λόγω πλημμελούς αιτιολογίας: η Διοίκηση οφείλει να επαναλάβει την κρίση για τη ρύθμιση της συγκεκριμένης σχέσης αναδρομικά και να εκδώσει πράξη ακόμα και με όμοιο περιεχόμενο προς την ακυρωθείσα, **αιτιολογώντας όμως πλέον νομίμως την κρίση της**

δ) ακύρωση σύνθετης διοικητικής ενέργειας (της ενδιάμεσης ή της τελικής πράξης): η Διοίκηση υποχρεούται καταρχήν να επαναλάβει την ενέργεια από το σημείο στο οποίο αυτή ακυρώθηκε ή διαπιστώθηκε η πλημμέλεια **και όχι από την αρχή**.

- **Στο μετ' αναπομπή στάδιο:**
  - η Διοίκηση δεν κωλύεται να εξετάσει την υπόθεση εκ νέου συνολικά από πραγματική ή/και νομική άποψη και να μεταβάλει την πραγματική της βάση ή τους κανόνες που πρέπει να εφαρμοστούν, εφόσον όμως η δικαστική απόφαση δεν είχε προβεί σε αντίστοιχη έρευνα και κρίση.
  - η Διοίκηση δεν επιτρέπεται να λάβει υπόψη νεότερα στοιχεία, ιδίως όταν αντικείμενο ελέγχου αποτελεί διαγωνισμός για την πλήρωση δημόσιας θέσης/υπηρεσιακές κρίσεις, προκειμένου να μην στρεβλώνονται εκ των υστέρων οι όροι του ανταγωνισμού.
- **Τριμελή Συμβούλια Συμμόρφωσης (Ν. 3068/2002 & π.δ. 61/2004)**
  - **αίτηση** του ενδιαφερομένου προς το Συμβούλιο να διαγνώσει **αδικαιολόγητη καθυστέρηση, άρνηση συμμόρφωσης ή πλημμελή** συμμόρφωση
  - το Συμβούλιο συντάσσει **πρακτικό** με το οποίο καλεί την υπόχρεη αρχή να συμμορφωθεί προς την απόφαση μέσα σε εύλογη προθεσμία (έως τρίμηνο)
  - **μη συμμόρφωση** = το Τριμελές Συμβούλιο εκδίδει **απόφαση** με την οποία βεβαιώνεται η μη συμμόρφωση και προσδιορίζεται ένα ποσό που πρέπει να καταβληθεί στον ενδιαφερόμενο ως κύρωση.
- **Κριτήρια κατά τον καθορισμό του ποσού:**

(α) η φύση και η σημασία της διαφοράς

(β) οι συνθήκες και η χρονική διάρκεια της μη συμμόρφωσης

(γ) οι συνέπειες της μη συμμόρφωσης για το πρόσωπο του θιγομένου και

(δ) ο αποτρεπτικός χαρακτήρα της κύρωσης.

- νέα χρηματική κύρωση δύναται να επιβληθεί μόνο κατόπιν επανάληψης της προαναφερθείσας διαδικασίας.
- η καταβολή του ποσού δεν απαλλάσσει τη Διοίκηση από την υποχρέωση συμμόρφωσης.

«δικαστικές αποφάσεις»: όλες οι αποφάσεις που παράγουν υποχρέωση συμμόρφωσης ή είναι εκτελεστές *κατά τις οικείες δικονομικές διατάξεις και τους όρους που κάθε απόφαση τάσσει*.

«αρμόδια αρχή» να εκτελέσει την απόφαση της οποίας ζητείται η συμμόρφωση: η δικαστικώς κριθείσα ως υπόχρεη προς τούτο.

«ενδιαφερόμενος» να υποβάλλει αίτηση στα συμβούλια συμμόρφωσης (άρθρο 3 του Ν. 3068/2002): μόνο εκείνος που διετέλεσε διάδικος στη δίκη κατά την οποία εκδόθηκε η δικαστική απόφαση, όχι δε και οποιοσδήποτε τρίτος που ενδιαφέρεται για τη συμμόρφωση της Διοίκησης προς την εν λόγω απόφαση.

- **Έκταση ελέγχου των τριμελών συμβουλίων συμμόρφωσης:** ο έλεγχος **δεν** αφορά την ορθότητα της δικαστικής απόφασης της οποίας ζητείται η εφαρμογή, αλλά αποκλειστικά τη συμμόρφωση της αρχής προς την απόφαση.
  - ο έλεγχος **εκτείνεται αποκλειστικά στο διοικητικής φύσεως** ζήτημα για το οποίο είχε αποφανθεί η δικαστική απόφαση.
  - αν η Διοίκηση μετά από ακυρωτική απόφαση λόγω π.χ. πλημμελειών της αιτιολογίας, επανήλθε και εξέδωσε νέα διοικητική πράξη σε αντικατάσταση της ακυρωθείσας, **η περαιτέρω εξέταση της νέας αυτής πράξης αποτελεί καταρχήν αντικείμενο νέας δικαστικής κρίσης** («*litige distinct*»), κατόπιν άσκησης του καταλλήλου ενδίκου βοηθήματος.
  - συχνά η διοικητική διαδικασία εκκινεί στο πλαίσιο της υποχρέωσης συμμόρφωσης, στην εξέλιξή της όμως «χειραφετείται» από το κριθέν ζήτημα, οπότε και **καθίσταται αυτοτελώς προσβλητή κατά το μέρος αυτό**.
  - η υποχρέωση τελεί υπό την προϋπόθεση ότι οι συνέπειες που αποκαθίστανται **αποτελούν άμεσες και αυταπόδεικτες συνέπειες της ακυρωθείσας πράξης** και **δεν προϋποθέτουν αυτοτελή διάγνωση των δικαιωμάτων** που προβάλλονται από τον ενδιαφερόμενο.

- άρθρο 6 παρ.2 Π.Δ. 61/2004: **δυνατότητα επιστροφής του καταβληθέντος ως κύρωση χρηματικού ποσού** σε περίπτωση που κριθεί με δύναμη δεδικασμένου ότι η Διοίκηση έχει συμμορφωθεί ο αρμόδιος δικαιοδοτικός σχηματισμός είναι δυνατόν να αποστεί από κρίσεις του Τριμελούς Συμβουλίου.

- **<u>Όρια στην υποχρέωση συμμόρφωσης:</u>**

<u>α) Τα εγγενή όρια του δεδικασμένου</u>

- επιτρέπεται η έκδοση νέας πράξης όμοιας προς την ακυρωθείσα, εφόσον αυτή βασίζεται σε νέα πραγματικά ή νομικά δεδομένα, τα οποία δεν αποτέλεσαν αντικείμενο κρίσης κατά την προηγούμενη δίκη. Η νέα όμως αυτή πράξη καταρχάς δεν ισχύει αναδρομικά από το χρόνο της ακυρωθείσας.

<u>β) Περιορισμός της υποχρέωσης με νομοθετική επέμβαση</u>

- **Προληπτικά:** με in abstracto ρυθμίσεις.
- **Κατασταλτικά:** με επέμβαση σε διοικητικές καταστάσεις που εκκρεμεί η συμμόρφωση.

Τα άρθρα 4 παρ. 1, 20 παρ. 1, 26 παρ. 1, 94 παρ. 1 και 95 Σ. δεν αποκλείουν τη θέσπιση νομοθετικών ρυθμίσεων που καταλαμβάνουν εκκρεμείς δίκες ή και ήδη εκδοθείσες ακυρωτικές αποφάσεις, ακόμα και αν συνεπάγονται την άρση ή τον περιορισμό της υποχρέωσης συμμόρφωσης της Διοίκησης, υπό την προϋπόθεση ότι:

α) οι ρυθμίσεις αυτές είναι γενικής εφαρμογής

β) υπαγορεύονται από επιτακτικούς λόγους γενικού συμφέροντος

γ) δεν προσβάλλουν τον πυρήνα και την ουσία του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας και

δ) σέβονται την αρχή της αναλογικότητας.

ΚΑΛΗ ΔΥΝΑΜΗ!!!

Βιβλιογραφία:

- Λαζαράτος – Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο
- Σεμινάρια ΕΑΝΔΑ στο yt και σημειώσεις γενικού διοικητικού – διοικητικής δικονομίας στη σελίδα της ΕΑΝΔΑ
- σημειώσεις Πρεβεδούρου
- Ερωτήσεις Εφαρμογών Δημοσίου, Κλιμάκιο Γιαννακόπουλου – Χρήστου (δεν είχε ονοματεπώνυμο το αρχείο, όποιος το έγραψε, αν θέλει ας μου πει να το διορθώσω!), file:///C:/Users/katzo/Downloads/%CE%95%CF%81%CF%89%CF%84%CE%AE%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CE%95%CF%86%CE%B1%CF%81%CE%BC%CE%BF%CE%B3%CF%8E%CE%BD-%CE%94%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CF%83%CE%AF%CE%BF%CF%85-%CE%9A%CE%BB%CE%B9%CE%BC%CE%AC%CE%BA%CE%B9%CE%BF-%CE%A7%CF%81%CE%AE%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%93%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%BD%CE%B1%CE%BA%CF%8C%CF%80%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%BF%CF%82%20(1).pdf
- Ιωάννης Ελ. Κοϊμτζόγλου, Κωνσταντίνος Τσιμάρας Συνταγματικό Δίκαιο, http://users.uoa.gr/~ahatzis/EAP_Notes1.pdf
- Μπουκουβάλα Βαρβάρα – Ποια είναι η διαδικασία ώστε ένας νόμος να θεωρηθεί αντισυνταγματικός;, https://www.syntagmawatch.gr/ask-a-question/poia-i-diadikasia-oste-enas-nomos-na-theorithei-antisyntagmatikos/
- ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ, ΚΛΙΜΑΚΙΟ Κ-Μ, 2025 - 2026 Σημειώσεις Παραδόσεων, Κ. Γιαννακόπουλος, Ο ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΣ ΠΛΟΥΡΑΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΔΙΚΑΣΤΩΝ – ΕΙΣΑΓΩΓΗ
- Παπαδοπούλου Ρ. - Ε., Περάκης Μ., Χριστιανός Β., ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ